

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία 'Επιθεώρηση • 'Απρίλιος 2006 • τεύχος 143 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Άπρίλιος 2006
τεύχος 143 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 άριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε νά
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Άθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Άγαθίου 3,
Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Τό 4ο Φόρουμ τής Άθήνας, καί μία άναγκαία ύποσημείωση	5
Κατερίνα Λαμπρινού, Μιά βόλτα στά εικαστικά του Φόρουμ	6
Γιάννης Μπαλαμπανίδης, «Συμμετοχική δημοκρατία»: Μιά περίπτωση πολιτικού βερμπαλισμού	8
Άγγελος Έλεφάντης, Τό Ζάππειο ιδιωτικοποιείται	12

Μαρίνα Κόντη, Τό πανεπιστήμιο «έκ τών έξω»	15
Κωνσταντίνος Παπαντωνίου, Άνθρωποι μιάς χρήσης: «Έργαζόμενοι μιάς χρήσης» ή/καί «Μετανάστευση μιάς χρήσης»;	20
Στέφανος Δημητρίου, Η εύρετική άξία τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου καί ή συνθήκη τής δικαιολόγησης	27
Έλιζαμπέτ Ρουντινεσκό, Φρόνυτ: Ό στοχαστής των σκοτεινών φωτών	38

Γιάννης Κουβαράς, Άπό τή μετάφραση στή μετάφραση	42
Φίλια Μπουγιούκου, Τρία βιβλιαράκια των ΑΣΚΙ, τρεις σημαντικές μαρτυρίες	44
Άγγελος Έλεφάντης, Λάμπρος Φλιτούρης. Ρορολο Albanaise. Η ίταλική διπλωματία καί ή χάραξη των έλληνοαλβανικών συνόρων	46
Άννέζα Ριδάρη, Ισαάκ Μπαμπέλ. Τό κόκκινο ίππικό	48
Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις	49

Έξώφυλλο: Γιάννη Μόραλη, «Έπιτύμβια σύνθεση Γ΄»,
1958-1963. Λάδι σέ μουσαμά.

Τό 4ο Φόρουμ τῆς Ἀθήνας, καί μία ἀναγκαία ὑποσημείωση

Πολλοί εἶπαν ὅτι τό 4ο Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἦταν τό καλύτερο ἀπ' ὅσα ὀργανώθηκαν ὡς τώρα. Δέν ξέρω, μπορεῖ νά εἶναι κι ἔτσι. Πάντως δέν εἶναι θέμα ρεκόρ: ποιός ἔτρεξε γρηγορότερα τά 100 μ., ποιά πήδηξε πιό ψηλά στό ἄλμα εἰς μῆκος, δέν εἶναι θέμα μετρήσιμων, ποσοτικά, ἀποτελεσμάτων, παρόλο πού καί τά ποσοτικά δεδομένα ἔχουν τή σημασία τους. Ὅπως γιά παράδειγμα ἡ μεγάλη διαδήλωση των 70-80 χιλιάδων διαδηλωτῶν μέ τήν ὁποία ἔκλεισε τό 4ο Φόρουμ καί στήν ὁποία ἔβαλε τήν ὑπογραφή της ἡ λαϊκή συμμετοχή. Σημασία, λοιπόν, ἔχει ὅτι χάρη στή μεγάλη λαϊκή συμμετοχή τό Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἔδειξε ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτοῦ τοῦ διεθνοῦς νεογέννητου θεσμοῦ δέν ἐξεμέτρησε τόν βίο, ὅπως ἔδειχναν ὀρισμένα συμπτώματα κούρασης ἀπό τά προηγούμενα Φόρουμ. Κι αὐτό εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ἡ σημαντικότερη σημασία τοῦ Φόρουμ τῆς Ἀθήνας. Ἐδειξε ὅτι ὁ θεσμός ἔχει μέσα του ζωή.

Πολύχρωμο, πολυπολιτισμικό, πολυτασικό, πολύβουο κ.λπ. τό εἶπαν οἱ περισσότεροι σχολιαστές, καί οἱ ἐπιχώριοι ὀργανωτές-ἐμπνευστές του. Σύμφωνοι μέ τά ἐπίθετα, ἀκόμα καί μέ τό «χορό τῶν ἐπιθέτων» πού τό περιβάλλουν. Σύμφωνοι, καί ὄχι ἀπλῶς συγκαταβατικά. Ἀλλά τί εἶναι; Οἱ ἐμπνευστές καί ὀργανωτές τῶν Φόρουμ, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ καί τοῦ Παγκόσμιου, ἀλλά καί οἱ συμμετέχοντες τό θεωροῦν ὡς μία ἀνέκδοτη πολιτική μορφή, ἕνα νέο πολιτικό ὄργανο πού ὑποκαθιστᾷ καί ἀντικαθιστᾷ τίς κουρασμένες καί παραδοσιακές πολιτικές μορφές, τά κόμματα καί τά συνδικάτα. Τό θεωροῦν ὡς κορυφαῖο τρόπο ἄμεσης λαϊκῆς συμμετοχῆς, πέρα ἀπό τίς γραφειοκρατικές μορφές τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας. Λέγεται ὅτι τό Φόρουμ, τά δίκτυα, οἱ ἐπιμέρους συλλογικότητες, οἱ ἄμεσες κινηματικές μορφές εἶναι οἱ νέες πραγματικότητες, αὐτές πού θά γράψουν ἱστορία στόν 21ο αἰώνα, αὐτά εἶναι οἱ τόποι, οἱ τρόποι καί τά νέα ἐργαστήρια ἔκφρασης τῶν πολιτῶν, τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν. Τά κόμματα, τά συνδικάτα καί οἱ ἄλλες παραδοσιακές πολιτικές μορφές, λέγεται, εἶναι ξεπερασμένες· μυρίζουν πολύ 19ο αἰώνα.

Σ' αὐτό τό σημείωμα, πού δέν θέλει νά εἶναι παρά μόνον ἕνα σημείωμα, μία ὑποσημείωση στό κάτω μέρος τῆς σελίδας, ὑποσημειώνω ὅτι ἡ πολιτική ἐξακολουθεῖ νά ἀσκεῖται ἀπό τά κόμματα. Κι ἀπ' τήν Δεξιά καί τήν

Ἄριστερά. Ἰδίως ἀπό τήν Ἄριστερά πού δέν ἐλέγχει τό κράτος καί τούς κρατικούς μηχανισμούς. Δέν βλέπω τά κόμματα νά ἔχουν παραπεταχτεῖ στούς σκουπιδοντενεκέδες τῆς ἱστορίας. Αὐτά ἐξακολουθοῦν νά σχηματίζουν κυβερνήσεις παντοῦ, στήν Ἀγγλία, τή Γαλλία, τή Γερμανία, τίς ΗΠΑ, στήν Ἑλλάδα, στόν Τρίτο Κόσμο. Κόμματα ἐξακολουθοῦν νά εἶναι, ἀδιαμφισβητήτως, οἱ μηχανισμοί διαμόρφωσης καί ἔκφρασης τῆς Λαϊκῆς Ἐντολῆς καί ἀντιπροσώπευσης. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν Ἄριστερά. Τά ἀριστερά κόμματα, σέ σχέση μέ ἄμεσες λαϊκές ἐκφράσεις, ὅπως τά Φόρουμ, δέν ἀποτελοῦν ἀντίφαση, ὅπου τό ἓνα ὑποκαθιστᾷ τό ἄλλο. Πᾶνε μαζί. Κόμματα χωρίς τίς ὅποιες λαϊκές ἐκφράσεις καί ὀργανώσεις εἶναι ἀπλῶς ὀνοματολογίες χωρίς κοινωνικό-πολιτικό νόημα. Κι ἀντίθετα λαϊκές ἐκφράσεις χωρίς ἰσχυρές κομματικές ὀργανώσεις-ἐκπροσωπήσεις εἶναι μιά ἄλλη σχολάζουσα ὀνοματολογία.

Ἐκλογές πού ἔρχονται, δημοτικές, καί μετ' οὐ πολύ βουλευτικές, θεωρῶ τήν ὑποσημείωση ἀναγκαία.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Μιά βόλτα στά εἰκαστικά τοῦ Φόρουμ

Τριγυρνώντας τίς μέρες τοῦ Φόρουμ στούς χώρους πού φιλοξενοῦσαν τό εἰκαστικό σκέλος, μιᾶς κατὰ τά ἄλλα συμπαθητικῆς αἰσθητικά διοργάνωσης, ἀναλογιζόμουν ἓναν προβληματισμό πού ἐπανερχεται συχνά πρὸς συζήτηση στόν χῶρο τῆς Ἄριστερᾶς: ἡ ἀνάγκη τῶν νέων καλλιτεχνῶν νά βρίσκουν χώρους νά δείξουν τή δουλειά τους. Πράγματι τέτοιοι χῶροι στήν Ἀθήνα τουλάχιστον σπανίζουν, ἐνῶ τό αἶτημα ἔκφρασης καλλιτεχνικῶν προτάσεων καί δημιουργιῶν νέων ἀνθρώπων περνᾷ ὑποχρεωτικά μέσα ἀπό ἓνα περίπλοκο καί παντοιοτρόπως προβληματικό δίκτυο προώθησης καλλιτεχνικῶν προϊόντων. Οἱ διοργανωτές τοῦ Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἀκολούθησαν τή λογική τῆς παραχώρησης τοῦ ἀπαιτούμενου χώρου ἔκφρασης σέ ὅσους νέους ἀνθρώπους ἤθελαν νά παρουσιάσουν τή δουλειά τους, κάτι ἄλλωστε πού συνιστᾷ πάγια τακτική σέ ἀντίστοιχες διοργανώσεις. Ἔτσι ὁ καθένας πού θεωρεῖ ὅτι ἡ πολιτεία διατηρεῖ, ἀναφορικά μέ τίς εἰκαστικές τέχνες, μιά ἀδιάφορη στάση πού τίς κρατᾷ στό περιθώριο, καί ἔχει ἀπό τό ζωηρό ἐνδιαφέρον μέχρι τήν ἀπλή

περιέργεια νά δεῖ τί ἔχουν νά ποῦν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι πού μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἢ Ἀριστερά σέ κάποια της μορφή τούς ἀφορᾷ καί μέσα στό πλαίσιο της ἔχουν τή διάθεση νά ἐκφράσουν τίς καλλιτεχνικές τους ἀνησυχίες, εἶχε μιά εὐκαιρία νά τό ἐξακριβώσει μέ τόν καλύτερο τρόπο. Φυσικά οἱ αἰσθητικές προτιμήσεις εἶναι πάντα καί θέμα ὑποκειμενικῶν κριτηρίων, ὡστόσο ἔχω τήν αἴσθηση ὅτι ἔχει μιά ἀξία νά συζητήσουμε λίγο παραπάνω τό μᾶλλον φτωχό ἀποτέλεσμα (κρίνω οὕσα εἰκαστικῶς ἀναλφάβητη μόνο ἀπό τήν αἴσθηση πού μοῦ ἄφησε ἡ ἔκθεση).

Τό κυρίαρχο μοτίβο πού φαίνεται νά ἀπασχολεῖ τό ἔργο τῶν νέων καλλιτεχνῶν εἶναι ὁ μετανάστης. Εἴτε σέ φωτογραφικά πορτρέτα πού ἔχουν ἀπαθανάτισει στιγμές του στήν πόλη (πανομοιότυπα μέ τὰ χιλιάδες ἄλλα τῶν τελευταίων δεκαπέντε χρόνων), εἴτε σέ πιό σύνθετες ἀφαιρετικές συνθέσεις μέ τή χρήση ὑλικῶν καθημερινῆς χρήσης τύπου *Arte Povera* (Φτωχή τέχνη), ἡ ἐνασχόληση μέ τῆς «γῆς τούς κολασμένους» μοιάζει νά ἀποτελεῖ τό ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ μιᾶς σύγχρονης τέχνης πού διέπεται ἀπό ἀριστερόστροφες εὐαισθησίες. Ἄν κάποτε, ὑπό τελείως διαφορετικές συνθῆκες, ὁ ἐργάτης ἐκθειάστηκε μέ τόν καλύτερο καί τόν χειρότερο —πλὴν ὅμως χαρακτηριστικότερο τρόπο— στά ἔργα στρατευμένων καλλιτεχνῶν, ὁ μετανάστης στίς δυτικές μητροπόλεις ἔρχεται νά μονοπωλήσει (ἐξίσου μονοδιάστατα) τό ἐνδιαφέρον στίς σύγχρονες ἀναπαραστάσεις, πού δέν ξέρω ἂν τοῦ παραχωροῦν ἄρρητα τή θέση τοῦ νέου ἐπαναστατικοῦ ὑποκειμένου, διέπονται ὅμως ἀπό μιά κάποιου τύπου «ἠθική ὑποχρέωση» νά ἀποτυπώσουν τή δύσκολη καθημερινότητά του.

Πέραν αὐτοῦ, τό τρίπτυχο τῆς θεματολογίας συμπληρώνεται ἀπό τήν ἐνασχόληση μέ τό σῶμα καί τήν πόλη, ὑπό τό πρίσμα εἴτε τῆς φθορᾶς εἴτε τῆς παρακολούθησης καί τῆς καταστολῆς. Καί στίς περιπτώσεις αὐτές, πέρα ἀπό τή φωτογραφία, οἱ λοιπές συνθέσεις φαίνεται ὅτι μᾶλλον διεκδικοῦν μιά μακρινή συγγένεια μέ ἕνα σουρεαλιστικό ἢ ντανταϊστικό παρελθόν, νεομπρουταλιστικοῦ τύπου. Ὡστόσο, ἡ ὠμότητα, τό ἐφήμερο, τό ἀναλώσιμο ἢ δέν ξέρω τί ἄλλο ὅταν ἀναπαρίσταται μέ κρέατα κρεμασμένα ἀπό ἕνα τσιγκέλι ἢ μέ τό πλαστικό ἄνθρωπάκι πού χρησιμοποιούσαμε στό μάθημα τῆς ἀνθρωπολογίας στό γυμνάσιο, ἴσως νά σήμαιναν περισσότερο καί νά προκάλεσαν ὅταν ἐντάσσονταν σ' ἕνα κίνημα μέ κάποιου τύπου ἐπεξεργασμένες θέσεις γιά τήν τέχνη καί τήν κοινωνία ἢ ὅταν ἐμφανίστηκαν γιά πρώτη φορά καί ἤρθαν πολύ συγκεκριμένα σέ ἀντιπαράθεση μέ προηγούμενες φόρμες ἢ μορφές ἐκφρασης. Ἡ ριζοσπαστικότητα καί τό ὅποιο πολιτικό μήνυμα μᾶλ-

λον χάνεται ὅταν αὐτά ἀποτελοῦν τυχαία καί μεμονωμένη μίμηση, πού ἐπόμμενο εἶναι νά καταλήγει καί λιγότερο εὐφάνταστη, μέ χαμηλότερο αἰσθητικό ἀποτέλεσμα καί φυσικά στείρα ἂν ἀναλογιστοῦμε τόν ἀντίκτυπο στό κυρίαρχο status quo.

Δέν νομίζω ὅτι ἔχει καμιά ἀξία νά ἐπεκταθῶ στήν πλήρη καταγραφή τῶν ἐκθεμάτων, οὔτε νά ἰσχυριστῶ ὅτι κάποια ἀπ' αὐτά δέν ἦταν αἰσθητικῶς ἐνδιαφέροντα. Ὅστόσο, θεωρῶ ὅτι εἶναι χαρακτηριστικός ὁ αὐτοπεριορισμός τοῦ καλλιτεχνικοῦ προβληματισμοῦ ἀριστερῶν καταβολῶν στό κυρίαρχο παράδειγμα τῆς πολυπαιγμένης τριλογίας μετανάστες-σῶμα-πόλη, ὅπως ἀκριβῶς ἄλλωστε συμβαίνει καί στίς κοινωνικές ἐπιστῆμες (σπάνια πιά θά βρεθεῖ κείμενο χωρίς Ἀγκάμπεν, Φουκώ καί Μπένγιαμιν), δοσμένος μέ ἕναν τρόπο πού ἀνακυκλώνει ἀπλῶς τά τετριμμένα. Τήν ἴδια θεματολογία μέ μικρές ἀποκλίσεις ἐξάλλου θά μπορούσαμε νά δοῦμε καί σέ μιά ὁποιαδήποτε συμβατική γκαλερί πού θέλει νά χαρακτηρίζεται «ἐναλλακτική». Δέν ξέρω ἂν εἶναι δίκαιο νά κατηγορεῖς τούς καλλιτέχνες καί δῆ τούς νεότερους ὅτι δέν μποροῦν νά πᾶνε ἕνα βῆμα μπροστά ἀπό τήν ἐποχή τους. Οὔτε ἂν μπορούμε νά τούς ἐγκαλέσουμε ἐπειδή μᾶς φαίνονται ἀδιάφοροι καί ἀκίνδυνοι, ἀπό τή στιγμή πού τό ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει τόσο γιά τή θεωρία ὅσο καί γιά τήν Ἀριστερά. Ὅρθῶς ἀγανακτοῦμε ὅταν δέν ὑπάρχει χῶρος ἔκφρασης, πολιτικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς, ὥστόσο θά πρέπει νά σκεφτοῦμε μέ τί ἀκριβῶς θά γεμίσουμε αὐτόν τόν χῶρο ὅταν βρεθεῖ. Καί κυρίως ποιές εἶναι οἱ νέες μορφές πού θά ἐκφράζουν καί θά ἀναπαριστοῦν τό νέο.

Κατερίνα Λαμπρινοῦ

«Συμμετοχική δημοκρατία»:

Μιά περίπτωση πολιτικοῦ βερμπαλισμοῦ

Πολύς λόγος γίνεται τελευταῖα γιά δημοκρατία. Ὅχι ἄδικα, ἀφοῦ κάτι φαίνεται νά λείπει ἀπό τίς σημερινές δημοκρατικές κοινωνίες μας, ἀπό τά ἀπομαγευμένα, ὅπως λέμε, ἀντιπροσωπευτικά πολιτικά μας συστήματα. Ζωτική ἀνάγκη, λοιπόν, ὁ διάλογος, πολλές οἱ ἰδέες, οἱ προτάσεις πού πέφτουν

στή συζήτηση, πολλές καί οἱ συγκρούσεις, οἱ διαφωνίες. Μέσα στόν ὄρυμα-
γδό, ἀνακύπτουν κάπου κάπου καί ἔτοιμες συνταγές, διά πᾶσαν νόσον. Μιά
πολύ πρόσφατη ἐκδοχή —καί σημαντική ἐπειδή αὐτοσυστήνεται ὡς ὀλοκλη-
ρωμένη πρόταση καί ἐπειδή προέρχεται ἀπό ἕνα κόμμα πού διεκδικεῖ ἐξου-
σία— εἶναι ἡ λεγόμενη «συμμετοχική δημοκρατία», τό περίφημο μοντέλο γιά
τή δημοκρατία τοῦ μέλλοντός μας, πού προέρχεται ἀπό τό νέο, ἀνανεωμένο
ΠΑΣΟΚ, ἀκριβέστερα ἀπό τό «ΠΑΣΟΚ τοῦ Γιώργου».

Τελευταῖο ἐπείσοδιο αὐτοῦ τοῦ σήριαλ: τήν Τρίτη 9 Μαΐου οἱ ἐφημερίδες
καί ἡ τηλεόραση ἀσχολήθηκαν ἐκτενῶς μέ τίς προτάσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ γιά
τή συνταγματική ἀναθεώρηση πού ἐξήγγειλε ἡ κυβέρνηση, ὅπως εἴθισται νά
κάνει τά τελευταῖα χρόνια κάθε κυβέρνηση πού σέβεται τόν ἑαυτό της. Γιά
τήν ἀκρίβεια, ἐπρόκειτο γιά τίς «Προτάσεις τοῦ Γιώργου», διότι μπορεῖ ἡ
«συμμετοχική δημοκρατία» νά εἶναι ὄραμα γιά τήν κοινωνία ἀλλά ὄχι καί
γιά τό κόμμα· κανένα ἀπό τά ὄργανα τοῦ κόμματος, τίς πολυάριθμες ἐπι-
τροπές καί ὑποεπιτροπές, δέν συνεδρίασε, συζήτηση δέν ἔγινε οὔτε ψηφοφο-
ρία —ἦταν ἀπλῶς οἱ «Προτάσεις τοῦ Γιώργου», πού ὁ Πρόεδρος ἀνέλαβε νά
διακοινώσῃ, διά τῶν μίντια, στό Κίνημα καί στόν λαό.

Ὅρισμένες ἀπό τίς προτάσεις διασυνδέονται μέ τό μοντέλο δημοκρατικῆς
συμμετοχῆς πού εἰσηγεῖται. Ἡ πιό φανταχτερή, πού πολλή συζήτηση προ-
κάλεσε, εἶναι ἐκείνη γιά τήν ἄμεση ἐκλογή Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀπό
τόν λαό. Οἱ συνταγματολόγοι βέβαια, οἱ πλέον ἀρμόδιοι, θά σημειώσουν ἴσως
ὅτι σέ ἕναν Πρόεδρο ἐκλεγμένο ἀπό τόν λαό θά ἔπρεπε νά ἀποδοθοῦν αὐξη-
μένες ἀρμοδιότητες, θά ἔπρεπε δηλαδή νά ἀλλάξῃ τό πολίτευμα ἀπό προε-
δρευόμενη σέ προεδρική δημοκρατία, ἐνδεχόμενο πού ὅμως δέ μοιάζει σοβα-
ρό. Ἄν ὡστόσο οἱ ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου μείνουν ὡς ἔχουν,
ὅπως εἰσηγεῖται ἄλλωστε ἡ σχετική «πρόταση τοῦ Γιώργου», τότε ὁ λαός
θά ἐκλέγῃ ἕναν, ὅπως λέγεται, «ἀνεύθυνο» ἄρχοντα, ἕνα πρόσωπο χωρίς
ἐξουσίες. Ψῆφος χωρίς κανένα βάρος δηλαδή, δίχως καμία δυνατότητα ἐπη-
ρεασμοῦ τῆς πολιτικῆς, ἄνευ νοήματος τελικά. Γιατί ἄν δημοκρατία σημαί-
νει συμμετοχή, ἀπόφαση, ἐπιλογή πολιτικῆς καί ὄχι προσώπων χωρίς ἀρμο-
διότητες, τότε μία καθολική ψηφοφορία γιά τήν ἐκλογή Προέδρου δέν εἶναι
παρά ψευδαίσθηση συμμετοχῆς, ἀπλῶς ἀντικατοπτρισμός τῆς δημοκρατίας.
Τό πουκάμισο ἀδειανό, δηλαδή.

Στό ἴδιο πνεῦμα καί ἡ πρόταση γιά θεσμούς δημοψηφισματικῆς δημοκρα-
τίας. Ἐδῶ τά πράγματα μοιάζουν πιό σοβαρά· «ἄμεση» δημοκρατία σοῦ λείει,
καλό πράγμα καί δίκαιο καί ριζοσπαστικό. Μόνο πού ἡ «πρόταση τοῦ Γιώρ-

γου» δέν προβλέπει οὔτε γιά ποιά θέματα θά μπορεῖ νά γίνει δημοψήφισμα, οὔτε ἂν τό ἀποτέλεσμα κάθε δημοψηφίσματος θά ἔχει δεσμευτική ἰσχὺ γιά τήν ἐξουσία ἢ θά λαμβάνεται ἀπλῶς ὑπόψη, ὡς γνώμη. Εὐλογία ἢ σιωπή, καθώς τό «ΠΑΣΟΚ τοῦ Γιώργου» ἔχει ἤδη δώσει δείγματα γραφῆς γιά τό πῶς ἀντιλαμβάνεται τήν ἄμεση, δημοψηφισματικοῦ τύπου λαϊκὴ ἐτυμηγορία. Τί χρειάζονται ἔχουμε ἀποδείξεις ὅταν τό ἴδιο τό κόμμα διοργάνωσε ἐσωτερικό δημοψήφισμα, στό ὁποῖο κάλεσε τή βάση του νά ἐκλέξει, ἀμεσοδημοκρατικά βεβαίως βεβαίως, τόν ἕναν καί μοναδικό ὑποψήφιο γιά τήν προεδρία τοῦ κινήματος; Ἡ ὅταν, ἀπό τήν ἄλλη, δέν στήριξε τήν κατατεθειμένη στή Βουλή πρόταση γιά διενέργεια δημοψηφίσματος ἐπὶ τοῦ προτεινόμενου εὐρωπαϊκοῦ συντάγματος —ἐκεῖ ὅμως ὑπῆρχε τό προηγούμενο τοῦ γαλλικοῦ Ὁχι, καί μιά ἐνδεχόμενη ἀρνητικὴ ἀπόφαση τοῦ λαοῦ, μέ δεσμευτικὴ ἰσχὺ, θά ἐρχόταν σέ σύγκρουση μέ τίς ἀποφασισμένες στά ὑψηλά κλιμάκια πολιτικές. Δημοψηφίσματα λοιπόν μόνο γιά ζητήματα ἀκίνδυνα, ὅπου ἡ συναίνεση εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισμένη, καί ἄμεση δημοκρατία πού ἀποκλείει τή σύγκρουση πολιτικῶν ἀντιλήψεων, τήν ἔκφραση κοινωνικῶν ἀναγκῶν. Πάλι ἀδειανό τό πουκάμισο.

Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ ἴδιου νομίσματος εἶναι ἡ πρόταση γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος. Καμία νύξη δέν γίνεται γιά ἀλλαγὴ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ἐπὶ τό ἀναλογικότερο, μέ ἄλλες λέξεις ἐπὶ τό οὐσιωδῶς δημοκρατικότερο. Ἀντιθέτως, ἡ «πρόταση τοῦ Γιώργου» εἶναι νά ἀντικατασταθεῖ ἐν μέρει τό ψηφοδέλτιο ἀπὸ λίστα, τήν ὁποία ἐννοεῖται ὅτι θά καταρτίζονται τά κόμματα, ἀποφασίζοντας πρὶν ἀπὸ τόν ψηφοφόρο ποιά πρόσωπα θά καταλάβουν τίς ἐκλόγιμες θέσεις. Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ λαοῦ ἐπιλέγονται ἔτσι ὄχι στήν κάλπη ἀλλὰ ἀπὸ τά κομματικά ὄργανα (στήν καλύτερη περίπτωση) ἢ ἀπὸ τήν ἡγεσία (κεκλεισμένων τῶν θυρῶν). Κι ὅλα αὐτά τήν ἴδια στιγμή πού «ὁ Γιώργος», ὁ μέγας ἀντιφατικός, ἀπορρίπτει τήν πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ γιά διεύρυνση μιᾶς ἄλλης λίστας, τῶν βουλευτῶν Ἐπικρατείας, ὡς «ὀπισθοδρόμηση» πού «ὑποκρύπτει μιά ἀγωνία ἐλέγχου τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ὀμάδας ἀπὸ τόν ἀρχηγό».

Ὁ δεκάλογος τῶν προτάσεων περιέχει κι ἄλλες εἰσηγήσεις στήν κατεύθυνση τῆς «συμμετοχικῆς δημοκρατίας», ὅπως ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, τῶν κοινωνικῶν κινήματων, τῶν ΜΚΟ κ.λπ., τῆς ὁποίας τό νόημα μοῦ διαφεύγει καθώς τό Σύνταγμα ἤδη κατοχυρώνει μιά χαρὰ τό δικαίωμα τοῦ συνδικαλισμοῦ καί τοῦ συνεταιρίζεσθαι. Οὔτε ἐγώ λοιπόν, οὔτε ὁ Πρόεδρος τοῦ Κινήματος, οὔτε καί κανένας μᾶλλον δέν κα-

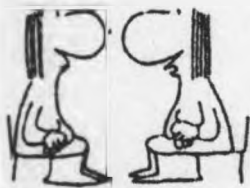

τάλαβε τί σημαίνει κατοχύρωση τῆς οὕτως ἢ ἄλλως θολῆς ἔννοιας «κοινωνία τῶν πολιτῶν» (ἢ ὅποια, ἐντελῶς τηλεγραφικά, περιλαμβάνει περίπου τά πάντα πλὴν τοῦ κράτους), ἢ ἀκόμη πῶς θά μπορούσε τό Σύνταγμα νά κατοχυρώνει τίς ΜΚΟ, ποιόν ρόλο καί ποιές στοχοθεσίες νά τοὺς ἀναγνωρίζει πέρα ἀπό αὐτές πού ἤδη ἔχουν, ἐκτός ἂν ἀπώτερη σκέψη εἶναι νά ὑποκατασταθοῦν τά κόμματα καί οἱ πολιτικές ἐνώσεις ἀπό ΜΚΟ (ὅπως στό γνωστό πλέον παράδειγμα τῆς ΜΚΟ πού λέγεται Σοσιαλιστική Διεθνῆς).

Ἄς εἶναι. Θά ἦταν ἄδικο πάντως νά μὴν ἐπισημανθοῦν ὀρισμένες προτάσεις στή σωστή κατεύθυνση, ὅπως ἡ ἀναγνώριση πολιτικῶν δικαιωμάτων στοὺς ἀλλοδαπούς ἢ ἓνα νέο φορολογικό πλαίσιο πού θά μεταφέρει σημαντικούς πόρους στήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση. Ὡστόσο ἐλάχιστο βάρος ἔχουν τελικά, ἀφοῦ ὡς γνωστόν στήν ἀναθεώρηση θά συζητηθοῦν οὐσιαστικά μόνο οἱ προτάσεις τῆς κυβέρνησης, ἢ ὅποια διαθέτει τήν ἀπαιτούμενη πλειοψηφία γιά νά τίς περάσει. Καί ἐδῶ, μία καί μοναδική περίπτωση ταύτισης ἀπόψεων εἶναι ἐκκωφαντική: ἡ συνηγορία στήν κατοχύρωση «μῆ κρατικῶν» πανεπιστημίων, τά ὅποια βέβαια δέν θά ἔχουν στόχο τήν κερδοσκοπία, ὅπως ἄλλωστε ὅλα τά ἰδιωτικά ἰδρύματα ἀπό κτίσεως κόσμου.

Ὡς τελευταῖο σχόλιο, ἄς ἐπιτραπεῖ μία ὑπενθύμιση. Ὁ ἐπιθετικός προσδιορισμός «συμμετοχική» πρὶν τή δημοκρατία δέν εἶναι καμιά ριζοσπαστική καινοτομία, ὅπως μεγαλεπήβολα αὐτοπαρουσιάζεται: εἶναι πλεονασμός. Ἀπλούστατα ἐπειδή ἀπό τότε πού οἱ ἄνθρωποι τήν ἐπινόησαν, ἡ δημοκρατία ταυτίζεται μέ τή συμμετοχή, σημαίνει ἢ ἴδια καί ἀπό μόνη της συμμετοχή. Καί δέν τήν σκέφτηκαν οἱ ἄνθρωποι τή δημοκρατία ἐπειδή τοὺς ἔπεσε σάν ὄριμη ἰδέα ἀπό τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλά ἐπειδή εἶχαν προηγηθεῖ μακρές ἱστορικές διεργασίες καί ὑπῆρχαν συγκεκριμένες ἀνάγκες καί συγκεκριμένα αἰτήματα, μέ βάση τά ὅποια διαπλάστηκε ἓνα τέτοιο σύστημα πολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας. Σύστημα δημοκρατικό, συνώνυμο μέ τή συμμετοχή, τοὺς πολίτες δηλαδή πού συναθροίζονται στήν ἀγορά μέ ἄλλους πολίτες, πού διακαιοῦνται νά ἔχουν γνώμη γιά τά κοινά πράγματα καί νά τήν ἐκφράζουν, νά ἀκούουν καί νά ἀκούγονται, νά ἐκλέγουν καί νά ἐκλέγονται, νά ἐλέγχουν, νά ἀποφασίζουν ἰσότιμα μαζί μέ τοὺς ὑπόλοιπους. Σήμερα δέν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό περιττούς, καινοφανεῖς ἐπιθετικούς προσδιορισμούς τῆς δημοκρατίας: ἀπό περισσότερη δημοκρατία ἔχουμε ἀνάγκη. Χωρίς νά ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἴδια ἢ πάλι τῶν τάξεων εἶναι πάλι γιά τή διεύρυνση τοῦ δημοκρατικοῦ πεδίου.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Τό Ζάππειο ἰδιωτικοποιεῖται

Κατηφορίζοντας ἀπό τίς ὑπώρειες τοῦ Ἀρδηττοῦ σχεδόν κάθε πρωί, ἀπ' τή γειτονιά πού ὀνομάζεται Μέτς, καί ἐπί 25 συναπτά ἔτη, περνώντας ἀπό τήν κοίτη τοῦ Ἰλισσοῦ, πού ἐδῶ καί χρόνια δέν ὑπάρχει πιά, ἔγινε ἡ ταχείας διελεύσεως ὁδός Καλλιφρώς καί Ἀρδηττοῦ γιά νά περνᾶνε τά αὐτοκίνητα —πολλά αὐτοκίνητα, μαζί καί τό τράμ— διέσχίζα τό Πάρκο καί τήν πλατεία τοῦ Ζαππείου κι ἀπό κεῖ κατέληγα στήν Πλάκα, στά παλιά γραφεῖα τοῦ Πολίτη. Ἀπό τό 1999 πού μεταφερθήκαμε λόγω σεισμοῦ στή Νεάπολη, ἄλλαξε τό δρομολόγιο· μετά τό Ζάππειο ὁ δρόμος μέ φέρνει, μέσα ἀπό τόν Ἐθνικό Κῆπο, στό Σύνταγμα καί ἔπεται συνέχεια. Εἶμαι τυχερός, προνομιούχος. Λίγοι ἄνθρωποι στό Λεκανοπέδιο ἔχουν τήν τύχη, γιά νά πᾶνε στή δουλειά τους, νά περνᾶνε μέσα ἀπό τέτοια ὑπέροχα μέρη, ἀπό ἕνα ἀστικό τοπίο πού δέν μοιάζει ὅμως μέ τά Χαυτεῖα. Δέν θά ἀπαριθμήσω τώρα τίς χάρες αὐτοῦ τοῦ τόπου, ὅλος ὁ κόσμος ξέρει τό Ζάππειο. Κι ἂν δέν εἶναι πιά ὁ τόπος πού ἔκαναν περίπατο οἱ κυρίες τοῦ καλοῦ κόσμου μέ τούς φραμπαλάδες τους καί τά ὀμπρελίνα, κι ἂν κανεῖς πιά δέν μπορεῖ νά ὀμολογήσει ὅτι

*«Στό Ζάππειο μιά μέρα περιπατοῦσα
κι ἀντάμωσα μιά νέα ξανθομαλλοῦσα,
παράμ πάμ πάμ, παράμ πάμ πάμ»*

κι ἂν κανένας ποιητής δέν φτιάχνει πιά στιχάκια ὅπως ὁ ρομαντικός (τοῦ 19ου αἰώνα) Ἀχιλλέας Παράσχος σάν τό πασίγνωστο (;)

*«Ποιά εἶν' ἐκείνη
πού κατεβαίνει
στ' ἄσπρα ντυμένη
ἀπ' τό βουνό»*

ὥστόσο τό Ζάππειο, τό ἴδιο τό κλασικό κτήριο πού σχεδίασε ἀρχικά ὁ Χάνσεν καί ὀλοκλήρωσαν ὁ Καυτατζόγλου κι ὁ Θεοφιλάς, ἡ παρακείμενη «Αἰγλη», ἡ ὑπέροχη Παιδική Χαρά, τό καφενεῖο πρὸς τή λεωφόρο Ἀμαλίας, ἡ ὀλόφωτη ἀνοιχτότητα τῆς πλατείας μπροστά στό μέγαρο —τά τελευταῖα χρόνια, συνήθως κατελημμένη ἀπό τά περίπτερα διαφόρων ἐμπορικῶν καί μὴ ἐκθέσεων ἢ ἀπό ἀγῆματα τῆς Προεδρικῆς Φρουρᾶς πού κάνουν ἀσκήσεις πυκνῆς τάξεως γιά νά μάθουν οἱ τσολιάδες νά συγχρονίζουν βήματα καί γροθιές σέ ἄψογο πρωσικό στύλ καί νά βροντοβαρᾶνε τά τσαρούγια τους μέ τίς πρόκες στήν ἄσφαλο—, τό πέριξ τοῦ Ζαππείου ἄλλος μέ τίς ὀλάνθιστες

πρασιές καί τά συντριβάνια, τά δρομάκια καί τά παγκάκια, ὅπου ὁ Ἄβρα-
μόπουλος ἀράδιασε ἑκατοντάδες φωτιστικά γιά νά σκορπίσει τά κακά πνεύ-
ματα τῆς νύχτας, ὅλον αὐτό τόν τόπο καί τόν κόσμο πού τόν κοσμοῦν που-
λιά, γατιά, σκυλιά καί ἀνθρώποι, μαζί καί οἱ γερόντοι τῆς «Ἄγορᾶς» τοῦ
Ζαππείου, ἐπιδιδόμενοι σέ φωναχτή ἀνταλλαγή ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων,
πολιτικῶν-ποδοσφαιρικῶν ἀντεγκλήσεων καί πολύωρων ἀγῶνων ταβλιοῦ, μα-
ζί καί διάφοροι γραβατοφορεμένοι καί γενικῶς λάιτ πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν
φύλων πού πάνε νά λάβουν θέση σέ σεμινάρια καί συνέδρια στίς ἐσωτερικές
αἴθουσες τοῦ Μεγάρου, μαζί καί πολλοί πού κάνουν «βάδην» ἢ «τζόκινγκ»,
οἱ ἐργάτες, οἱ κηπουροί καί οἱ τουρίστες, ὅλη αὐτή ἡ χλωρίδα μέ τά σπά-
νια ἄν καί γερασμένα δένδρα τοῦ Κήπου καί τήν ἀργόσχολη πανίδα —οἱ σκύ-
λοι μειώθηκαν πολύ μετά τίς ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τῆς Ὀλυμπιάδας—,
θά μάθουν σήμερα τό πρῶτό ὅτι τό Ζάππειο ἰδιωτικοποιεῖται. Ἀλογοσκούφης
ἔφα. Θά τό μάθουν καί ὅσοι δέν ξέρουν γράμματα, οἱ σκύλοι γιά παράδειγ-
μα, στό πετό τους. Ποῦ ἀκούστηκε σέ ἰδιωτικό χῶρο, ἀξιοποιούμενο δέ, νά
σουλατσάρουν ἀδέσποτοι κόπροι.

Γιά τήν ἱστορία, χρειάζεται κι αὐτή.

Τό 1800 στό Τεπελένι τῆς Ἀλβανίας γεννήθηκε ἕνα παιδί ὀνομασθέν Εὐαγγέ-
λης Ζάππας. Ὅταν μεγάλωσε ὑπηρέτησε στή σωματοφυλακή τοῦ Ἀλῆ
Πασᾶ, ὕστερα κατατάχτηκε στό σῶμα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καί τό 1831
μετανάστευσε στή Ρουμανία, ὅπου ἀπέκτησε τεράστια περιουσία. Πεθαίνο-
ντας τό 1865 στό Μπροστένι, ἄφησε τήν περιουσία του σέ εὐεργετήματα,
στό πνεῦμα τοῦ εὐεργετισμοῦ τῆς ἐποχῆς. Ἀπ' αὐτά τά χρήματα χτίστηκε
τό Ζάππειο (ὁ ἴδιος δέν τό πρόλαβε). Εἶχε ἀγοράσει τόν τεράστιο χῶρο
πού ἐκτείνεται ἀπό τόν Κῆπο μέχρι καί τόν Ἀρδηττό, ἐξαιρουμένου τοῦ
Καλλιμάρμαρου. Τήν κινητή καί τήν ἀκίνητη περιουσία τοῦ Εὐαγγέλη Ζάπ-
πα, σύμφωνα μέ τή διαθήκη του, διαχειρίζεται ἕνα ἴδρυμα, πού ἀπό τό 1939
φέρει τό ὄνομα Ἐπιτροπή Ὀλυμπίων καί Κληροδοτημάτων, μέ βάση τόν νό-
μο 1920/1939. Τό κτήριο τοῦ Ζαππείου, ὡς σήμερα, παραχωρεῖται σέ κρα-
τικές ὑπηρεσίες, ὀργανισμούς, ἀναγνωρισμένα σωματεῖα καί συλλόγους γιά
τήν ἐκτέλεση ἐκθέσεων, ἐορτῶν, συνεδρίων κ.λπ. μέ τήν καταβολή δικαιω-
μάτων. Ὁ πέριξ χῶρος ἀφέθηκε στό σουλάτσο, στό ὅποιο γενιές ἐπί γενεῶν
Ἀθηναίων ἐπιδόθηκαν μετά μανίας. Πρόσφατα λειτουργεῖ ἰδιωτικό πάρκινγκ
καί μιά ντίσκο τά καλοκαίρια κι ἀπό χρόνια πολλά ὁ κινηματογράφος «Αἴ-
γλη». Τό ἐστιατόριο «Αἴγλη» νοικιάζεται: τίς δεκαετίες τοῦ '50, '60, '70
ἀκόμα καί τοῦ '80 εἶχε γινῶρσει πιέννες στό κέντρο πού λειτουργοῦσε ἔξω

ἀπό τό ἐστιατόριο. Τραγουδίστριες, τραγουδιστές, κονφερανσιέ, σαλτιμπάγκοι, μίμοι καί κόσμος πολὺς· πολὺς κόσμος. Κατέβαιναν κάθε βράδυ τὰ καλοκαίρια ὅλες οἱ ἀνατολικές γειτονιές.

Ἦταν τό Ζάππειο —καί εἶναι ἀκόμη— ἕνας ἀνοιχτός δημόσιος χῶρος ἀναψυχῆς, περιπάτου, ρέμβης, συναντήσεων πάσης φύσεως. Ἰδιωτικοποιεῖται. Γιὰ νὰ βγάξει, λέει, αὐτός ὁ τόπος λεφτά. Καί γιὰ νὰ ἐκσυγχρονισθεῖ πρέπει νὰ ιδιωτικοποιηθεῖ, νὰ ἐκχωρηθεῖ σέ ἰδιῶτες πού θά τόν «ἀξιοποιήσουν». Εἶναι βέβαιο ὅτι δέν θά χτίσουν πολυκατοικίες οὔτε θά κόψουν τὰ δένδρα. Ἄλλά κάποιες χρήσεις —π.χ. τραπεζάκια, τέντες, μουσικές, φαγάδικα κ.λπ.— θά ἀπαγορευθοῦν στό κοινό, καί οἱ ἄνθρωποι θά πρέπει νὰ μετατραποῦν σέ πελάτες πολυτελείας. Ἦδη ἡ «Αἴγλη» εἶναι πανάκριβη. Κι ὅλα ἐκεῖνα, ἀπό τίς φαντασιώσεις τοῦ Παράσχου πού περίμενε τήν ἀσπροντυμένη «ἀπ' τό βουνό» ἕως τόν ἄσκοπο περίπατο καί τή δροσιά τῶν δένδρων θά γίνουν νοσταλγίες. Ἡ νοσταλγία δέν ιδιωτικοποιεῖται. Ἄλλά ὅταν ἔρχεται ἡ νοσταλγία γιὰ τήν ἐποχή πού ἔφυγε, γιὰ τούς ἀνθρώπους πού ἔφυγαν, γιὰ τίς ἀπερίφραχτες μορφές πού χάθηκαν, ἀπό ἐκεῖ φεύγει ἡ ζωή. Δηλαδή οἱ ἄνθρωποι.

Δέν ἔχει νόημα νὰ κλείσω τοῦτο τό σημείωμα χαρακτηρίζοντας τίς ἐπιχειρηματικές βλέψεις τοῦ κ. Ἀλογοσκούφη κι ἐκείνων πού καραδοκοῦν νὰ βγάλουν λεφτά, νὰ τό πῶ, ἄς ποῦμε, νεοφιλελευθερισμό κ.λπ. Εἶναι βέβαιο νεοφιλελευθερισμός καί ἀγοραία βουλημία. Πρὶν ὅμως ἀπό τό δόγμα ὑπάρχει κάτι ἄλλο, σοβαρότερο: ἡ ἀνοησία. Ἄνοηταίνου οἱ ἄνθρωποι. Μέσα ἀπό τόν ὅποιον νοῦ ἔχουν, περνοῦν μόνον κατάστιχα καί μπακαλοδέφτερα. Ἐκεῖ ὅμως δέν μένει χῶρος οὔτε γιὰ τίς ὁμορφιές οὔτε γιὰ τή μνήμη οὔτε γιὰ τίς ἀνάγκες οὔτε γιὰ τούς ἀνθρώπους. Δέν μένει χῶρος γιὰ δύο γιαγιάδες πού θά ἤθελαν νὰ ἀκουμπήσουν τό κουρασμένο γεροντικό τους βῆμα σ' ἕνα παγκάκι, νὰ ξαποστάσουν, νὰ ποῦνε τὰ δικά τους, νὰ ἀναπολήσουν τόν καιρό πού κι αὐτές ἦταν κορίτσια. Θά ἔρθει ἀμέσως τό γκαρσόνι καί θά τούς ρωτήσει: τί θά πάρουν οἱ κυρίες;

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Καί τό παρόν σημείωμα ἀφιερώνεται σέ ὅλους τούς ὑποψήφιους δημάρχους Ἀθηνῶν καί περιχώρων καί ἰδιαίτερα στόν κ. Κακλαμάνη πού ὑπόσχεται νὰ κάνει κάθε γωνιά τῆς πόλης τόπο ἀνθισσης πολιτισμοῦ.

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ «ΕΚ ΤΩΝ ΕΞΩ»

τῆς Μαρίας Κόντη

Εχουν υπάρξει κατά καιρούς, σπανίως είναι ή αλήθεια, φωνές διαμαρτυρίας για τό επίπεδο τοῦ πανεπιστημίου, γιά τόν τρόπο πού δομοῦνται τά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδῶν, ἔχουν γίνει ὑπαινιγμοί γιά τόν μή ἀξιοκρατικό τρόπο πού ἐκλέγονται ή ἐξελίσσονται διδάσκοντες στίς διάφορες ἀκαδημαϊκές βαθμίδες. Ἐλάχιστα τέτοια κείμενα ἔχουν δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας· συνήθως αὐτά λέγονται ἰδιωτικά, σιγοψιθυρίζονται, ὅποτε καί οἱ ἀκροατές τά ἐκλαμβάνουν ὡς γκρίνια ή κακή προαίρεση. Καί συνήθως αὐτά τά κείμενα γράφονται εἴτε ἀπό ὅσους ἔχουν ἀδικηθεῖ ή ἀπ' ὅσους εἶναι ἐκτός πανεπιστημιακοῦ νυμφῶνος. Ὅσοι εἶναι ἐντός, δέν καταγγέλλουν δημοσίως αὐτά τά κρούσματα, εἴτε ἀπό φόβο εἴτε ἀπό ἀτομικό συμφέρον εἴτε ἀπό ἀδιαφορία.

Τό πανεπιστήμιο, ὅμως, ἐάν κινδυνεύει δέν εἶναι μόνον ἀπό τά προτάγματα τῆς νεοφιλελεύθερης πολιτικῆς πού θά διαλύσει τό δημόσιο πανεπιστήμιο καί θά δώσει χῶρο π.χ. στίς ἐπιχειρήσεις νά ἀλώσουν τόν δημόσιο χαρακτήρα του. Ἄν κινδυνεύει, κι ἂν ὄντως ὑπάρχει πρόβλημα κάποιου εἶναι, κατά τήν ἀποψή μου, πρωτίστως στίς χαραμάδες πού ἀφήνει ὁ περιφημος νόμος-πλαίσιο γιά ἀϋθαιρεσία· ἀπό ἐκεῖ νά ξεκινήσουμε κι ὕστερα νά δοῦμε κατά πόσο καί τά ἄτομα ὡς φορεῖς ἠθικῆς, ἰδεολογίας, πολιτικῆς ἐνέχονται στό πρόβλημα. Ἄς ξεκινήσουμε δηλαδή ἀπό τά αὐτονόητα, ὅμως καί τόσο οὐσιώδη: ὅταν τό θεσμικό πλαίσιο εἶναι προβληματικό –ἂν μή τί ἄλλο– καί οἱ ἄνθρωποι θά ἀϋθαιρετοῦν, θά παραδιάζουν, θά αὐτοσχεδιάζουν, θά ἐρμηνεύουν, κατά τό δοκοῦν, τούς νόμους καί τίς γραφές.

Ἰδίως τά τελευταῖα χρόνια, ὅσοι ἐμπλέκονται στόν θεσμό τοῦ Πανεπιστημίου (φοιτητές-διδάσκοντες) μᾶλλον σιωποῦν ὅταν διαπιστώνουν «δυσλειτουργίες». Σπανίως, ὅπως ἔλεγα προηγουμένως, γίνεται δημόσια συζήτηση ὄχι μόνο γιά τά προβλήματα πού φέρνει ή νεοφιλελεύθερη πολιτική στόν χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης ἀλλά καί γιά τόν τρόπο πού ἔχει ὀργανωθεῖ ή γνώση. Ἡ

σιωπή, λέγανε παλαιότερα, εἶναι καί συνενοχή. Δέν εἶναι δυνατόν νά βλέπεις νά γίνονται ἀδικίες, παρατυπίες, ἐνίοτε καί παρανομίες καί νά σιωπᾷς. Τουλάχιστον ὄχι, ὅταν εἶσαι ἀριστερός. Γιατί, ὅπως ἔχω ἐγώ καταλάβει αὐτή τήν ιδιότητα, ή ἀριστερή σου συγκρότηση, ἰδεολογία, δέν σοῦ ἐπιτρέπει νά ἀνέχεσαι κάτι πού παραβιάζει κατάφωρα τή δεοντολογία ή τούς ἠθικούς κανόνες, τήν ἠθική σου φιλοσοφία ή τό ἀξιολογικό σου μοντέλο ή τούς θεσμούς καί νά μήν βγεις νά τό καταγγείλεις δημόσια. Ὅχι γιά νά πεις τόν πόνο σου, οὔτε γιά νά γκρινιάξεις, οὔτε γιά νά «καρφώσεις» βεβαίως, ἀλλά γιατί ἔχεις εὐθύνη, πολιτική εὐθύνη. Ἄλλιῶς συμπράττεις κι ἐσύ διά τῆς σιωπῆς σου. Ἡ σιωπή, ὅσο νά 'ναι, βολεύει. Ἡ διαφορετική στάση καί ξεβόλεμα εἶναι καί ψυχοφθόρα, χρονοβόρα, ἐνίοτε καί ψυχοβόρα διαδικασία. Ἄσε πού ἂν βγοῦν δυό τρεῖς πείσιμονες νά κάνουν αὐτή τή δουλειά οἱ ὑπόλοιποι μπορεῖ νά τούς θεωρήσουν γραφικούς ή κακοπροαίρετους ή ἀντιδραστικούς καί οὕτω καθεξῆς.

Ἐχει ἀρχίσει ἐδῶ καί χρόνια, μέ διάφορες ἀφορμές, ἐνός τύπου δυσφήμιση τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητος. Οἱ καθηγητές εἶναι αὐτοί πού ἀδικοῦν, πού «τά παίρνουν», πού εἶναι «ἄσχετοι», πού εἶναι ἀνάξιοι γιά τή θέση πού κατέχουν, πού δέν θέλουν νά ἀξιολογοῦνται, πού κάνουν ἀτασθαλίες, πού δημιουργοῦν ὁμάδες συμφερόντων, πού ἀσκοῦν πιέσεις καί χρησιμοποιοῦν ἀνεξέλεγκτα τήν ἐξουσία τους καί λοιπά. Πῶς γίνεται ὅμως ἀπό τή μιά νά συμβαίνουν τέτοια κι ἀπ' τήν ἄλλη νά διαπιστώνεται ὅτι ὑπάρχουν λαμπροί Ἕλληνες ἐπιστήμονες πού δέν ἔχουν νά ζηλέψουν σέ τίποτα συναδέλφους τους ξένων μεγάλων πανεπιστημίων; Ἡ πῶς νά ἐξηγήσει κανεῖς τό γεγονός ὅτι ὑπάρχουν ὑποψήφιοι διδάκτορες οἱ ὅποιοι μέ ἐξαιρετικό κόπο προσπαθοῦν νά ἀρθρώσουν μιά ἀξιοπρεπή μελέτη δεδομένων τῶν πενιχρῶν ἕως ἀνύπαρκτων ὑποστηρικτικῶν μέσων; Εἶναι, γιά παράδειγμα, βιβλιοθήκες αὐτές πού ὑπάρχουν στά πανεπιστήμια, ὅπου, παρὰ τά χρόνια καί τά χρήματα πού κατά καιρούς ἐδόθησαν –ἔστω

καί λίγα— αυτές έμειναν σέ έπίπεδα προσχολικά σέ σχέση μέ άλλες βιβλιοθήκες του έξωτερικού; Παρά τά προβλήματα ωστόσο καί παρά τίς τεράστιες δυσκολίες πού αντιμετώπιζει ό έλληνας έρευνητής, ξέρουμε λαμπρές περιπτώσεις νέων έπιστημόνων πού διακρίνονται καί για τό άκέραιο του χαρακτήρος τους καί για τή ζηλευτή δουλειά τους. "Όπως γνωρίζουμε καί πανεπιστημιακούς δασκάλους πού διακρίνονται για τό άξιοζήλευτο μορφωτικό τους απόθεμα. Θα πρέπει νά θεωρήσουμε ότι είναι ή θλιβερή μειοψηφία;

"Όλα αυτά λοιπόν, καί κυρίως ή σιωπή, συσκοτίζουν τό τοπίο, δημιουργούν λανθασμένες έντυπώσεις, ότι δηλαδή όλοι έτσι είναι κι όλο τό πανεπιστήμιο είναι χάλια, καί οι δάσκαλοι παράγουν άγράμματος ή ήμισυμαθείς έπιστήμονες κι έτσι χύνεται ή μαύρη μπογιά σέ όλους: καί στους καθηγητές —καλούς, κακούς δέν έχει πιά σημασία— γιατί κυριαρχεί τό άρνητικό πάντα, καί στους άποφοίτους πού χαρακτηρίζονται συλλήβδην ως άγράμματοι καί ανεπαρκείς άφού δάσκαλοι τους ήταν άγράμματοι καί ανεπαρκείς καί ό φαύλος κύκλος προχωρά μέ λύσσα: κανείς δέν τόν σταματά.

Ξεκίνησα γράφοντας ότι σπανίως βλέπουν τό φως τής δημοσιότητας κείμενα κριτικά ή αυτοκριτικά περί του πανεπιστημίου καί των πανεπιστημιακών λειτουργών κείμενα άμεσης ανάγκης, παρ' όλα αυτά, για νά ξεχωρίσει ή ήρα από τό σιτάρι. Τίς τελευταίες δύο βδομάδες όμως τό σκηνικό μοιάζει ν' αλλάζει. Μέ άφορμή τόν αϊφνίδιο θάνατο του καθηγητή Στ. Άλεξανδρόπουλου οι έφημερίδες βοοῦν, ή συζήτηση μπαίνει βιαίως στόν δημόσιο χώρο. "Όσοι δέν μιλούσαν πρίν, φοβούμενοι μήν διασυρθεί ή φήμη των πανεπιστημίων τους, τώρα άποφάσισαν νά μιλήσουν. Θα μπορούσε νά πει κάποιος ότι αυτό είναι ύποκρισία. Δέν θέλω νά τό άντιληφθώ έτσι. Θεωρώ ότι μέ άφορμή τόν θάνατο, πού οὔτως ή άλλως είναι καθαυτό ένα σοκαριστικό γεγονός, θα άρχίσουν νά θίγονται ζητήματα πού πρίν τά σκέπαζε ή άοριστία καί ή γενικολογία του «κακού» νεοφιλελευθερισμού ό όποιος κυριαρχεί στό πανεπιστήμιο καί σχεδόν ποτέ των κατακερματισμένων προγραμμάτων σπουδών, των άστειών γνωστικών άντικειμένων τά όποια τά άπαρτίζουν, των «κακών» πανεπιστημιακών λειτουργών καί πολλών άλλων σημαντικών ζητημάτων πού έχουν νά κάνουν μέ τό κοινώς λεγόμενο «ποιότητα εκπαίδευσης».

Είναι αυτονόητο ότι τό πανεπιστήμιο δέν μπορεί νά είναι χώρος άσκησης πολιτικής έξουσίας' είναι αντιδοντολογικό, τουλάχιστον, νά θεωρούμε ότι ό μηχανισμός παραγωγής γνώσης λειτουργεί μέ κομματικά ή άλλα κριτήρια κι όχι μέ τό προφανές: για παράδειγμα, είναι κάτι παραπάνω από προφανές ότι στό εκλεκτορικό σώμα πού θα συγκληθεί για νά επιλέξει ποιόν ύποψήφιο θα προσλάβει για νά κάνει στό παν/μιο μάθημα π.χ. νεώτερης ιστορίας οι εκλέκτορες θα είναι συ-

ναφοῦς άντικειμένου: δέν μπορεί νά άποφανθεί, εκ των πραγμάτων, ό θεατρολόγος για τόν ιστορικό. Μά, δέν είναι αυτονόητο;... Κι όμως. Άκριβώς λόγω τής έλλειψης σαφούς καθορισμού των γνωστικών άντικειμένων, ή πλειοψηφία των τμημάτων πού δημιουργήθηκαν επί κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ καί αυτό συνεχίζεται είναι ή συνένωση, ή παρατακτική σύνδεση των έπιστημών: Ιστορία, Άρχαιολογία καί Διαχείριση Πολιτισμικών Άγαθών, κι έτσι όταν ένας ύποψήφιος κριθεί για θέση π.χ. Νεώτερης Ιστορίας οι εκλέκτορες πράγματι θα μπορούσε νά είναι καί αρχαιολόγοι καί πληροφορικοί άκόμα άκόμα, άφού κατά έναν μυστήριο τρόπο όλα συνδέονται μέ όλα καί είναι μέρη του «συναφοῦς» γνωστικού άντικειμένου' σέ ένα τέτοιο πλαίσιο ίσως μόνον ένας γιατρός θα μπορούσε νά μήν διαθέτει τή ζητούμενη «συνάφεια»... Τό παρακάτω άπόσπασμα, δημοσιευμένο στην Έφημερίδα τής Κυβέρνησης, μοιάζει σχεδόν κωμικό στόν έπιστημονικοφανή τρόπο πού εκθέτει τους στόχους ενός νέου Τμήματος (τά σχόλια θεβαίως δικά μου):

«Τό Τμήμα Ιστορίας, Άρχαιολογίας καί Διαχείρισης Πολιτισμικών Άγαθών έχει ως άποστολή α) νά καλλιεργεί καί νά προάγει τή γνώση για τήν ιστορία [ποιά ιστορία; Μία είναι ή ιστορία; "Όπως λέμε ένας είναι ό θεός κ.λπ], τήν αρχαιολογία [γενικώς καί άοριστως;] καί τή διαχείριση των πολιτισμικών άγαθών [δηλαδή;] μέ έμφαση στην ανάπτυξη τής έπιστήμης στους τομείς τής Ιστορίας τής Ελλάδας [ποιās περιόδου;] καί τής Εὐρώπης, τής επιγραφικής, τής ενάλιας αρχαιολογίας καθώς καί τής διαχείρισης μνημείων καί τής Μουσειολογίας [δλα αυτά; Μωρέ μπράβο!] β) νά παρέχει στους φοιτητές καί τίς φοιτήτριες τά άπαραίτητα έφόδια πού έξασφαλίζουν τήν άρτια [μόνο άρτια; Τέλεια θα ήταν τό καλύτερο έπίθετο] κατάρτιση τους για έπιστημονική καί επαγγελματική σταδιοδρομία, [όχι μόνο θα σταδιοδρομήσουν αλλά θα ξέρουν τά πάντα: περίπου δημιουργεί ίλιγγο τό πόσα πράγματα θα μάθουν: από επιγραφική, μέχρι όλη τήν ιστορία καί τής Ελλάδας καί τής Εὐρώπης μέ έμφαση στή διαχείριση των πολιτιστικών άγαθών...] γ) νά οργανώνει μεταπτυχιακές σπουδές πού οδηγούν στην κατάρτιση έπιστημόνων μέ εξειδικευμένες γνώσεις σέ επιμέρους γνωστικά άντικείμενα του Τμήματος [αυτό δέν σχολιάζεται γιατί πράγματι για εξειδίκευση τό τμήμα είναι κατάλληλο, άρκεί θεβαία οι φοιτητές νά κατάρτιστούν πρώτα μέ «άρτιο» τρόπο καί μετά θα ακολουθήσει καί ή εξειδίκευση. Μήν διάζεστε!] καί δ) νά συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών σέ συνδυασμό μέ τίς σύγχρονες μορφές διαχείρισης των πολιτισμικών άγαθών καί τή χρήση των νέων τεχνολογιών [νά καί ή πληροφορική, πού έλεγα παραπάνω, τής μεθόδου αυτή, κολλάει μέ όλα]». (βλ. δικτυακό τόπο Πανεπιστημίου Πελοποννήσου: <http://kalamata.uop.gr>).

Τό παράδειγμα πού πήρα τυχαῖο· ἔτσι εἶναι δομημένα πολλά παν/κά τμήματα, δυστυχῶς. Κατά βάθος εἶναι διασκεδαστικό τό πῶς δημιουργοῦνται· μπορεί νά στεροῦνται οὐσίας ἀλλά οἱ τίτλοι τους, ἂν μή τί ἄλλο, εἶναι εὐφάνταστοι. Πολλά τά παραδείγματα, ἀρκεῖ νά ψάξει λίγο, ἐλάχιστα, ὅποιος θέλει νά διασκεδάσει τόν πόνο του.

Ἐκ τοῦ θεσμικοῦ πλαισίου λοιπόν καί ὁ μηχανισμός πρόσληψης τῶν διδασκόντων πού θά διδάξουν ἐκεῖ ἔχει ἐγγενῆ προβλήματα τά ὁποῖα μεταφέρουν ἐκ τῶν πραγμάτων τό πρόβλημα καί στά μεταπτυχιακά προγράμματα τά ὁποῖα μέ τή σειρά τους εἶναι δομημένα σέ μιά κακῶς ἐννοούμενη διεπιστημονικότητα. Τί διεπιστημονικότητα ὑπάρχει ὅταν δέν ξέρεις οὔτε τή μιά οὔτε τήν ἄλλη οὔτε τήν παράλλη ἐπιστήμη; Ἀκόμα κι ἂν λειτουργήσει ἀξιοκρατικά ὁ μηχανισμός πρόσληψης τῶν διδασκόντων, ἀκόμα κι ἂν τά κρούσματα τῆς ἀδιαφάνειας, τῆς ἀπάτης ἢ τῆς διαφθορᾶς ὡς διά μαγείας ἐξαφανιστοῦν, τό κύριο ζητούμενο θεωρῶ ὅτι εἶναι ἐάν καί κατά πόσο οἱ ἀπόφοιτοι τῶν πανεπιστημίων, οἱ ἀπόφοιτοι τῶν μεταπτυχιακῶν τμημάτων ἢ οἱ διδακτοροῦχοι ξέρουν εἰς βάθος τό ἀντικείμενο πού σπούδασαν. Ἐάν τό γνωστικό ἀντικείμενο πού σπούδασαν εἶναι τελικά μάθησι-discipline ἢ εἶναι ἓνα κέρμα ἀπό τόν κατακερματισμό τῆς οποιασδήποτε ἐπιστήμης. Κι αὐτό δέν ἰσχύει μόνον γιά τούς ἀποφοίτους τῶν πανεπιστημίων, ἰσχύει καί γιά τούς ἀποφοίτους τῶν λυκείων· κι ἂν ὑπάρχει ἔλλειμμα στόν πανεπιστημιακό χώρο προφανῶς ἀπορρέει καί ἀπό τίς ἐλλείψεις τῶν χαμηλότερων βαθμίδων τῆς ἐκπαίδευσης. Προηγουμένως, ὑπάρχει τό Λύκειο, τό Γυμνάσιο, τό Δημοτικό, ἀκόμα καί τό Νηπιαγωγεῖο· ἐκεῖ πού μπαίνουν δηλαδή οἱ βάσεις τοῦ γνωστικοῦ οικοδομήματος· παρῆλθαν ἐξάλλου οἱ καιροί ὅπου στό νηπιαγωγεῖο ἔλεγον παραμύθια καί τραγουδάκια γιά νά ἀπασχολήσουν λίγο τά νήπια μέχρι νά ῥθει ἡ ὥρα νά τά παραλάβουν οἱ γονεῖς τους. Πέφτει μεγάλο τό βάρος στίς πλάτες τῶν δασκάλων ὅποιας βαθμίδας κι ἂν εἶναι αὐτοί, γιατί ὁ σκοπός τους εἶναι νά μάθουν στά παιδιά γράμματα· οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στήν παπαγαλία, οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στόν ἀρπακολισμό, οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στήν εὐκολία καί τό πασάλεμμα: λίγο ἀπό ἴδιον, λίγο ἀπό ἄλλο καί τίποτα εἰς βάθος. Κι ἂν ἡ συζήτηση καί ἡ ἀπαίτηση γυρᾶ καί ξαναγυρᾶ στό πανεπιστήμιο εἶναι γιατί ἐκεῖ παράγονται καί οἱ δάσκαλοι πού ἀργότερα θά πᾶνε στό Γυμνάσιο γιά νά διδάξουν, γιά παράδειγμα, ἑλληνική γλῶσσα στούς μαθητές.

Διάβαζα σέ ἐφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας ὅτι ὁ ἐκλιπών καθηγητής εἶχε καταγγεῖλει εἰσαγωγές «ἡμετέρων» σέ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν. Κι ἄρχιζε ἐκεῖ μιά ἐμβριθῆ περιγραφή, λαϊκιστικῶ τῶ τρόπῳ, ὅτι π.χ. εἶχαν πάρει στό μεταπτυχιακό ἓναν ἀπόφοιτο μέ χαμηλότερο βαθμό πτυχίου καί Lower ἀντί γιά κάποιον ἄλλον πού εἶχε πολύ καλύτερο βαθμό πτυχίου καί Proficiency. Ἡ λίστα μεγάλη μέ παρατυ-

πίες ἴδιου βεληνεκοῦς. Ἔτσι ὅμως, ὅπως παρουσιάζεται τό γεγονός, πάλι συσκοτίζεται τό τοπίο, γιατί, ἐάν ὑποθέσουμε ὅτι ἀπό ἴδιον καί πέρα ὅσοι ἀποφασίζουν ποιοί θά εἰσαχθοῦν στό μεταπτυχιακό καί ποιοί ὄχι συμμορφωθοῦν καί δράσουν μέ ἀπολύτως σωστά ἀξιολογικά κριτήρια, πάλι μένει αἰωρούμενο καί ἀναπάντητο τό ἐρώτημα τοῦ πῶς, γιά παράδειγμα, δημιουργήθηκε ἓνα ΠΜΣ πού λέγεται «Πολιτική ἀνάπτυξη καί πολιτική θεωρία», σέ τί εἰδικεύεται ὁ ἀπόφοιτος τοῦ τμήματος αὐτοῦ, σέ ποιές προϋπάρχουσες γνώσεις ἀκουμπάει αὐτή ἡ ἐξειδίκευση, πῶς εἶναι δομημένο τό πρόγραμμα σπουδῶν του, ποιά εἶναι δηλαδή τά μεθοδολογικά, ἐπιστημονικά κριτήρια βάσει τῶν ὁποίων δημιουργήθηκε. Γιατί, ἂν κρίνουμε ἀπό παρόμοια μεταπτυχιακά τμήματα, στό ὑποτιθέμενο μάθημα «Πολιτική Θεωρία» θά γίνεται ἴσως πάλι τό γνωστό πασάλεμμα: καμιά δεκαπενταριά θεωρητικοί σέ συντομυμένη ἐκδοχή ὥστε νά τελειώσει ἡ θεωρία στό ἓνα ἔξαμηνο καί μετά νά ἔρθει τό ἐπόμενο μάθημα πού θά πάρει ἓνα ἀπό τά γνωστά κέρματα τοῦ κατακερματισμοῦ γιά νά προσθέσει ἄλλο ἓνα λιθαράκι στήν ἀμάθεια τελικά. Μέχρι νά συμπληρωθοῦν 2 ἔτη καί νά δοθεῖ τό χαρτί.

Ἐκεῖ θά εἶχε νόημα, κατά τήν ἀποψη μου, νά ἐπιανετρωθεῖ ἡ συζήτηση ὅσον ἀφορᾶ τά προγράμματα προπτυχιακῶν καί μεταπτυχιακῶν σπουδῶν κι ὄχι ἂν ἓνας ὑποψήφιος εἶχε 8,17 βαθμό πτυχίου ἐνῶ ὁ συνυποψήφιος του 6,54 ἢ ἂν ὁ ἓνας εἶχε Lower καί ὁ ἄλλος Proficiency. Δέν μᾶς ἐνδιαφέρουν θεωρῶ οἱ, οὔτως ἢ ἄλλως, μικρές διαφορές ἐπιπέδου μεταξύ τῶν ὑποψηφίων μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν ὅποιοῦδήποτε τμήματος· οὔτε ἓνας βαθμός πτυχίου ἀκόμα καί 9,5 διασφαλίζει ὅτι ὁ φοιτητής εἶναι ἄριστος μιά καί ξέρουμε πολύ καλά ὅτι ὀρισμένοι καθηγητές καί στή Μέση Ἐκπαίδευση καί στήν Ἀνώτατη μοιράζουν ἀπλόχερα τούς βαθμούς. Ὅμως, θά μᾶς ἐνδιέφερε νά ἀποδειχθεῖ ὅτι παραβιάζονται κανόνες δεοντολογίας ὅταν ἐπιλέγονται ἄτομα σέ ὅποιοδήποτε σχῆμα μέ σκοπό οἱ συμμετέχοντες στό πρόγραμμα αὐτό νά λειτουργήσουν, γιά παράδειγμα, μέ τόν τρόπο πού χρειάζονται οἱ ἐκάστοτε συσχετισμοί δυνάμεων. Νά ἐνεργήσουν δηλαδή μέ τρόπους πού παραβιάζουν ὄχι μόνον τή δεοντολογία ἀλλά καί τούς ἠθικούς κανόνες (καί ὄχι ἠθικολογικούς) οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν, ὅσο κι ἂν δέν τούς βλέπουν κάποιοι.

Ἄν ἀνοίξει, εὐκαιρίας δοθείσης, μιά σοβαρή κουβέντα γιά τό ἐπίπεδο τελικά τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, ἄς μὴν ἐπαναλάβει τά γνωστά λαϊκιστικά σκανδαλογαχνικά τοῦ στυλ: ἀνακαλύφθηκε φυτεία χασίς στό Παν/μιο Ρεθύμνου ἢ καθηγητῆς τῆς Ἱατρικῆς εἶχε προσλάβει τήν ἀνηψιά του ἢ ὁ ἀδικοχαμένος καθηγητῆς πού παραλέμφθηκε γιατί γίνονταν ἀδικίες στόν τρόπο ἐπιλογῆς μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν. Ἔτσι χάνεται ἡ οὐσία. Ἐν τέλει, εἶναι ἀλήθεια αὐτά πού ἀκοῦμε, ὅσοι δέν εἶμαστε στό πανεπιστήμιο, ὅτι δημιουργοῦνται στημένα ἐκλεκτορικά(!), εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀποπέμπονται ἀπ' τήν ἀκαδημαϊκή κοινότητα ἄτομα πού τα-

ράζουν τά βαλτωμένα ύδατα καταγγέλλοντας τά κακῶς κείμενα, εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐπιλέγονται φοιτητές πού μέ τή σειρά τους –ὡς ἀντάλλαγμα– θά ὑποστηρίξουν τή χ ἢ ψ πρωταγεία, εἶναι ἀλήθεια ὅτι χαμηλόβαθμοι καθηγητές ἐκδιάζονται νά ψηφίσουν ἄτομα πού «βολεύουν» τίς ἐκάστοτε συμμαχίες, εἶναι ἀλήθεια ὅτι διοικουσες ἐπιτροπές πανεπιστημίων λειτουργοῦν ἀνεξέλεγκτα ἔχοντας πλήρως παρανοήσει τήν ἔννοια τῆς «ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας» καί τοῦ θεσμοῦ τῆς αὐτοδιοίκησης τῶν ΑΕΙ,¹ εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάποιοι καθηγητές χρησιμοποιοῦν τήν ἐξουσία πού ἔχουν ἀποφασίζοντας ποιούς θά κρατήσουν καί ποιούς θά διώξουν ἀναλόγως τῶν συμφερόντων –οἰκονομικῶν ἢ ἄλλων, ὅτι καί οἱ φοιτητές συναινοῦν σ' αὐτό καί, τέλος πάντων, ἂν κάτι ἀπ' ὅλα αὐτά εἶναι ἀλήθεια, τότε γιά ποιό πανεπιστήμιο συνεχίζουμε νά συζητᾶμε; Μήπως τελικά πρέπει νά ἐπαναπροσδιοριστοῦν οἱ ὅροι τῆς συζήτησης ἢ ὁποία δέν θά πρέπει νά μένει κλεισμένη μόνο στόν στενό χώρο τῆς ἐκπαιδευτικῆς κοινότητος;

Φαντάζομαι, γιά ἕναν πανεπιστημιακό, τό νά παραπεμφθεῖ στό Πειθαρχικό Συμβούλιο μέ τό ἐρώτημα τῆς ἀπόλυσης εἶναι ὅ,τι χειρότερο μπορεῖ νά τοῦ συμβεῖ. Ἀκόμα κι ἂν οἱ καταγγελίες τοῦ ἀποθανόντος Στ. Ἀλεξανδρόπουλου δέν εὐσταθοῦσαν καί οἱ ἐπιλεγέντες φοιτητές καλῶς ἐπελέγησαν, εἶναι αἰτία αὐτή νά τιμωρηθεῖ παραδειγματικά ἕνας καθηγητής ὁ ὅποιος ἔκανε μιὰ στοιχειοθετημένη καταγγελία; Καί ποιό τό μήνυμα γιά ὅποιον καταγγίλει στοιχειοθετημένα ἄλλες σοβαρές παραβάσεις, παρατυπίες ἢ ἄλλο τί τό ὁποῖο ὑποσκάπτει τόν χαρακτήρα τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης; Ἡ ἀπόλυση; Ἄν δέν καταγγελθεῖ ἢ παρατυπία ἐνίοτε καί παρανομία –ἐφόσον ὑπάρχει– μέ ποιόν τρόπο θά διασφαλιστεῖ ἡ νομιμότητα; Ἐρωτήματα ἀναπάντητα μέχρι στιγμῆς, πάντως ὄχι ρητορικά.

Ἄν δέν συζητηθοῦν δημοσίως τά θέματα αὐτά καί κυρίως ἀπό τήν Ἀριστερά, ἂν δέν ἐπιστρέψει τό θέμα στήν κοινωνία, ἂν δέν ἐπαναπροσδιοριστοῦν οἱ σκοποὶ τῆς ἐκπαίδευσης, ἂν δέν ἀλλάξει τό θεσμικό πλαίσιο τότε τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο θά συνεχίσει νά πάσχει. Ὅρισμένοι λειτουργοὶ του θά συνεχίζουν νά αὐθαιρετοῦν, ὀρισμένοι φοιτητές θά συνεχίζουν νά συναινοῦν ἀποσκοπώντας σέ ἀτομικά ὀφέλη καί πάει λέγοντας. Ἄν θέλουμε νά ἀλλάξουμε τό status quo πρέπει νά ἀλλάξουμε καί τόν θεσμό.

Τελειώνω, λέγοντας καί πάλι ὅτι σπανίως πιά βλέπουν τό φῶς τῆς δημοσιότητας κείμενα προβληματισμοῦ γιά τό πού ὀδεύει τό πανεπιστήμιο. Κείμενα πού θά συζητοῦν τό πρόβλημα ἀναζητώντας καί τίς λύσεις του. Ἰδιαιτέρως τά τελευταῖα χρόνια μοιάζει σάν νά φιμώσε τό στόμα τῶν ἀριστερῶν ἢ μέγγενη τοῦ χεμαρῶδους ἐκσυγχρονιστικοῦ ΠΑΣΟΚ. Τά ἀνταντακλαστικά μειώθηκαν, οἱ συζητήσεις λιγότεψαν, οἱ κριτικῆ ἐκμηδένισθηκε. Ξεφυλλίζοντας ὅμως ἕνα τεῦχος τοῦ πα-

λαιοῦ *Δεκαπενθήμερου Πολίτη*, τχ. 42, 24/5/1985, τότε πού ἡ λαίλαπα τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶχε ἀρχίσει νά βγάξει κλαδιά, εἶδα μιὰ μεγάλη συζήτηση μέ τίτλο «Ποῦ πάει τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο;». Ὅσο κι ἂν μοιάζει παράξενο μοῦ φάνηκε ἐξαιρετικά ἐπίκαιρη ὡς πρὸς τοὺς προβληματισμούς πού θέτει. Συζητοῦν 4 καθηγητές: ὁ Σ. Καράγιωργας, ὁ Κ. Κριμπᾶς, ὁ Λ. Λουλούδης καί ὁ Φ. Ἀλυκαριδῆς. Δέν μπορῶ νά ἀντισταθῶ στή μεταφορά ἐλάχιστων ἀποσπασμάτων:

[...]

– Σ. Καράγιωργας: Ἄν ὁ ἐπιστήμονας δέν ἐμβαθύνει στόν τομέα του εἶναι ἀδύνατο νά διδάξει [...]. Ἐμένα μ' ἐνδιαφέρει ἡ δεύτερη λειτουργία τοῦ πανεπιστημίου, δηλαδή τό πανεπιστήμιο ὡς μηχανισμός ἐγχάραξης τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας. Ἐδῶ, χάσαμε μιὰ εὐκαιρία μετά τῆ δικτατορία ὅταν ἐνῶ τό κράτος ἐνδιαφέρονταν νά ἐκσυγχρονίσει τό πανεπιστήμιο γιά τά δικά του συμφέροντα, ἐμεῖς οἱ προοδευτικοὶ δάσκαλοι ἀποτύχαμε στή δημιουργία ὁμάδων ἐγχάραξης μιᾶς ἄς ποῦμε ἀντι-ἰδεολογίας. Λειτουργήσαμε κορπορατίστικα καί σάν καριερίστες.

[...]

– Κ. Κριμπᾶς: [μιλώντας γιά τοὺς φοιτητές]. Πάντως κάθε φορά πού ἐπιχειρήσα νά εἰσαγάγω διαδικασίες αὐτενέργειας καί κρίσης ἀπέτυχα. Δέν συνέβη τό ἴδιο στίς ΗΠΑ ἢ τῆ Γαλλία, ὅπου δίδαξα ἐπίσης. Συνεπῶς μᾶλλον τό πρόβλημα βρίσκεται στήν ποιότητα τῆς πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης καί λιγότερο στή συμπεριφορά τῶν κομμάτων.

– Σ. Καράγιωργας: Μίλησα μόνο γιά τήν εὐθύνη τῶν κομμάτων, σι' ἄλλα συμφωνῶ.

– Λ. Λουλούδης: [...] Ἡ ἐλλειψη κριτικῆς τῶν δασκάλων τους, ἔστω κι ἂν κάποτε γινόταν μέ κριτήρια περισσότερο ἰδεολογικά παρά ἐπιστημονικά, σήμερα ἀπουσιάζει [...] ἀπ' τῆ μιὰ τό πανεπιστήμιο ὡς θεσμός ἀδυνατεῖ νά ἀπαντήσει στίς προσδοκίες αὐτῶν τῶν παιδιῶν [...] ἀπ' τήν

1. Ἡ ἀκαδημαϊκῆ ἐλευθερία εἶναι συνταγματικά κατοχυρωμένη. Στό γνωστό ἄρθρο τοῦ Ἀριστόβουλου Μάνεση μέ τίτλο «Ἡ συνταγματικῆ προστασία τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας», βλ. *Ὁ Πολίτης*, τχ. 6, Νοέμβριος 1976, ἀναφέρεται τό ἐξῆς: «[...] ὁ νόμος ὀφείλει νά ὀργανώνει τά ΑΕΙ μέ τρόπο πού νά διασφαλίζεται ἡ ἀκαδημαϊκῆ ἐλευθερία καί νά προάγεται ἡ ἐπιστημονικῆ ἔρευνα καί διδασκαλία», σελ. 17. Θά μποροῦσε νά ἀναρωτηθεῖ κάποιος πῶς νοεῖται ἡ ἐλευθερία τῶν πανεπιστημιακῶν σήμερα, πού δέν εἶναι ἡ περίοδος μετά τῆ δικτατορία, μήπως δηλαδή διολίσθησε ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πρὸς τήν ἀουδοσία καί αὐθαιρέσια, ὅπως θά εἶχε ἐπίσης ἐνδιαφέρον νά προβληματιστοῦμε στό πῶς νοεῖ τό κάθε πανεπιστήμιο –πού εἶναι πλήρως αὐτοδιοικούμενο– τήν προαγωγή τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί διδασκαλίας.

ἄλλη ἢ ἀριστερά ἀδυνατεῖ κι αὐτή μέ τή σειρά της νά ἀντιμετωπίσει τούς νέους προβληματισμούς [...]. Λείπει ἡ ἐπεξεργασία πού κατά τήν ὁρολογία τοῦ κ. Καράγιωργα θά ἐπέτρεπε τήν ἐγχάραξη μιᾶς ἀντι-ιδεολογίας μέσα στά πανεπιστήμια.

[...]

– Σ. Καράγιωργας: [...] Μ' αὐτό τό νόμο-πλαίσιο μπορεῖ νά γίνει ὁ ἐκσυγχρονισμός ἀν συμβοῦν δύο πράγματα. Τό πρῶτο εἶναι νά μπεῖ ἡ ἔρευνα στό πανεπιστήμιο. Νά πάψει τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο νά εἶναι –ἐκτός ἐξαιρέσεων– μεταπράτης γνώσης πού δημιουργεῖται στά ἀντίστοιχα κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ. Νά θεσπιστοῦν μεταπτυχιακά καί νά ἰδρυθοῦν ἐρευνητικά κέντρα μέσα στά πανεπιστήμια [...] [τό κράτος] νά θεσμοθετήσῃ 2.000-3.000 νέες θέσεις διδακτικοῦ προσωπικοῦ [...].

– Κ. Κριμπᾶς: Αὐτό εἶναι σωστό ἀλλά πρόσεξε ποιός θά κρίνει αὐτές τίς δυό-τρεις χιλιάδες...

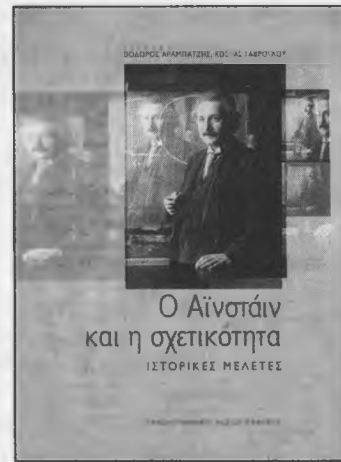
– Σ. Καράγιωργας: Αὐτό εἶναι ἕνα πρόβλημα ἀλλά θά μπορούσε νά ἀντιμετωπιστεῖ μέ ἀλλαγές δραστηκές στή διαδικασία πού προβλέπει ὁ νόμος γιά τήν κρίση ὄλων.

1985. Πέρασαν 21 χρόνια ἀπό τότε. Ἄλλα ζητήματα λύθηκαν δημιουργώντας καινούργια, ἄλλα ὄχι. Τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο ἐκσυγχρονίστηκε. Θεσπίστηκαν μεταπτυχιακά πού ἦταν ζητούμενο. Τί εἶδους μεταπτυχιακά ὅμως; Καί ἰδρύθηκαν ἐρευνητικά κέντρα μέσα στά πανεπιστήμια (παραρτήματα ἐταιρειῶν;). Ὡστόσο οἱ φοιτητές ἐξακολουθοῦν νά μὴν συμμετέχουν ἐνεργά στίς διαδικασίες πού τούς ἀφοροῦν, ὀρισμένοι καθηγητές δέν βλέπουν τή σχέση διδασκόντων καί διδασκομένων ὡς σχέση συνεργασίας ἀλλά ὡς σχέση ἐξουσίας² καί ἐξαιτίας τῶν κενῶν ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ νόμου-πλασίου, πού ἔχει μείνει ὁ ἴδιος, δημιουργήθηκε ἡ εὐκολία σέ «παρατυπίες» οἱ ὁποῖες μποροῦν νά στοιχίσουν τήν ἀξιοπρέπεια καί τήν ἐπιστημονική ὑπόσταση ἑνός ἐρευνητῆ. Τό βασικότερο: τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο ἰδιαίτερα στίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες ἐξακολουθεῖ νά εἶναι μεταπράτης γνώσης· τίποτα δικό του δέν δημιουργεῖ. Ἡ συζήτηση εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀνοίξει ξανά καί νά συμμετάσχουν ὄλοι γιατί τό αἶτημα πού ἔθετε ὁ Σάκης Καράγιωργας περί δημιουργίας «πυρήνων ἀντι-ιδεολογίας» ὡς κρίσιμου παράγοντα στή συγκρότηση τῶν πανεπιστημίων ἀκόμα δέν ἔχει εὐδοθεῖ παρά τίς καλές προθέσεις.

2. «Σχέση συνεργασίας καί ὄχι σχέση ἐξουσίας πρέπει νά εἶναι λοιπόν ἡ σχέση διδασκόντων καί διδασκομένων. Οἱ «παραδοσιακές» βασικά ἱεραρχικές σχέσεις [...] διευκολύνουν τήν ἀλλοτρίωση [...] νοθεύουν ἐπίσης τήν ἀκαδημαϊκή ἐλευθερία», Ἀρ. Μάνσης, ὅ.π., σελ. 27.

Θ. Αραμπατζής – Κ. Γαβρόγλου (επιμ.)

Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία και η εδραίωση της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής ιστορικής έρευνας. Οι ιστορικοί των φυσικών επιστημών έχουν διερευνήσει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ερωτήματα: Ποια ήταν τα προβλήματα που απασχολούσαν τους φυσικούς του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα; Πώς συνέβαλαν άλλοι φυσικοί στη δημιουργία της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας; Ποια ήταν η προβληματική του Αϊνστάιν που τον οδήγησε στην διατύπωση της θεωρίας; Ποιες φιλοσοφικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές επιρροές μπορεί να διακρίνει κανείς στη σκέψη του Αϊνστάιν; Τί αντιδράσεις συνάντησε η Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας και πώς καθιερώθηκε στην κοινότητα των φυσικών; Ποιες ήταν οι ιδιαιτερότητες της πρόσληψης της θεωρίας σε διαφορετικές χώρες; Αυτά είναι και τα ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα συλλογή, που ξεκινά με ένα κείμενο των επιμελητών σχετικά με την ιστορική και ιστοριογραφική προβληματική γύρω από την Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας, συνεχίζει με το αυτοβιογραφικό κείμενο του ίδιου του Αϊνστάιν, και συμπεριλαμβάνει τα κλασικά πλέον άρθρα των ιστορικών των επιστημών Gerald Holton, Stanley Goldberg και Peter Galison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΙΑΣ ΧΡΗΣΗΣ:

«Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης» ἢ/καί «Μετανάστευση μιᾶς χρήσης»;

τοῦ Κωνσταντίνου Παπαντωνίου*

Μέ αυτά τὰ συνθήματα («Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης» - «*Salariés jetables*», «Μετανάστευση μιᾶς χρήσης» - «*Immigration Jetable*») συνοψίζουν τὰ κοινωνικά κινήματα τούς στόχους τῆς γαλλικῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς ἀποδεικνύοντας τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ συνθήματος τῶν δεκαετιῶν '60-'70 («Έργαζόμενοι): *Γάλλοι-Μετανάστες=Ἀλληλεγγύη*» [*(Travailleurs): Français-Immigrés=Solidarité*]). Τό τελευταῖο αὐτό σύνθημα ἦταν ἕνας ἀπό τούς ἀπόηχους τῶν διεκδικήσεων καί τῶν κεκτημένων τῶν κινήματων τῶν δεκαετιῶν 1950-70, τοῦ γενικοῦ ἀναβρασμοῦ μετά τόν «Μάη τοῦ '68» καί ἡ ἀρχή ἐνός μακρόχρονου ἀγῶνα τῶν μεταναστῶν.¹ Ἀπό ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ πολλά πραγματά ἀλλάξαν.² Μερικὲς ὁργανώσεις, ὅμως, συνεχίζουν νά προσπαθοῦν νά ἀποδείξουν ὅτι οἱ πολιτικὲς πού ἔχουν ὡς στόχο τόν κατακερματισμό τοῦ νομικοῦ καθεστώτος τῶν μεταναστῶν, τὴ μείωση τῶν εργατικῶν καί κοινωνικῶν δικαιωμάτων τους καί τὴν καταστολὴ τους ἀποτελοῦν ἐργαστήριο γιὰ τὴ διαμόρφωση καί τὴν ἐφαρμογὴ πολιτικῶν μέ τούς ἴδιους στόχους πού θά ἀφοροῦν, ὅμως, τό σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας.

Αὐτὴ τὴ φορά, δέν χρειάστηκε καμιά τέτοιου εἶδους ἀνάλυση. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐφαρμόζει πολιτικὲς ἀπέναντι σέ Γάλλους καί ξένους πού ἔχουν τούς ἴδιους στόχους, δηλαδή νά μετατρέψουν τούς ἐργαζόμενους σέ προϊόντα μιᾶς χρήσης.

* Μέλος τῆς νομικῆς Ὀργάνωσης Ἐνημέρωσης καί Ὑποστήριξης τῶν Μεταναστῶν, στό Παρίσι (Groupe d'Information et de Soutien aux Immigrés).

Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης εἶπατε;

Στόν τομέα τῆς ἐργασίας, ἡ νέα δεξιὰ κυβέρνησις μέ πρωθυπουργό τόν Ντέ Βιλπέν, μετά τὴν οἰκτρὴ ἤττα τὴν ἀνοίξη τοῦ 2005 στό δημοψήφισμα γιὰ τό Εὐρωσύνταγμα, ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἀνεργία ἔφτασε τό 10% καί ὅτι σέ δύο χρόνια θά λάβουν χώρα οἱ προεδρικές καί βουλευτικὲς ἐκλογές. Γιὰ αὐτούς τούς λόγους, ἡ νέα αὐτὴ κυβέρνησις ἐπέξεργάστηκε μεσοῦντος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 2005 καί δημιούργησε μέ Πράξη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, κατόπιν γενικῆς ἐξουσιοδότησης τῆς Βουλῆς (ἄρθρο 38 τοῦ Συντάγματος), στίς 03/08/2005 μίᾶ νέα μορφή-(τύπο) ἐργασιακῶν σχέσεων. Μία καινούργια σύμβαση ἐργασίας, τὴ «Σύμβαση Καινούργιας Πρόσληψης» («*Contrat Nouvelle Embauche*», CNE), πού ἀφορᾶ τίς ἐπιχειρήσεις κάτω τῶν 20 ἐργαζομένων, μέ τὴ δικαιολογία ὅτι αὐτές οἱ ἐπιχειρήσεις δέν δημιουργοῦν νέες θέσεις ἐργασίας λόγω

1. Σχετικὰ μέ τούς ἀγῶνες τῶν μεταναστῶν τὴν περίοδο 1968-1980, δεῖτε: Michelle Zancarini-Fournel (Professeur d'histoire contemporaine IUFM de Lyon), «La question immigrée après 68», in *Plein Droit «Immigration: trente ans de combat par le droit*», n° 53-54, mars 2002: www.gisti.org/doc/plein-droit/53-54/question.html.

2. α) «1972-2002 Les grandes étapes...», in *Plein Droit «immigration: trente ans de combat par le droit*», n° 53-54, mars 2002: www.gisti.org/doc/plein-droit/53-54/etapes.html.

β) Γιὰ μίᾶ κινήματικὴ καί γενικὴ βιβλιογραφία, δεῖτε στήν ἰστοσελίδα τοῦ Gisti (www.gisti.org): www.gisti.org/doc/presse/2001/math/biblio.html.

γ) Γιὰ μίᾶ πύο πανεπιστημιακὴ καί γενικὴ βιβλιογραφία, δεῖτε στήν ἰστοσελίδα τοῦ δικτύου Travaux, Études et Recherches sur les Réfugiés et l'Asile (<http://terra.rezo.net>): http://terra.rezo.net/rubrique.php3?id_rubrique=9.

τῆς ἀκαμψίας τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καί, κυρίως, τῶν ἐγγυήσεων πού ὑπάρχουν γιά τήν προστασία τῶν ἐργαζομένων σέ περίπτωση ἀπόλυσης.³

Λίγο μετά τά «γεγονότα» στά προάστια τοῦ Παρισιοῦ καί ἄλλων μεγάλων γαλλικῶν πόλεων τόν Νοέμβριο τοῦ 2005, ἡ κυβέρνηση ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἀνεργία τῶν νέων κυμαίνεται περίπου στό διπλάσιο τοῦ μέσου ὄρου, δηλαδή στό 20%. Ὡς λύση στό πρόβλημα τῶν νέων νά βροῦν μία πρώτη ἐργασία, ἡ κυβέρνηση εἰσήγαγε μία τροπολογία στό νομοσχέδιο, πού ἔχει τόν εἰρωνικό τίτλο «Ἰσότητα εὐκαιριῶν».⁴ Τό νομοσχέδιο αὐτό ψηφίστηκε ἀπό τή Γερουσία τήν 01/03/06 σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 40-3 τοῦ Συντάγματος. Δηλαδή ἡ γαλλική κυβέρνηση ζήτησε ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀπό τούς γεροισιαστές, μέ στόχο νά περιορίσει τίς κριτικές καί τίς ἐπιφυλάξεις πού ἐξέφραζαν ἀκόμα καί οἱ γεροισιαστές τῆς δεξιᾶς καί νά συντομεύσει τή διαδικασία ψηφοφορίας ἀπό τά δύο νομοθετικά σώματα, πρὶν τά πανεπιστήμια καί τά συνδικάτα προλάβουν νά ὀργανώσουν τή πορεία πού εἶχε προγραμματιστεῖ γιά τίς 07/03/06. Ἡ νέα αὐτή σύμβαση ὀνομάζεται «Σύμβαση Πρώτης Πρόσληψης» («Contrat Première Embauche», CPE) καί ἀπευθύνεται στους νέους κάτω τῶν 26 ἐτῶν καί τίς ἐπιχειρήσεις ἄνω τῶν 20 ἐργαζομένων.

Οἱ δύο αὐτές συμβάσεις ἐργασίας ἔχουν ἓνα πολύ σημαντικό κοινό χαρακτηριστικό: ἂν καί πρόκειται γιά συμβάσεις ἀορίστου χρόνου, ἡ περίοδος κατά τήν ὁποία ὁ ἐργοδότης μπορεῖ νά ἀπολύσει τόν ἐργαζόμενο χωρίς αἰτιολογία, ἐκτείνεται σέ δύο χρόνια, ἐνῶ ἡ περίοδος τοῦ κοινοῦ δικαίου εἶναι ἓνας ἢ δύο μῆνες (καί maximum 6 μῆνες σέ ὀρισμένες περιπτώσεις). Αὐτή ἡ περίοδος ἐπιτρέπει, θεωρητικά, στίς μικρές ἐπιχειρήσεις, μέ τή «Σύμβαση Καινούργιας Πρόσληψης» νά σταθεροποιήσουν τίς θέσεις ἐργασίας πού δημιουργοῦν, χωρίς τόν φόβο ὅτι θά πρέπει νά πληρώσουν τίς ἀποζημιώσεις γιά τίς ἀπολύσεις. Γιά τούς νέους, ἡ «Σύμβαση Πρώτης Πρόσληψης» στοχεύει νά προτρέψει τίς ἐπιχειρήσεις νά προσλάβουν νέους πού θά μποροῦν νά ἀπολύσουν χωρίς αἰτιολογία γιά δύο χρόνια, ἕως ὅτου πειστοῦν ὅτι ὁ νέος προσαρμόστηκε πλήρως στίς συνθήκες ἐργασίας καί τίς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐργοδότη. Ἐπιπροσθέτως, ὁ νόμος ἐπιτρέπει στόν ἴδιο ἐργοδότη νά ξαναπρολάβει τόν ἴδιο νέο τρεῖς μῆνες μετά τήν ἀπόλυση.

Σύμφωνα μέ τό κοινό δίκαιο ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νά ἀπολυθεῖ γιά δύο βασικούς λόγους: γιά λάθος του ἢ ἂν ἡ οἰκονομική κατάσταση τῆς ἐπιχείρησης τό ἐπιβάλλει. Οἱ λόγοι αὐτοί σημειώνονται στήν ἐπιστολή ἀπόλυσης πού ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τά ὁποῖα μοιράζουν τό βάρος τῆς ἀπόδειξης ἀνάμεσα στους δύο διάδικους. Στίς περιπτώσεις τῶν καινούργιων συμβάσεων, ἡ αἰτιολογία τῆς ἀπόλυσης δέν θά γίνεται γνωστή. Ὁ ἐργαζόμενος, θά ὀφείλει νά ἀνακαλύψει ἀπό ὁμόνο του τήν αἰτιολογία καί νά προσκομίσει τήν ἀπόδειξη ἢ τήν ἀρχή τῆς

ἀπόδειξης ὅτι ἡ ἀπόλυση του δέν στηρίζεται σέ λάθος του ἢ στήν οἰκονομική κατάσταση τῆς ἐπιχείρησης. Σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος αὐξήσης τῶν προσφυγῶν στά δικαστήρια καί ἡ βεβαιότητα ὅτι ὁ ἐργαζόμενος τῶν νέων συμβάσεων θά βρῆται σέ μειονεκτικότερη θέση ἀπό αὐτή τοῦ κοινοῦ δικαίου.⁵ Μέ τήν εὐκαιρία τῶν προσφυγῶν, τά δικαστήρια θά ὀδηγηθοῦν, ἐπίσης, νά ἐξετάσουν τή συμβατότητα τῆς περιόδου τῶν δύο χρόνων μέ τή Σύμβαση νοῦμερο 158 τῆς Διεθνούς Ὀργάνωσης Ἐργασίας (ILO).

Φυσικά, στήν περίπτωση ἀπόλυσης, ὁ ἐργοδότης δέν πληρώνει παρά μόνο μία ἐλάχιστη ἀποζημίωση καί ὁ πρῶν ἐργαζόμενος θά λάβει ἓνα πάγιο ἐπίδομα γιά δύο μῆνες ἀπό τό κράτος, ἂν δούλεψε τουλάχιστον τέσσερις μῆνες, καί ἂν δέν πληροῖ τούς ὅρους γιά νά λάβει ἐπίδομα ἐργασίας ἀναλογικό μέ τόν μισθό του καί τήν περίοδο ἐργασίας ἀπό τό ἐθνικό σύστημα ἀσφάλισης τῶν ἀνέργων. Καταλήγουμε, συνεπῶς, σέ μία ἐλαστικοποίηση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων, πού δέν συνοδεύεται, ὅμως, ἀπό καμία συμπληρωματική προστασία τοῦ ἐργαζόμενου μετά τήν ἀπόλυση, ὅπως σέ μερικά βορειοευρωπαϊκά καί, κυρίως, σκανδιναβικά κράτη, ἀπό τά ὁποῖα ἤρθε ἡ ἰδέα αὐτή.

Πολλές ὀργανώσεις, συνδικάτα καί φοιτητικά κινήματα δέν ἔχασαν βεβαίως τήν εὐκαιρία νά καταγγείλουν αὐτή τήν πολιτική ὡς ἀπορρυθμισμό τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων, ἀκύρωση τῶν συνδικαλιστικῶν δικαιωμάτων ὑπό τόν φόβο μιᾶς πιθανῆς ἀπόλυσης καί, τέλος, μίλησαν γιά συμβάσεις «καλάθια ἀχρήστων» ἀφοῦ ὁ ἐργαζόμενος ἀντιμετωπίζεται μόνο ὡς δύναμη ἐργασίας τήν ὁποία μποροῦμε νά πετάξουμε καί ὄχι ὡς ὑποκείμενο μέ ἐργασιακά καί κοινωνικά δικαιώματα. Ἡ παγκοσμίως γνωστή νίκη τοῦ κινήματος τῶν φοιτητῶν κατά τῆς Σύμβασης Πρώτης Πρόσληψης καί ὁ ἐξευτελισμός τοῦ Ντέ Βιλπέν, πού ἀρνεῖται ἕως καί σήμερα νά παραδεχτεῖ τήν ἧττα του, ὀδήγησαν τόν τελευταῖο νά ἐγκαταλείψει τό σχέδιο του καί νά προτείνει τήν ἀνοίξη τοῦ 2006 μία «Μοναδική Σύμβαση» ἐργασίας πού θά στηριζόταν στήν ἐμπειρία τῶν δύο προηγούμενων συμβάσεων, θά εἶχε παρόμοια χαρακτηριστικά, ἀλλά θά ἀφοροῦσε ὅλους τούς ἐργαζόμενους ἀνεξαρτήτως τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχείρησης. Ἡ νίκη, λοιπόν, ἦταν διπλή, παρόλο πού μπορεῖ νά ὑποστηρι-

3. Ordonnance n° 2005-893 du 2 aout 2005 relative au contrat de travail nouvelles embauches. Μποροῦμε νά συμβουλευτοῦμε ὅλη τή γαλλική νομοθεσία στήν ἰστοσελίδα τῆς κυβέρνησης: www.legifrance.gouv.fr.

4. Loi n° 2006-396 du 31 mars 2006 pour l'égalité des chances.

5. Γιά μία πολύ ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῶν δύο συμβάσεων δεῖτε τό ἄρθρο τῶν Tiennot Grumbach, Pierre Lanquetin, Pierre Lyon-Caen, Claude Michel, Christine Zbinden, «Employeurs, salariés, vous avez été trompés», *Le Monde*, 11 Φεβρουαρίου 2006.

χθεϊ ότι ό επίσης νεοφιλελεύθερος Σαρκοζί έπωφελήθηκε από τήν ήττα του Ντέ Βιλπέν.

Μετανάστες μιās χρήσης είπατε;

Παράλληλα, ή γαλλική κυβέρνηση ανήγγειλε τόν Δεκέμβριο του 2005 μιá δευτέρη μεταρρύθμιση του νόμου περι άλλοδαπών. Σέ παρα-λογική συνέχεια τής προεκλογικής έκστρατείας του 2002, πού στηρίχθηκε στα έπιχειρήματα τής άνασφάλειας λόγω τής μετανάστευσης και τή νίκη του Σιράκ έπί του Λέ Πέν με 82% ποσοστό, ό Ύπουργος Έσωτερικών Σαρκοζί, μετά από μιá άκαρπη αντίσταση όχτώ μηνών τών συλλογικοτήτων τών «χωρίς χαρτιά» («sans-papiers») και τών ΜΚΟ, πέρασε τόν Νοέμβριο του 2003 καινούργιο νόμο περι άλλοδαπών και προσφύγων.⁶

Ό αγώνας κατά τής παράνομης μετανάστευσης και ή στενή παρακολούθηση τών νόμιμων μεταναστών άποτελούν τά κύρια χαρακτηριστικά αυτού του νόμου. Μερικά από τά μέτρα ήταν: ή αύξηση τών απαραίτητων έγγραφων για τή νόμιμη είσοδο στή χώρα, ό περιορισμός τών περιπτώσεων έκδοσης άδειας παραμονής, ή περιπλοκή τής διαδικασίας οικογενειακής συνένωσης, ή αύξηση τών μέσων για τήν απέλαση τών μεταναστών, ό περιορισμός τής δυνατότητας άπόκτησης τής γαλλικής ύπηκοότητας κτλ. Τήν ίδια ακριβώς περίοδο, ψηφίστηκε και ό νόμος σχετικά με τούς αιτούντες άσυλο ό όποιος «δαιδαλοποίησε» τή διαδικασία πολιτικού άσύλου πού άποτελούσε, σύμφωνα με τήν κυβέρνηση, μιá από τίσ λίγες άνοιχτές πόρτες για τήν είσοδο τών μεταναστών.⁷ Σήμερα στή Γαλλία, ό πρόσφυγας έχει νά αντιμετώπισει όχι μόνο τίσ δυσκολίες πού μπορεί νά έχει ένας ξένος άπέναντι σέ μιá καφκική γραφειοκρατία αλλά και τό καχύποπτο βλέμμα τών ύπηρεσιών και τών δημόσιων ύπαλλήλων πού τόν αντιμετώπιζουν ως έναν άπατεώνα άφου ένστερνίστηκαν και αυτοί, ή τουλάχιστον επηρεάστηκαν από τό γενικότερο κλίμα και τήν εικόνα πού δημιούργησαν ή κυβέρνηση και τά ΜΜΕ και δημιουργεί ακόμα και σήμερα ή Ευρωπαϊκή Ένωση στα θέματα άσύλου.⁸

Άφου οι δύο αυτοί νόμοι πέρασαν, ό Σαρκοζί ως ύπουργός έσωτερικών ή/και ως πρόεδρος του δεξιού συνασπισμού άρχισε νά υπερασπίζεται τήν άποψη του για τή μετανάστευση ως τό κύριο μέσο για νά διαφοροποιηθεί από τούς «σιρακικούς» έν δυνάμει ύποψήφιους για τήν προεδρία τής δημοκρατίας. Η άποψη του συνοψίζεται στήν καταστολή και τή δημιουργία ποσοτώσεων για τήν είσοδο στή Γαλλία τών «χρήσιμων» μεταναστών. Οι «σιρακικοί» εκφράζονται μέσα από τό πρόσωπο του Ντέ Βιλπέν, ό όποιος υπερασπίζεται τήν άυστηρότητα άπέναντι στήν παράνομη μετανάστευση και τή ρεπουμπλικανική έννοια τής ιοότητας πού άρνείται τά ποσοστά, αλλά άποδέχεται τήν ιδέα ότι μπορούμε και πρέπει νά επιλέγουμε τούς μετανάστες. Τό μόνο πράγμα πού επέτρεψε αυτή ή έσωκομ-

ματική διαμάχη, με τή βοήθεια τών ΜΜΕ, ήταν νά ξεχωρίσουν οι «σιρακικοί» από τούς «σαρκοζικούς» και νά βρεθεί ένας κοινός τόπος για τήν κοινή γνώμη, στήν ιδέα ότι ή μόνη δυνατή μεταναστευτική πολιτική είναι αυτή τής καταπολέμησης τής «παράνομης» μετανάστευσης και ή προαγωγή τής «χρήσιμης» μετανάστευσης. Και οι δύο προτείνουν, λοιπόν, τήν ίδια πολιτική αλλά με άλλα λόγια. Η πολιτική αυτή παίρνει σάρκα και όστά με τό νέο νομοσχέδιο πού προτείνει συνολικά ή κυβέρνηση μέσα σέ ένα ύποτιθέμενο κλίμα έσωκομματικής συνοχής, ένα χρόνο πριν τίσ προεδρικές και βουλευτικές εκλογές του 2007.

Τό πολιτικό σύνθημα τής κυβέρνησης πού συνοψίζει τούς στόχους τής είναι: «non à l'immigration subie, oui à l'immigration choisie» («όχι στήν ύφιστάμενη μετανάστευση, ναι στήν επιλεγόμενη μετανάστευση»). Ένα σύνθημα πού βρίσκει άπήχηση στήν κοινή γνώμη, άφου, ως γνωστόν, οι ύπεύθυνοι για όλα τά κακά τής κοινωνίας είναι οι μετανάστες. Άπέναντι σέ αυτή τήν επίθεση, δημιουργήθηκε τόν Δεκέμβριο του 2005 μιá όργάνωση-όμπρέλα κατά του νομοσχεδίου, πού όνομάστηκε «Ένωμένοι Κατά τής Μετανάστευσης μιās Χρήσης» («Uni-e-s contre une Immigration Jetable»). Δύο συνθήματα τά όποια μπορούμε νά καταλάβουμε μόνο μέσα από τήν άνάλυση τών ρυθμίσεων του νομοσχεδίου.⁹

Η δυνατότητα νομιμοποίησης τών μεταναστών μετά από μιá δεκάχρονη «παράνομη» παρουσία στο γαλλι-

6. Μιá έκτενης και κριτική άνάλυση του νόμου στήν ιστοσελίδα τής Όργάνωσης Gisti: <http://www.gisti.org/doc/publications/2003/punir/index.html>.

7. Πολλές χρήσιμες πληροφορίες και αναλύσεις για τή μεταρρύθμιση τής διαδικασίας άσύλου, δείτε: <http://www.gisti.org/dossiers/reformes/2003-asile/index.html> και τήν ιστοσελίδα τής ΜΚΟ Coordination Française pour le Droit d'Asile: <http://cfda.rezo.net/index-loi.html>.

8. Για τόν ρόλο τής έπικρατούσας άντίληψης και τής κοινής γνώμης πάνω στον τρόπο λήψης τών αποφάσεων τών δικαστικών, δείτε:

α) Jean-Michel Belorgey, μέλος του Συμβουλίου Έπικρατείας και πρόεδρος τμήματος τής Έπιτροπής για τίσ Πρόσφυγές τών Προσφύγων (Commission des Recours des Réfugiés) «L'asile et l'intime conviction du juge», in *Plein Droit* «Acharnements Legislatifs», n° 59-60, mars 2004, p. 50.

6) Jerome Valluy [Maître de conférence en science politique à l'Université Panthéon-Sorbonne - Paris 1, Άντιπρόσωπος τής Ύπατης Άρμοστείας για τούς Πρόσφυγες ως βοηθός δικαστή στήν Έπιτροπή για τίσ Πρόσφυγές τών Προσφύγων και μέλος του δικτύου *Travaux, Etudes et Recherches sur les Réfugiés et l'Asile* (<http://terra.rezo.net>)], «La fiction juridique de l'asile», in *Plein droit* «Petits arrangements avec le droit», n° 63, decembre 2004: <http://www.gisti.org/doc/plein-droit/63/fiction.html>.

9. α) Για τήν εξέλιξη του νομοσχεδίου, τίσ κριτικές και νομικές αναλύσεις του, τή σχετική άρθρογραφία και τίσ κινητοποιήσεις, δείτε: www.contreimmigrationjetable.org.

κό ἔδαφος καταργεῖται. Ἡ ρύθμιση πού ἐπέτρεπε τή νομοποίηση χάρι στήν ἔνταξή τους στή γαλλική κοινωνία καί τῆς δημιουργίας μιᾶς κοινωνικῆς, ἐπαγγελματικῆς καί συναισθηματικῆς ζωῆς (ἀλλά καί πού παράλληλα τούς καταδίκασε σέ δέκα χρόνια χωρίς κανένα νομικό καθεστῶς ἢ προστασία), πολὺ ἀπλά καταργεῖται. Ἐπίσης, οἱ ὄροι πρόσβασης στήν ἄδεια παραμονῆς [ἀπόρροια τοῦ ἀρθροῦ 8 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σύμβασης τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ)], γιά προσωπικούς καί οἰκογενειακούς δεσμούς μέ τή Γαλλία πολλαπλασιάζονται δραστικά καί δίνουν μιά μεγαλύτερου εὗρους διακριτικὴ εὐχέρεια στόν κρατικό μηχανισμό.

Ὁ μετανάστης χωρίς χαρτιά πού παντρευόταν μέ γάλλο ὑπήκοο ἀποκοῦσε ἄδεια παραμονῆς ἐνός χρόνου πού μετατρέποταν, σχεδόν αὐτόματα, σέ δεκαετοῦς διάρκειας ἄδεια μετά ἀπό ἕναν χρόνο γάμου. Ἄν τό νομοσχέδιο περάσει, θά πρέπει νά ἐπιστρέψει στή χώρα του καί νά ζητήσει βίζα μακρᾶς διάρκειας. Θεωρητικά, αὐτή ἡ μεταρρύθμιση δέν δημιουργεῖ προβλήματα, ὑπὸ τόν ὄρο βέβαια ὅτι οἱ προξενικῆς ἀρχές θά μειώσουν τήν προθεσμία παράδοσης τῆς βίζας, εἰδάλλως θά ὑπάρξουν προβλήματα μέ τό ἀρθρο 8 τῆς ΕΣΔΑ. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, σύμφωνα μέ ὅσα ἰσχύουν τώρα, ὁ

«νόμιμος» μετανάστης πού παντρεύεται μέ γάλλο ὑπήκοο ἔχει ἄμεσο δικαίωμα σέ ἄδεια παραμονῆς διάρκειας δέκα χρόνων. Σύμφωνα μέ τό νομοσχέδιο, ὁ μετανάστης θά πρέπει νά περιμένει τρία χρόνια γιά νά μπορέσει νά πάρει αὐτή τήν κάρτα διαμονῆς (δέκα χρόνων), καί νά ἀποδεικνύει τή «ρεπουμπλικάνικη ἔνταξή» του στήν κοινωνία. Ἡ ἔνταξή του ἀποδεικνύεται μέσα ἀπό τή γνώση τῆς γαλλικῆς γλώσσας καί τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ἀλλά ὑπῆρξε καί ἀπόρριψη ἄδειας παραμονῆς μέ τήν αἰτιολογία ὅτι ἡ μετανάστρια, σύζυγος Γάλλου, φοροῦσε φοιτᾶρι πού κάλυπτε τά μαλλιά, τά αὐτιά καί τόν λαμό της...!

Αὐτή ἡ κάρτα διαμονῆς δεκαετοῦς διάρκειας ἦταν τό ἀποτέλεσμα τῆς Πορείας γιά τήν Ἰσότητα καί Κα-

6) Γιά μιά πιό ἱστορική καί ἀκαδημαϊκὴ προσέγγιση τῆς «χρηστικότητας» (utilitarisme) τῶν μεταναστευτικῶν πολιτικῶν καί τοῦ νομοσχεδίου, δεῖτε: Conférence de Danièle Lochak du 14 mars 2006 «Immigration subie, immigration choisie: vers de nouvelles hiérarchies» dans le cadre des séminaires sur les politiques antidiscriminatoires animé par Daniel Borrillo (CERSA-CREDOF <http://credof.u-paris10.fr>): http://credof.u-paris10.fr/article.php3?id_article=79.

τά του Ρατσισμού του 1983 και θεωρούνταν ως μία απαραίτητη νομική ασφάλεια για την ένταξη του μετανάστη στη γαλλική κοινωνία.¹⁰ Μέ το νομοσχέδιο η ένταξη μετατρέπεται σε όρο για την απόκτηση κάρτας διαμονής και μετατρέπεται, έτσι, τη φύση της ένταξης και της κάρτας.

Ο συγκεκριμένος όρος της ένταξης εμφανίζεται και στις αιτήσεις οικογενειακής συνένωσης. Ο αιτών οφείλει να αποδείξει τη γνώση της γαλλικής γλώσσας και των αρχών που διέπουν τη Γαλλία, αλλά και να αποδείξει ότι τά σέβεται και πρακτικά. Πολλές αμφιβολίες υπάρχουν σχετικά με το ποιός και με ποιά μέσα θα διακριδώνει την ύπαρξη ή όχι αυτού του όρου. Ο δήμαρχος, ο οποίος καλείται ήδη από την πρώτη μεταρρύθμιση να παίζει έναν ρόλο ολο και μεγαλύτερο στη διαδικασία οικογενειακής συνένωσης και ο οποίος δέχεται τις πιέσεις των γάλλων ψηφοφόρων του ή η γαλλική υπηρεσία πληροφοριών και σύμφωνα με ποιά κριτήρια; Επιπλέον, ο μετανάστης θα πρέπει να περιμένει ενάμιση χρόνο, και όχι έναν, όπως ισχύει τώρα, για να καταθέσει το αίτημα. Τέλος, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το πρώτο νομοσχέδιο που προτάθηκε παρότρυνε τους νομάρχες να ελέγξουν αν η οικία του αιτούντος επιτρέπει τη μελλοντική ένταξη της οικογένειας σε σχέση με το έμβαδόν, τις ανέσεις και σε ποιά περιοχή βρίσκεται το σπίτι (προάστιο ή κέντρο;). Αυτή η ρύθμιση, δίνοντας τεράστια ευχέρεια στη διοίκηση για να κρίνει το αν το διαμέρισμα πληροί τους παραπάνω όρους, ήταν το αποτέλεσμα της εξομοίωσης από μέρους της κυβέρνησης της μετανάστευσης με την «άνασφάλεια» και τη βία. Αυτό το επιχείρημα χρησιμοποιήθηκε πάρα πολύ κατά τη διάρκεια των «γεγονότων» του Νοεμβρίου 2005. Στην πραγματικότητα, όμως, το ποσοστό των συλληφθέντων του Νοεμβρίου 2005 που δεν είχαν τη γαλλική υπηκοότητα ήταν κάτω από 10%. Ακόμα και σήμερα όμως, δεν γνωρίζουμε ποιοί από αυτούς καταδικάστηκαν από τα δικαστήρια και ποιοί όχι. Ούτε γνωρίζουμε ποιοί δεν είχαν τη γαλλική υπηκοότητα γιατί δεν θέλησαν να την πάρουν και ποιούς από τους καταδικασθέντες η γαλλική κυβέρνηση δεν μπορεί να απελάσει χωρίς να παραβιάσει το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (που προστατεύει την οικογενειακή ζωή). Το ποσοστό αυτό, λοιπόν, είναι μικρότερο από το 10%.

Συνεπώς, μπορεί κάποιος εύκολα να παρατηρήσει ότι όταν η γαλλική κυβέρνηση αναφέρεται στη μετανάστευση που η Γαλλία θεωρεί ότι υφίσταται χωρίς να την επιλέγει, θέλει πολύ απλά να καταργήσει τα κερτημένα αγώνων που έγιναν στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε ότι ο Σαρκοζί καθιστώντας κοινότοπη την ιδέα της «υφιστάμενης μετανάστευσης» εισήγαγε, μετά από τους πρόσφυγες, σε αυτού του «είδους» τη μετανάστευση και τους αλλοδαπούς που μπορούν να έρθουν

ή να παραμείνουν στη χώρα λόγω των οικογενειακών τους δεσμών.

Για πρώτη φορά από το 1974, η γαλλική κυβέρνηση αποφασίζει να «ανοίξει» τα σύνορά της στη μετανάστευση εργασίας. Μία πρώτη, «μικρή» αλλαγή, αφορά τις κάρτες διαμονής (ΚΔ) εξαρτημένης εργασίας. Αυτή η κάρτα διαμονής δίνεται στους αλλοδαπούς υπό τον όρο ότι κανένας Γάλλος δεν απάντησε στην προσφορά εργασίας. Το νομοσχέδιο δημιουργεί μία καινούργια υποκατηγορία αλλοδαπών, για την οποία αυτός ο όρος δεν υφίσταται για τις περιοχές όπου υπάρχουν ανάγκες εργατικού δυναμικού και οι οποίες θα ορίζονται με διοικητική απόφαση. Ο αλλοδαπός, σε αυτή την περίπτωση, δεν θα μπορεί να εργαστεί παρά μόνο στην περιοχή για την οποία του δόθηκε η ΚΔ. Περιορίζεται έτσι η ελευθερία παραμονής του σε όλη τη γαλλική επικράτεια. Επιπλέον, αυτή η υποκάρτα διαμονής θα ανακαλείται σε περίπτωση διάρρηξης της σύμβασης εργασίας και ο αλλοδαπός δεν θα μπορεί κατά συνέπεια να εισπράξει το επίδομα ανεργίας στο οποίο έχει δικαίωμα λόγω της εργασίας του.

Το νομοσχέδιο επισημοποιεί και γενικεύει τις ΚΔ «προσωρινού εργαζόμενου» που αφορά τους αλλοδαπούς που δεν διαθέτουν σύμβαση εργασίας τουλάχιστον ενός έτους τη στιγμή που ζητάνε τη βίσα ή την ΚΔ. Η συγκεκριμένη ΚΔ «προσωρινού εργαζόμενου» είναι διάρκειας ίσης με τη σύμβαση εργασίας και για συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη σε περίπτωση διάρρηξης της σύμβασης αυτής. Κατά συνέπεια ο αλλοδαπός θα είναι σε απόλυτη εξάρτηση από τον εργοδότη, από τον οποίο θα εξαρτάται όχι μόνο η εργασία του, αλλά και η ΚΔ και τα κοινωνικά δικαιώματα που την συνοδεύουν. Η μόνη επιπλέον «προστασία» για τον εργαζόμενο θα είναι η δυνατότητα του κράτους να απαιτήσει από τον εργοδότη να πληρώσει τα έξοδα επιστροφής του αλλοδαπού στη χώρα προέλευσης στην περίπτωση που η ρήξη της σύμβασης οφείλεται σε λάθος του...!

Επιπλέον, η κυβέρνηση θέλει να δημιουργήσει μία καινούργια κατηγορία καρτών διαμονής που θα ονομάζεται «ικανότητες και ταλέντα ή χαρίσματα». Η ομώνυμη ΚΔ θα αποδίδεται στους αλλοδαπούς που θα έχουν επιλεγεί από μία –άγνωστη για την ώρα– διοικητική αρχή, και θα στηρίζεται στα εξής χαρακτηρι-

10. Σχετικά με το κίνημα της δεκαετίας '80, δείτε:

α) Mogniss H. Abdallah et Le Réseau No Pasaran, «J'y suis, j'y reste! Les luttes de l'immigration en France depuis les années soixante», édition Reflex, 2000, p. 158.

β) Frédérique Matonti «Marche, arrêt», in *Vacarme* «Michel Foucault 1984-2004», automne 2004, n° 29, p. 16: <http://vacarme.eu.org>.

γ) Albano Cordeiro «Convergence 84: retour sur un échec», in *Plein Droit* «Etrangers en Europe, étrangers à l'Europe, juillet 2005, n° 65-66.

στικά: ικανότητες και ταλέντα τοῦ ἀλλοδαποῦ με τά ὅποια μπορεῖ νά συμμετέχει στήν οἰκονομική ἀνάπτυξη και στήν πνευματική, καλλιτεχνική και ἀθλητική «ἀκτινοβολία» τῆς Γαλλίας στόν κόσμο. Ὁ ἀλλοδαπός θά μπορεῖ νά ἀσκήσει τό ἐπάγγελμα πού ἐπιθυμεῖ και νά φέρει τήν οἰκογένειά του στή Γαλλία, με εἰδική διαδικασία, πού θά εἶναι πιό εὐκολη ἀπό τήν οἰκογενειακή συνένωση. Δύο μέτρα και δύο σταθμά γιά δύο, à priori, διαφορετικές ταξικές κατηγορίες.

Σχετικά με τούς φοιτητές, τό νομοσχέδιο προβλέπει τή γενίκευση τῶν «Κέντρων γιά Σπουδές στή Γαλλία» και συμπληρωματικούς ὅρους γιά τή βίζα. Με τόν καινούργιο νόμο, θά ὑπάρχουν δύο διαδικασίες γιά τήν ἐπιλογή τῶν φοιτητῶν. Ἡ πρώτη και προϋπάρχουσα διαδικασία ἐπιτρέπει στά πανεπιστήμια νά ἐπιλέγουν τά ἴδια τούς φοιτητές τους και οἱ προξενικές ἀρχές νά ἐλέγχουν ἂν αὐτοί οἱ μετανάστες πληροῦν τούς τυπικούς ὅρους γιά τή χορήγηση βίζας. Ἡ δεύτερη διαδικασία πού γενικεύεται με τό νομοσχέδιο, δίνει τήν ἀρμοδιότητα στίς προξενικές ἀρχές (τῶν «Κέντρων γιά Σπουδές στή Γαλλία») νά ἐπιλέγουν αὐτές τούς καλύτερους φοιτητές με κριτήρια τό σχέδιο σπουδῶν τους, τῶν προηγούμενων ἀποτελεσμάτων τους, τῶν γλωσσικῶν τους ικανοτήτων, τῶν διμερῶν σχέσεων τῶν κρατῶν, καθώς και τοῦ συμφέροντος τῆς Γαλλίας. Κατά αὐτό τόν τρόπο, δημιουργοῦνται «δύο ταχύτητες» φοιτητῶν και ὁ ρόλος κοινωνικῆς κινητικότητας πού ἔπαιζαν τά πανεπιστήμια θά μειωθεῖ.

Στίς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 2006, δύο βδομάδες μετά τή δημοσιοποίηση τοῦ νομοσχεδίου, οἱ Ὑπουργοί Ἐσωτερικῶν και Δικαιοσύνης ἀπῆλθον στίς ὑπηρεσίες τους μία ἐγκύκλιο σχετικά με τούς ὅρους και τίς συνθήκες σύλληψης τῶν ἀλλοδαπῶν χωρίς χαρτιά. Ὑπευθυμίζοντας ἐπιλεκτικά τή νομοθεσία και τή νομολογία τῶν ἐθνικῶν δικαστηρίων και τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου (ΕΔΔΑ), ἡ ἐγκύκλιος ὁργανώνει τήν αὐθαρεσία τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν. Δίνοντας πολύ συγκεκριμένες ἐντολές σχετικά με τούς χώρους, τίς συνθήκες ἐλέγχου και τίς ἀναφορές στίς ἐκθέσεις σύλληψης τοῦ ἀλλοδαποῦ, καταστρατηγεῖ τόν νόμο και ὁδηγεῖ σέ μία συστηματική κατάχρηση ἐξουσίας, ἐφόσον οἱ προστατευτικές διατάξεις θά τηροῦνται μὲν, ἀλλά μόνο τυπικά. Ἔτσι, στό μέλλον οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοί θά μποροῦν ἢ και θά ὀφείλουν νά ὑποδεικνύουν τούς χωρίς χαρτιά, ἢ ἀστυνομία θά μπορεῖ νά συλλαμβάνει τόν ἀλλοδαπό στό χειρουργεῖο, στήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του ἢ στήν εἴσοδο τῆς οἰκοδομῆς του, στό κέντρο ὑποδοχῆς τῶν αἰτούντων ἄσυλο κτλ. Μπορεῖ ὁ ἐθνικός δικαστής νά μὴν θελήσει ἢ νά μὴν μπορέσει νά ἀντισταθεῖ στήν πολιτική πίεση τῆς κυβέρνησης, ἀλλά ὁ εὐρωπαϊκός δικαστής συνηθίζει νά ἐλέγχει τήν οὐσιαστική τήρηση τῶν νόμων και τῶν διαδικασιῶν και ὄχι μόνο τήν τυπική, ἀκόμα και ἂν αὐτός ὁ ἐλεγχος ἐπέλθει 4 ἢ 6 χρόνια μετά τά γεγονότα.

Αὐτές οἱ ἐξελίξεις ὁδήγησαν ἓνα μεγάλο ἀριθμό

ΜΚΟ, συλλογικοτήτων μεταναστῶν, συνδικάτων και πολιτικῶν ὁργανώσεων, νά ἐνωθοῦν σέ μία ὁμάδα και νά καταγγείλουν τή μετατροπή τοῦ μετανάστη ἀπό ὑποκείμενο με δικαιώματα, σέ ἓνα ἀντικείμενο ἐργατικῆς δύναμης. Ἀντικείμενο ἀπό τό ὅποιο μποροῦμε νά ἀπαλλαχθοῦμε πετώντας τό στό «καλάθι τῶν ἀχρηστων» ἢ ἔξω ἀπό τά εὐρωπαϊκά σύνορα, σέ κάποια χώρα «τοῦ τρίτου κόσμου» πού θά εἶναι διαθέσιμη νά τόν ὑποδεχθεῖ ἐναντι εὐρωπαϊκῶν ἐπιχορηγήσεων και βοθητῶν.¹¹

Παρά, λοιπόν, τό γεγονός ὅτι οἱ κυβερνητικές πολιτικές ἔχουν τόν ἴδιο στόχο και τήν ἴδια ἀντίληψη γιά τήν ἐννοια τοῦ ὑποκειμένου/ἀνθρώπου (εἴτε γιά τούς ἐργαζόμενους εἴτε γιά τούς μετανάστες) και οἱ κινηματικές ἀντιδράσεις χρησιμοποιοῦν τό ἴδιο ἀκριβῶς σύνθημα, δηλαδή τόν ὄρο «μιᾶς χρήσης», οἱ πορεῖες ὑπὲρ τῶν μεταναστῶν συγκεντρῶνουν ἐλάχιστους διαδηλωτές και τά συνθήματα ὑπὲρ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ Γάλλων και ξένων δέν «πουλᾶνε» πλέον. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου μέσα σέ ἓνα καλάθι ἀχρηστων χρησιμοποιήθηκε στήν καμπάνια τῆς ὁργάνωσης «κατά τῆς μετανάστευσης μιᾶς χρήσης» και τά κινήματα τήν πήραν και τήν χρησιμοποιήσαν στήν καμπάνια γιά τούς γάλλους ἐργαζόμενους. Τό πρόβλημα δέν ἐστιάζεται σέ αὐτό, ἀλλά στό γεγονός ὅτι σήμερα, ὅταν οἱ διαδηλωτές (οἱ περισσότεροι, τουλάχιστον) βλέπουν τό σύμβολο με ἓνα ἄνθρωπο μέσα σέ ἓνα καλάθι ἀχρηστων, σκέφτονται μόνο τίς νέες συμβάσεις ἐργασίας και δέν καταλαβαίνουν ὅταν ἀρχίζουμε νά τούς μιλάμε γιά τό νομοσχέδιο περί ἀλλοδαπῶν. Πρόκειται γιά ἓνα λάθος, ἓνα τραγικό λάθος...!

Σέ αὐτό, λοιπόν, τό σημείο ὀφείλουμε νά ἐπικεντρώσουμε τήν προσοχή μας, ὄχι γιά νά βροῦμε και νά κατηγορήσουμε τούς ὑπεύθυνους γι' αὐτό, ἀλλά γιά νά δοῦμε πῶς μποροῦμε νά βελτιώσουμε τήν ἐπιχειρηματολογία μας ὡς ὁργανώσεις πού ὑπερασπίζονται μία ἄλλη μεταναστευτική πολιτική, και, κατ' ἐπέκταση, μία ἄλλη κοινωνία. Οἱ πιό πρόσφατες και πιό ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις ἔχουν ὡς σημείο προβληματισμοῦ τίς βάσεις τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας γιά ἀλληλεγγύη. Στρατηγικά και πολιτικά ποιά βάση εἶναι πιό χρήσιμη;

Ἀπό τήν μία μποροῦμε νά χρησιμοποιήσουμε τή νομικό-πολιτική βάση τῆς Ἰσότητας ἢ τῆς Ἀρχῆς τῆς Μὴ Διάκρισης γιά νά ἐνισχύσουμε τόν λόγο μας και νά ἀγγίξουμε ἓνα εὐρύτερο κοινό. Αὐτή ἡ ἀρχή, με μεγάλη ἀπήχηση στό εὐρύ κοινό και στίς νομοθεσίες, χρησιμοποιήθηκε γιά τή διεκδίκηση καινούργιων δικαιωμάτων γιά τούς ἀλλοδαπούς. Ἡ ἀρχή αὐτή ἐνισχύθη-

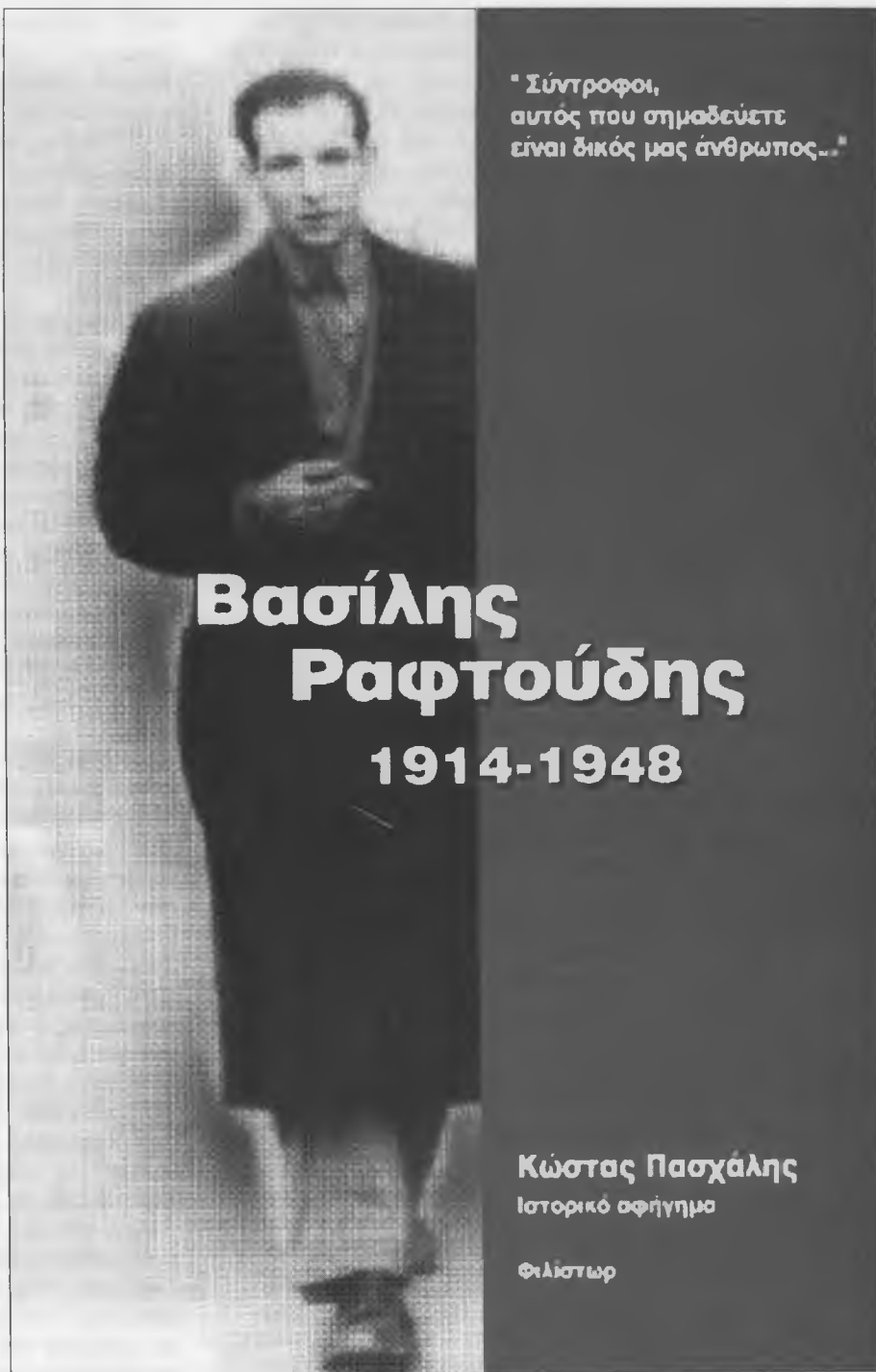
11. Σχετικά με τήν πολιτική τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης σέ θέματα προστασίας τῶν συνόρων, ἀσύλου, ἀπελάσεων και τῆς δημιουργίας στρατοπέδων προσφύγων ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, δεῖτε τήν ἱστοσελίδα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικτύου MIGREUROP: www.migreurop.org.

κε, επίσης, με τὰ κείμενα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης (Ε.Ε.) πού ἐπέτρεψαν τὴν ἐπέκταση μερικῶν μέτρων προστασίας καὶ δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν τῆς Ε.Ε. στους ξένους τρίτων χωρῶν. Ἐχει, ὅμως, δύο ὅρια. Δέν ἀμφισβητεῖ τὴ βάση τοῦ διαχωρισμοῦ ἀνάμεσα στους ἡμεδαπούς καὶ τοὺς ἀλλοδαπούς, διαιωνίζοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὶς ρίζες τοῦ ρατσισμού. Κατὰ δεύτερον, τὰ πρόσφατα κείμενα τῆς Ε.Ε. καὶ κυρίως τὸ Εὐρωσύνταγμα καὶ ἡ Χάρτα τῶν Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου διαχωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἡμεδαπούς, πολίτες τῆς Ε.Ε. καὶ τοὺς ξένους τρίτων χωρῶν ἀποκλείοντας τοὺς τελευταίους ἀπὸ μερικὰ βασικά δικαιώματα.¹²

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν πολιτικὴ διεκδίκηση τῆς Ἐλευθερίας Διακίνησης ὡς βάση τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας. Ἡ Ἐλευθερία Διακίνησης, κατὰ πρῶτον, εἶναι μία προϋπόθεση ὥστε ὁ μετανάστης νὰ μπορεῖ νὰ διαθέτει τὰ ἴδια (ἀνθρώπινα) δικαιώματα καὶ στὸν ἴδιο βαθμὸ μὲ τοὺς ἡμεδαπούς, καί, κατὰ δεύτερον, περιλαμβάνει/ἐμπεριέχει ἢ ἴδια τὴν ἔννοια τῆς ἰσότητας. Ἡ ἀδυναμία αὐτῆς τῆς διεκδίκησης εἶναι ὅτι ὁδηγεῖ συχνά σὲ συντομεύσεις στὴν ἐπιχειρηματολογία καὶ γίνεται ἀντιληπτὴ μόνο ὡς ἓνα ἀκόμα μαξιμαλιστικὸ συνθήμα πού «πείθει» μόνο τοὺς «πιστούς».

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ δώσω μιά ἀξία σὸ κείμενο αὐτό, πού δέν ἔχει ἀπὸ μόνο του, ἐλπίζω αὐτὸ τὸ παράδειγμα καὶ αὐτοὶ οἱ προβληματισμοὶ νὰ μὴν ὁδηγήσουν ἀπλῶς σὲ μίαν ἰδεολογικὴ διαμάχη, ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέψουν μιά πιὸ στέρεη διάρθρωση τοῦ αἰτήματος γιὰ ἀλληλεγγύη. Νὰ ἐπιτρέψουν, ἐπίσης, τὴ δημιουργία μᾶς ἐπιχειρηματολογίας πού νὰ δίνει τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτρέψουν στὸν καθένα νὰ ἀναπτύξει ἓναν καινούργιο πολιτικὸ λόγο πού τοῦ ταιριάζει καὶ τοῦ ἀρμόζει.

Ἡ συζήτηση ἀνοίγει ἐδῶ καὶ παραμένει ἀνοιχτὴ τόσο γιὰ τὶς ἐθνικὲς πολιτικὲς ὅσο καὶ γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ μεταναστευτικὴ πολιτικὴ...

" Σύντροφοι,
αὐτὸς που σημαδεύετε
εἶναι δικὸς μας ἄνθρωπος... "

Βασίλης Ραφτούδης 1914-1948

Κώστας Πασχάλης
Ἱστορικὸ ἀφήγημα

Φιλίστωρ

12. Σχετικὰ μὲ τοὺς μετανάστες καὶ τὸ Εὐρωσύνταγμα, δεῖτε: Emmanuel Blanchard et Claire Rodier, «Les étrangers dans la constitution européenne: faire sortir l'UE du non-droit?», in *Mouvements «Menaces sur la diversité culturelle»*, n° 37, janvier-fevrier 2005: <http://www.gisti.org/doc/presse/2005/mouvements/index.html>.

Η ΕΥΡΕΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

John Rawls, *Ἡ δίκαιη κοινωνία. Ἡ Δικαιοσύνη ὡς ἀκριβοδικία. Μιά ἀναδιατύπωση*,
ἐπιμέλεια πρωτοτύπου: Erin Kelly, μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης,
ἐκδόσεις Πόλις, 2006, σελ. 423

τοῦ Στέφανου Δημητρίου

I

Τό ἐπιχείρημα πού θά ἀναπτυχθεῖ σέ αὐτό τό κριτικό κείμενο ἀφορμᾶται ἀπό τήν ἀκόλουθη μεθοδολογική θέση: βασικό μέλημα τῆς θεωρίας καί τῆς κριτικῆς στή φιλοσοφία εἶναι ἡ κατά τό δυνατόν ἐπαρκέστερη ἀποσαφήνιση ἐννοιῶν, καθὼς καί ἡ ικανοποιητική δικαιολόγηση τῆς σχέσης αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, ἀλλά καί τῶν μεταξύ τους συνδέσεων, μέ ἀρχές, θέσεις καί πεποιθήσεις μέ τίς ὁποῖες δομοῦμε τή σχέση μας μέ τήν κοινωνία.

Κατόπιν αὐτῆς τῆς διευκρίνισης, ὁ τίτλος αὐτοῦ τοῦ κριτικοῦ ἄρθρου καθίσταται μᾶλλον προφανής: ἡ εὐρετική ἀξία τοῦ συμβολαϊκοῦ ἐπιχειρήματος ὡς πρὸς τήν ικανοποίηση τοῦ αἰτήματος τῆς δικαιολόγησης ἀποτελεῖ τή συντακτική ἀρχή γιά τήν ὀργάνωση τοῦ ἐπιχειρήματος τό ὁποῖο ὀφείλει νά δικαιολογήσει τά κριτήρια μέ τά ὁποῖα προσεγγίζουμε τό πρόβλημα περὶ τό πῶς ὁ Τζῶν Ρῶουλς (John Rawls) δικαιολογεῖ τή δικαιοσύνη νοούμενη ὡς ἀκριβοδικία.

Τό ἐν λόγω βιβλίον ἀπετέλεσε προϊόν σημαντικῶν διαλέξεων-μαθημάτων τοῦ Τζ. Ρῶουλς Σέ αὐτές τίς διαλέξεις, ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀκριβοδικίας, ἡ κατανόηση καί ἀντιμετώπιση τῆς δικαιοσύνης ὡς πολιτικῆς ἀντίληψης, ἀλλά καί ἡ συμβολαιοκρατική παράδοση ἐν σχέσει μέ τόν καντιανό φιλελευθερισμό καί τήν καντιανή ἰδέα τοῦ «ὑποθετικοῦ συμβολαίου» καί τῆς καθολικῶς νομοθετοῦσης βουλήσεως, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο ἐπανεπεξεργασίας. Αὐτή ἡ ἐκ νέου ἐπεξεργασία τῶν ἀνωτέρων ζητημάτων συνδυάζεται μέ τό αἶτημα τῆς δημόσιας δικαιολόγησης τῆς δικαιοσύνης καί τοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχῶν τῆς, σέ σχέση καί μέ τίς

πεποιθήσεις πού φέρομε ὡς πρὸς αὐτές. Πρόκειται δηλαδή γιά τή ριζοσπαστική μέθοδο τῆς ἀναστοχαστικῆς ἰσορροπίας, ἀνάμεσα σέ πεποιθήσεις καί ἀρχές, ὡς τρόπου ἐπαρκoῦς ἐπιχειρηματολογικῆς δικαιολόγησης.

Ἡ «Δίκαιη Κοινωνία» τοῦ Ρῶουλς, πού κυκλοφορεῖ στά ἑλληνικά μέ τήν ὑψηλή ἐκδοτική φροντίδα πού ἐγγυῶνται οἱ ἐκδόσεις Πόλις, καί στήν ἐξαιρετική μετάφραση πού μᾶς χάρισε ὁ Φιλήμων Παιονίδης, μᾶς θέτει ἐνώπιον μιᾶς σημαντικῆς πρόκλησης: «Ὅσοι ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ κρίσεις τους διέπονται πάντα ἀπό λογική συνέπεια εἶναι εἴτε δογματικοί εἴτε ἀστόχαστοι πολὺ συχνά εἶναι ἰδεολόγοι ἢ ζηλωτές».¹

Ἐάν λοιπόν ἡ *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης* προϋπέθετε ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὡς ἔλλογα ὑποκείμενα θά μπορούσαν νά συμφωνήσουν στήν υιοθέτηση κοινῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἐφόσον εὐρίσκοντο σέ μιᾶ «ἀρχική θέση» ἐκ τῆς ὁποίας θά ἦταν δυνατή ἡ κοινὴ ὀπτική καί ἀντιμετώπιση θεμελιωδῶν ἠθικῶν καί δικαιοπολιτικῶν ἐπιλογῶν, στόν *Πολιτικό Φιλελευθερισμό* ἢ δημόσια ἀντίληψη τῆς δικαιοσύνης ἀπομακρύνεται ἀπό τό αἶτημα περὶ γνώσης τῆς ἠθικῆς καί τῆς πολιτικῆς ἀλήθειας, τό ὁποῖο χαρακτηρίζεται μεταφυσικό.²

Ἄν καί ὁ Ρῶουλς δέν ἀποσαφηνίζει τό περιεχόμενο

1. John Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία. Ἡ Δικαιοσύνη ὡς ἀκριβοδικία μιά ἀναδιατύπωση*, ἐπιμέλεια πρωτοτύπου: Erin Kelly, μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης Πόλις, 2006, σ. 73.

2. J. Rawls, *Ὁ Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, μετάφραση-προλογικό σημείωμα: Σπύρος Μαρκέτος, Μεταίχμιο, 2000, σ. 36-41.

του ὄρου «μεταφυσική», ὡστόσο φρονεῖ ὅτι γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ὄρου δὲν ἀπαιτεῖται ἡ ἀποδοχὴ ὀρισμένης μεταφυσικῆς θεωρίας. Τὸ μέλημα καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογικὴ σκόπευση τοῦ ρωλαιανοῦ *Πολιτικοῦ Φιλελευθερισμοῦ* ἐγκρίεται στὴν προσπάθεια ἐναρμόνισης τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης περὶ δικαιοσύνης μὲ τίς ἔλλογες πεποιθήσεις καὶ θεωρήσεις πού ἀναγνωρίζονται στὴ δημόσια διαβούλευση. Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογικὴ ὑποστήριξη αὐτοῦ τοῦ στόχου εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν θεμελιωδῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ τῶν κοσμοθεωρητικῶν τους ὑποδηλώσεων καὶ ἀναφορῶν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, συγκροτεῖται τὸ ἀντιθετικὸ ζεῦγμα ἀνάμεσα στὸ πολιτικὸ περιεχόμενο τοῦ ρωλαιανοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς προβαλλόμενης ιδέας περὶ δικαιοσύνης, καὶ τοῦ περιεκτικοῦ (comprehensive) χαρακτῆρα, δηλαδή τοῦ μὴ πολιτικοῦ περιεχομένου τῶν κοσμοθεωρητικῶν στάσεων.

Ὑπὸ αὐτοὺς τοὺς ὄρους, ὁ *Πολιτικός Φιλελευθερισμός* συνιστᾷ ἐγγεῖρημα τὸ ὁποῖο ἀποσκοπεῖ στὴ διασφάλιση τῆς ἐνόητης τῶν συνθηκῶν ἐνὸς ἔλλογου πλουραλισμοῦ, ὥστε ἡ κοινωνικὴ συνοχὴ νὰ μὴν διασαλεύεται οὔτε καὶ νὰ ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴ διαμάχη καὶ τίς ἀντιπαραθέσεις «περιεκτικῶν», δηλαδή κοσμοθεωρητικῆς ὑφῆς θεωριῶν. Ἡ εὐτεταγμένη κοινωνία πού εὐαγγελίζεται ὁ Ρώουλις προκρίνει τὴ συναίνεση ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ὡς ὄρο καὶ αἴτημα ὑπερκείμενο τῶν ἀξιώσεων ἰσχύος πού προτάσσονται ἀπὸ τὰ περιεκτικὰ δόγματα. Παρότι ὁ ἔλλογος πλουραλισμὸς δὲν ἀποσαφηνίζεται πλήρως ὡς πρὸς τὰ κριτήρια πού προσδιορίζουν τὸ τί λογίζεται ἔλλογο καὶ τί ὄχι, προβάλλει τὸ ζητούμενο τῆς ἐπάλληλης συναίνεσης (overlapping consensus) ὡς τὴν πρακτικὴ ὁδηγητικὴ ἀρχὴ ἡ ὁποία ὑπηρετεῖ τὸν στόχο τῆς συναίνεσης καὶ τῆς δημοκρατικῆς ἰσότητος.³

Ἡ μελέτη τῆς *Δίκαιης Κοινωνίας*, ἐν σχέσει μὲ τὴ *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης* καὶ τὸν *Πολιτικὸ Φιλελευθερισμὸ*, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσεγγίσουμε τὸ πρόβλημα περὶ τὸ ἐὰν ὁ Ρώουλις ἀναπτύσσει ἐπιστημολογικὴ θεωρία ὡς βάση γιὰ τὴν ἔρριση τῆς θεωρίας του περὶ πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ἢ ἀντιθέτως προϋποθέτει μιά τέτοια πολιτικὴ ἀντίληψη ἀπότοκο τῆς ὁποίας εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἐπιστημολογικῶν του παραδοχῶν. Ὑποθετώντας τὴ δευτέρη ἄποψη, πιστεύουμε ὅτι ὁ Ρώουλις προκρίνει τὴν πολιτικοπρακτικὴ του ἀντίληψη περὶ δικαιοσύνης, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ αἴτημα περὶ δικαιολόγησης νὰ ἀποκτᾷ ἰσχυρὴ ἐπιτακτικότητα. Ἄλλωστε –χωρὶς νὰ ὑπαισέλθουμε στὰ προβλήματα πού συνεπάγεται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ρώουλις παρορᾶται καὶ σκοπίμως ἀποφεύγει, ἀλλὰ πάντως ἀδίκως, ἴσως καὶ ἐπικινδύνως, τὰ μεταθητικὰ ζητήματα καὶ τὴν ἀνάγκη μεταθεωρίας,– ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρεται στὴν ἀλήθεια τῶν ἠθικῶν θεωρήσεων, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἢ μὴ τῆς συναίνεσης. Δηλαδή τὸ αἴτημα περὶ γνώσης τῆς ἀλήθειας στὸ ἠθικοπολιτικὸ πεδίο διακυβεύεται ἢ ἱκανοποιεῖται ἐντὸς τῶν περιεκτικῶν συστηματικῶν θεωρήσεων, ἀλλὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πο-

λιτικὸ περιεχόμενο τῆς δικαιοσύνης, τὸ ρωλαιανὸ ἐπιχειρήμα ἀρκεῖται στὴν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος νὰ διασφαλιστεῖ ὁ ἔλλογος χαρακτῆρας –καὶ μόνο– τῶν διαφόρων θεωρήσεων πού συνθέτουν τὸν ἔλλογο ἐπίσης πλουραλισμὸ.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν συστατικὰ μέρη τοῦ ρωλαιανοῦ ἐπιχειρήματος τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζει ὡς πολιτικὴ τὴν ἀντίληψη περὶ δικαιοσύνης, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ τύχει ἀποδοχῆς ἀπὸ ὅλες τίς διαφορετικῆς καὶ ἀσύμμετρες θεωρήσεις πού, ἂν καὶ μποροῦν νὰ ἀντιπαρατίθενται σὲ σχέση μὲ κοσμοθεωρητικῆς ἔντασης ζητήματα, ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικούς σχηματισμούς, ἐντούτοις μποροῦν νὰ συγκλίνουν στὴν ἀποδοχὴ κοινῶν πολιτικῶν κριτηρίων ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη, τὴ δημόσια δικαιολόγηση ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλογη πρακτικὴ διαβούλευση.

Ὡστόσο, ἂν καὶ οἱ ιδέες πού ἀναγνωρίζονται στὸ πολιτικὸ πεδίο εἶναι κανονιστικῆς καὶ ἠθικῆς ὑφῆς, ἡ πολιτικὴ ἀντίληψη δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτές ἀλλὰ στὴ θεσμικὴ διάρθρωση τῆς συνταγματικῆς δημοκρατίας, ὅποτε οἱ ἀρχές, τὰ κριτήρια, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιακὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ὀρισμένη προσυντεταγμένη φιλοσοφικὴ ἠθικοπολιτικὴ θεωρία. Συνέπεια αὐτῆς τῆς θέσης ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀντίληψη πού προκρίνει ὁ Ρώουλις δὲν ἀποσκοπεῖ στὴ δεοντοκρατικὴ ἐπιτακτικότητα τῶν ὀρθοπρακτικῶν κανόνων καὶ τῶν ἠθικοπολιτικῶν τους σκοπεύσεων, ἐφόσον ἡ πιθανὴ κατἴσχυση καὶ ἐδραίωση μᾶς περιεκτικῆς θεώρησης θά συνεπαγόταν τὴν ἀπίσχυση τῆς πολιτικῆς, ὅπως τὴν ὑποστηρίζει τὸ ρωλαιανὸ ἐπιχειρήμα, καὶ πιθανῶς θά ὁδηγοῦσε στὴν ἀποδιάρθρωση τῆς συνοχῆς τοῦ ἔλλογου πλουραλισμοῦ.

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: πῶς διακρίνονται, ἀλλὰ καὶ μὲ ποιά κριτήρια, οἱ ἀμυγῶς πολιτικῆς ἀξίες ἀπὸ τίς μὴ πολιτικῆς καὶ γιατί νὰ πρέπει νὰ διασφαλιστοῦν οἱ πρώτες σὲ περιπτώση ἀντιπαραθέσεως; Μὲ βάση αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἀνασυγκροτήσουμε κριτικὰ τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Ρώουλις, ἐφόσον εἶναι δυνατὴ ἡ διακρίβωση τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ ἐπιχειρήματος. Σαφέστερα: τὸ διαλαμβανόμενον στὴ *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης* ἐπιχειρήμα ἀπέβλεπε στὴ δικαιολόγηση τῆς εὐρετικῆς διαδικασίας γιὰ τὴ διατύπωση ὀρθῶν ἀρχῶν δικαιοσύνης.⁴ Ἡ ἐγερση αἰτή-

3. Περὶ τοῦ ἐὰν ἡ ἐπάλληλη συναίνεση μπορεῖ νὰ περιλάβει τίς ἀξίες τῶν φιλελευθέρων κοινωνιῶν ἢ δικαιολογεῖται μὲ ἐπιχειρήματα πού ἔπονται προειλημμένων πεποιθήσεων καὶ ἐπιλογῶν, βλ. P. Neal, «Justice as Fairness, Political or Metaphysical?» εἰς *Political Theory*, 18/1, 1990, 24-50. Ἐπίσης βλ. S. Scheffler, «The Appeal of Political Liberalism» εἰς *Ethics*, 105/1, 1994, 40-22.

4. J. Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία*, ὁ.π., σ.σ. 42-45, καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου. *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης*, μτφ. Φ. Βασιλόγιαννης, Β. Βουτοάκης, Φ. Παιονίδης, Κ. Παπαγεωργίου, Ν. Στυλιανίδης, Α. Τάκης, ἐπίμετρο: Κ. Παπαγεωργίου, Πό-

ματος καθολικής έγκυρότητας αυτών των αρχών, αν κριθεί με τα κριτήρια που υποστηρίζονται από το έπιχειρημα του Πολιτικού Φιλελευθερισμού, θα κατέτασσε την έν λόγω θεωρία στο σύστημα των περιεκτικών μεταφυσικών θεωρήσεων, έφοσον ή εκεί υποστηριζόμενη πολιτική αντίληψη αφορά μόνο τις δημοκρατικές συνταγματικές κοινωνίες, δηλαδή δέν εγείρει αξίωση καθολικής έγκυρότητας ούτε και προσβλέπει στην ικανοποίηση γνωσιοκρατικών αιτημάτων ως προς την αλήθεια των ήθικοπολιτικών ζητημάτων. Όμως, αυτή ή διαφορά οδηγεί τό ρωλαιανό έπιχειρημα στα όρια του, και αυτά τά όρια διευκρινίζονται έναργως στην *Δίκαιη Κοινωνία*. Δηλαδή, μπορεί ό Ρώουλις, σύμφωνα με τό ύστερο έπιχειρημά του, νά αποδλέπει στη δυνατότητα νά επέλθει έλλογη συναίνεση σέ σχέση με ζητήματα που αξιώνουν ήθικοπολιτική δικαιολόγηση, σέ συνδυασμό με πολιτικές σκοπεύσεις, αλλά δέν διασφαλίζει την αποτροπή του κινδύνου τό ίδιο ακριβώς έπιχειρημα νά τεθεί έν χρήσει, με σκοπό την ύπονόμευση της δικής του πολιτικής αντίληψης. Τό πρόβλημα που έπισημαίνουμε, τό όποιο αποτελεί μέρος του κριτικού έπιχειρήματος με τό όποιο ελέγχουμε την ισχύ του ρωλαιανού έπιχειρήματος, προκύπτει από την αποδέσμευση της πολιτικής αντίληψης από τό αίτημα περί γνώσης της αλήθειας των ήθικοπολιτικών ζητημάτων. Έτσι, μένει σέ έκκρεμότητα ή καταστατικό κύρους και συντακτικής ισχύος αρχή του ρωλαιανού πολιτικού φιλελευθερισμού, δηλαδή ή έγκυρότητα της αρχής της έλλογης αποδοχής.⁵

Σέ αυτό τό σημείο μπορούν νά διατυπωθούν έναργότερα οι συνέπειες που απορρέουν από τό πρόβλημα που ανέφυη: τό έπιχειρημα του Ρώουλις και ή δικαιολογητική του σκόπευση, εάν παραβλέψει τά ζητήματα ουσιαστικής, δηλαδή περιεχομενικής όρθότητας, θά περιοριστεί στη διακρίδωση περί του πότε έπιτυγχάνεται συναίνεση, ένω ταυτοχρόνως θά αδυνατεί νά αποφανθεί περί του εάν ή επελευθούσα ή μή συναίνεση αφορά την όρθή και όχι άπλως αποδεκτή πολιτική αντίληψη.

Ός συνέπεια των άνωτέρω έπεται ή θέση ότι ή έλλογη αποδοχή δέν μπορεί νά αποτελεί επαρκώς δικαιολογημένο κριτήριο για την έγκυρότητα κανόνων που θά έπιλεγούν για τή διευθέτηση άμφιλεγόμενων κανονιστικών ζητημάτων. Αντιθέτως, ή πολιτική αντίληψη, όπως έχει εκτεθεί μέχρι αυτού του σημείου, όφείλει ή ίδια νά αναζητήσει και νά έξεύρει την ικανοποιητική της δικαιολόγηση έρειδόμενη στον άξονα στέρεων ήθικοπολιτικών έπιχειρημάτων τά όποια δέν έξαρτούν ούτε άρύνονται την έγκυρότητα και τή δεσμευτική τους αξίωση από τή δυνατότητα έλλογης αποδοχής και συναίνεσης, αλλά διαθέτουν άυτοτελή ουσιαστική όρθότητα. Στην αντίθετη περίπτωση, οι λόγοι που εκφέρονται προς συνηγορία της πολιτικής αντίληψης θά προέρχονται από τό πλαίσιο της πολιτικής, όπως έχει όρίσει την τελευταία ή προς δικαιολόγηση τεθείσα πολιτική αντίληψη. Αυτή ή τελευταία περίπτωση παρουσιάζει

και τό κόστος που θά πρέπει νά καταβάλει τό ρωλαιανό έπιχειρημα για την αποδέσμευση από τό μεταθεωρητικό αίτημα περί γνώσης της αλήθειας των ήθικών και πολιτικών ζητημάτων, όπως και για την ύποβάθμιση του κύρους της μεταθιτικής προβληματικής και της δικαιολογητικής της ισχύος.

Όστόσο, ό όφειλέτης ένιοτε αναζητεί τρόπους, για νά αποφύγει την καταβολή του κόστους και έν προκειμένω τό ρωλαιανό έπιχειρημα αναδιπλώνεται, ώστε νά διασώσει την αρχή της έλλογης αποδοχής δικαιολογώντας τή δυνατότητα ιδιότυπης έπιστημολογικής έποχής, δηλαδή έπίσχεσης της κρίσης και της αποφασιστικής της ισχύος από τά ακανθώδη ζητήματα ήθικοπολιτικής αλήθειας, καθώς και από τά δυσάπλητα έρωτήματα που προκύπτουν. Τό μέσο που μετέρχεται ό Ρώουλις, κατά την ανάπτυξη του έπιχειρηματός του, για την έπίτευξη αυτού του δυσθήρετου στόχου είναι ή έξεύρεση και περαιτέρω διασφάλιση της ισορροπίας άνάμεσα στη συναίνεση και στην αλήθεια.

Όμως, ή έπισφαλής αυτή ισορροπία δέν εγγυάται και την άρση των έσωτερικών αντινομιών της θεωρίας περί πολιτικής αντίληψης. Δηλαδή, μπορεί ό Ρώουλις νά αποδλέπει στη δικαιολόγηση αυτής της αντίληψης ως εύλογης προϋπόθεσης για τή ζητούμενη συναίνεση, αλλά ή ίδια ή συναίνεση, έφοσον αφορά αξίες συγκροτητικές των συνταγματικών δημοκρατικών κοινωνιών, όφείλει νά διεκδικεί καθολικότητα. Αν λοιπόν ό πολιτικός φιλελευθερισμός εγείρει αξίωση καθολικότητας επί τή βάσει ήθικοπρακτικών και δικαιολογικών αρχών, τότε ή ισότητα και ή έλευθερία θά πρέπει νά έχουν την ήθικοπολιτική περιωπή έγκυρων, καθολικών αξιακών αιτημάτων. Σέ αυτή την περίπτωση, όμως, θά άνέκυπτε τό πρόβλημα περί του ποιά θεωρία θά διατυπώσει με δεσμευτικότητα αυτά τά αίτήματα, έχοντας παραλλήλως έπιτύχει τόν έννοιολογικό προσδιορισμό του περιεχομένου αυτών των αξιακών αιτημάτων: έλευθερία και ισότητα υπό ποιές καθολικές προϋποθέσεις και με ποιό περιεχόμενο;

Από τά άνωτέρω μπορούμε νά άχθοϋμε στη διερεύνηση και τόν κριτικό έπιχειρηματολογικό έλεγχο του άκόλουθου προβλήματος τό όποιο αφορά τό γεγονός ότι οι αξίες που λογίζονται έγκυρες είναι αυτές επί των όποιων μπορεί νά εκδηλωθεί έλλογη συναίνεση, ώστε νά διασφαλισθεί ή αποδοχή τους. Όμως, άκόμη και αν σημειωθεί ή μέγιστη δυνατή συναίνεση, δέν μπορούμε νά αποφανθοϋμε παρά μόνο για τόν εύλογο, ως

λις 2001, σ. 188-200 και για άναστοχαστική ισορροπία, σ.σ. 78-81.

5. Για τή σχέση επάλληλης συναίνεσης και διασφάλισης δικαιωμάτων, βλ. T. Nagel, «Rawls and Liberalism» εις S. Freeman (ed.), *The Cambridge Companion to Rawls*, 2000. 62-85.

πρός τή δυνατή αποδοχή, χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ἀξιών, διότι ἡ συναίνεση νοεῖται μόνο διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς σέ μιὰ ὑπέρτερη αὐτῆς ἀξία. Ἡ αὐτοτέλεια τοῦ αἰτήματος τῆς ἔλλογης ἀποδοχῆς, ἄρα ἡ συναίνεση ὡς κριτήριο, δέν ἀποτελεῖ δικαιολογημένο ἐχέγγυο τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητος μιᾶς ὑπὸ κρίση ἀξίας.

Σέ συνάφεια μέ αὐτό τό πρόβλημα, πρέπει νά ἐξετασθεῖ ἡ ἱστορικότητα τοῦ πεδίου στό ὁποῖο χαλκεύονται οἱ ἠθικοπολιτικές ἀρχές καί ἡ δικαιοπολιτική τους θέσμιση. Σέ αὐτήν τήν περίπτωση, τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα, πού συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τοῦ πολιτικοῦ φιλελευθερισμοῦ, θά ὀφείλε νά ἐξηγήσει ἐάν μπορεῖ νά ἰσοροπήσει μέ ἀξίες εὐρισκόμενες ἐκτός αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ πεδίου, δηλαδή μέ μή νεωτερικές ἀξίες.⁶ Ἐτσι ὁμως ἀναδεικνύεται καί πάλι ἡ ἀναγκαιότητα καθορισμοῦ ἐνός θεωρητικοῦ πλαισίου, ἡ μεταθεωρητική δυνατότητα τοῦ ὁποίου θά διασφάλιζε καί μιὰ πιό ἰσχυρή θεωρία δικαιολόγησης· ἐν προκειμένῳ μιὰ πιό ἰσχυρή θεωρία δικαιολόγησης, σέ συνδυασμό μέ μιὰ κριτική θεωρία τῆς νεωτερικότητας καί τοῦ ἠθικοπολιτικοῦ ἀξιακοῦ περιεχομένου τῆς, ὥστε νά διασφαλίζεται ὁ ἠθικοπρακτικός προσανατολισμός, χωρίς νά ἐκπίπτει καί νά ἐγκαταλείπεται ἡ οὐσιαστική καί πρακτικῶς ἐνδιαφέρουσα — ὄχι ὡς ἐννοιολογική ἀσκηση— μεταθητική προβληματική.

II

Μέ βάση αὐτήν τή θεωρητική στοιχείωση μπορούμε τώρα νά προσδιορίσουμε καί νά ὀροθετήσουμε τό πλαίσιο ἐντός τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα. Σέ αὐτό τό πλαίσιο ἡ «*Δίκαιη κοινωνία*», ὡς κείμενο πού διαλέγεται μέ τήν ἀσκηθεῖσα στό ρωλαιανό ἔργο κριτική, μπορεῖ νά ἀποτελέσει ὄρο ἀνασυγκρότησης τοῦ ρωλαιανοῦ ἐπιχειρήματος, ὅπως αὐτό δομεῖται στή *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης* ἀλλά καί στόν *Πολιτικό φιλελευθερισμό*.

Ἄν λοιπόν ἡ προηγούμενη ἐνότητα ἀποσκοποῦσε στόν καθορισμό ἐνός τέτοιου πλαισίου, ἡ ἐντός τοῦ πλαισίου ἐργασία ἀποβλέπει στή συντακτική ἀναδιοργάνωση τοῦ ἐπιχειρήματος καί τῶν ἐννοιολογικῶν ἀρμογῶν πού τό συνέχουν, ὥστε νά ἐκτεθεῖ στήν κριτική. Μποροῦμε λοιπόν, ἐγκαθιστάμενοι στό ἐσωτερικό τῆς προβληματικῆς πού διαλαμβάνεται στήν «*Δίκαιη κοινωνία*», νά ἐκτελέσουμε αὐτή τήν κριτική ἐργασία χρησιμοποιώντας τόν οἰκεῖο στό ἐν λόγω ἔργο ἐξοπλισμό ὁ ὁποῖος ἀπαρτίζει τήν σύνολη ἐξάρτηση τοῦ ἐξεταζόμενου ἐπιχειρήματος. Αὐτό τό ἐπιχείρημα διατυπώνεται καί ἀναπτύσσεται στίς διαδοχικές καί διαφορετικές φάσεις τοῦ ρωλαιανοῦ ἔργου, κατά τήν πρόταξη τῶν διαφορετικῶν στρατηγικῶν ἀποβλέψεων καί τῶν ἀξιώσεων ἰσχύος του.⁷

Ἡ γόνιμη ἀξιοποίηση τῆς νεωτερικῆς κανονιστικῆς σκέψης ἀπό τόν Ρώουλις χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἀμφισβήτηση τοῦ δογματικοῦ χωρισμοῦ δικαίου καί ἠθικῆς. Αὐτός ὁ χωρισμός, ἀπότοκος τῆς ἀμφισβήτη-

σης ἢ ἀκόμη καί τῆς ἀπόλυτης ἄρνησης τοῦ ἀντικειμενικοῦ χαρακτήρα καί τῆς ἐγκυρότητας τῶν ἠθικοπολιτικῶν κρίσεων, ἀπωθοῦσε οἰαδήποτε κριτική διερεύνηση τῶν ὀρίων ἀνάμεσα στά διεστῶτα μέρη: τό δίκαιο καί τήν ἠθική. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Ρώουλις, ἀποβλέποντας στήν ἐξέυρεση τῶν δυνατοτήτων δικαιολόγησης τῶν ἠθικοπολιτικῶν κρίσεων καί ἀρχῶν, ἀλλά καί τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπαιτητέας συνοχῆς τους, δέν ἀφοροῦται ἀπό τήν ἀναφορά σέ ὀρισμένη ἠθική πραγματικότητα παρέχουσα ἀρχές μέ ἀναμφίλεκτη ἰσχὺ καί ἀξιακή βαρύτητα.

Ὁ Ρώουλις ἀποβλέπει στήν ἀναζήτηση τῶν προϋποθέσεων πού θά ἐπέτρεπαν οἱ ἠθικοπολιτικές κρίσεις καί ἀρχές νά προκύπτουν ὡς ἀποτελέσματα μιᾶς συλλογιστικῆς πόρευσης μέσω τῆς ἔλλογης πρακτικῆς διαβούλευσης, ὥστε νά ἰκανοποιεῖται τό νεωτερικό κανονιστικό αἶτημα τῆς δημόσιας δικαιολόγησης ὄχι μόνο τῶν ἐπιγενομένων ἀρχῶν καί τῶν συναφῶν κρίσεων, ἀλλά καί τῆς ἴδιας τῆς διαδικασίας στήν ὁποία αὐτές ἀνάγονται πρὸς ἐπίρρωση καί ἐπιβεβαίωση τῆς ἠθικοπολιτικῆς τους ἀξιακῆς σύστασης. Ταυτοχρόνως, διαμορφώνονται οἱ ὄροι γιὰ τήν συντακτική ὀργάνωση ἐπιχειρήματος ἱκανοῦ νά ἀποδυθεῖ στό ἔργο τῆς δικαιολογητικῆς ὑποστήριξης τῶν θέσεων μιᾶς κανονιστικῆς θεωρίας, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στήν ἔλλογη ρυθμιστική διευθέτηση ἐπίμαχων κανονιστικῶν ζητημάτων τά ὁποία συχνά ἀποτελοῦν ἐπίδικα ἀντικείμενα διαλόγου ἢ καί ἐρίζόμενα θέματα ἰσχυρῶν ἀντιπαραθέσεων.

Ἐτσι τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα καί ἡ δικαιολογητική ἀξίωση ἰσχύος συμπορεύεται μέ τήν πορεία ἀνάπτυξης ἐνός εὐρύτερου κατασκευαστικοῦ ἐγχειρήματος, ἐνός κατασκευαστικοῦ ἔργου, κατά κυριολεξία, τουλάχιστον σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν οἰκοδόμηση τοῦ συγκροτήματος τῶν ἠθικῶν μας πεποιθήσεων. Τά «*ὕλικά*» μιᾶς τέτοιας κατασκευῆς ὁ Ρώουλις τὰ ἐξευρίσκει στό καντιανό ἠθικοπολιτικό σύστημα καί στή συναφή θεωρία περί Δικαίου, ὅποτε καταφάσκει τή δυνατότητα νά συμπεριφερόμαστε ἐλλόγως, ἄρα καί ἠθικοπρακτικῶς ὡς ἠθικά ὑποκείμενα δεσμευόμενα ἀπό τήν ὀρθοπρακτική δεοντοκρατική ἐπιτακτικότητα ἐνός καθολικοῦ νόμου ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ κανόνα ἐλευθερίας.⁸

6. Περὶ τοῦ κοινῶ πολιτισμοῦ, ἀλλά κυρίως περὶ τοῦ ὅτι τό ἐπιχείρημα τοῦ Rawls προϋποθέτει κοινωνίες μερικῶς καί ὄχι ριζικῶς ἄδικες, βλ. J. Raz «Facing Diversity: The Case of Epistemic Ahstinance» εἰς: *Philosophy and Public Affairs*, 19/1, 1990, 3-46, ἡ κριτική τοῦ ὁποίου ἐνίστε εἶναι ὑπερβολική. Βλ. ἐπίσης T. M. Scanlon, «Rights, Goals and Fairness» in Samuel Scheffler (ed.), *Consequentialism and its critics*, Oxford University Press, 1988. σ. 74-92.

7. J. Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία*, σ. 66, 191-196.

8. Κ. Παπαγεωργίου, *Ἡ πολιτική δυνατότητα τῆς δικαιοσύνης. Συμβόλαιο καί συναίνεση στόν John Rawls*, Νῆσος, 1994, ἡ μελέτη τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ σταθερό σημεῖο

Μέ αυτόν τον τρόπο, συγκροτείται η βάση για την στέρεα και ασφαλή έδραση του επιχειρήματος, σε απόσταση από οιαδήποτε αναφορά σε κάποια απροσδιόριστη ήθικη πραγματικότητα ικανή να έγγυηθεί την ασφάλεια των κανονιστικών έπιταγών, αλλά και να παράσχει τά έχέγγυα πού θα διασφαλίζουν τό ήθικοπολιτικό τους κύρος και την ουσιαστική τους ορθότητα. Ο Ρώουλις μεριμνά ιδιαίτέρως για τόν άναστοχαστικό έλεγχο τής συνοχής τών θέσεών του και για τήν τήρηση τής ισορροπίας αυτών τών θέσεων και άρχων μέ τίς κεφαλαιώδεις ήθικοπολιτικές πεποιθήσεις.

Όμως, η επανεύρεση και αξιοποίηση τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου από τόν Ρώουλις δέν άποσκοπεί στή συναγωγή άρχων πού θα προκύψουν άναποδράστως από ένα σύστημα ύπερτερων αυτοθεμελιούμενων άρχων. Ο Ρώουλις μετέρχεται τή συμβολαιοκρατική μέθοδο, ως μέρος του εύρύτερου επιχειρήματός του, και ενδιαφέρεται πρωτίστως για τήν εύρετική ισχύ και αξία αυτής τής μεθόδου.⁹ Ήδη μέ τό να άναφερόμαστε σε αυτήν τήν εύρετική αξία ως βασικό συστατικό γνώρισμα τής δημιουργικότητας αυτής τής μεθόδου προσδιορίζουμε τό τί είναι αυτή και συνεπώς τόν λόγο για τόν όποιο επιλέγεται από τόν Ρώουλις. Ο Ρώουλις ενδιαφέρεται για τήν εύρετική ισχύ τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου, ακριβώς επειδή αυτή, κατά κυριολεξία, οδηγεί στήν εύρεση αυτού πού άναζητεί. Δηλαδή, άναζητεί τόν τρόπο δικαιολόγησης και έλέγχου τών ήθικοπολιτικών άρχων δικαιοσύνης, οι όποιες προϋποθέτουν τή συνεζυγμένη σχέση δικαίου και πολιτικής, καθώς και τό κοινό ήθικοπρακτικό τους περιεχόμενο.

Βάσει αυτών, τό ρωλιανό έπιχείρημα στρέφεται στήν καντιανή ιδέα του ύποθετικού συμβολαίου, διότι αυτή δέν εξηγεί απλώς τή σύσταση του πολιτικού, αλλά τή συλλαμβάνει ως έπιτακτικό κέλευσμα έκφωνούμενο από τήν έλλογη φύση μας, άρα δέν τήν έννοει ως άποτέλεσμα κάποιας, εκτός τών έλλογων δυνατοτήτων μας, έμπειρικής, προκοινωνικής άρχής. Μέ αυτόν τόν τρόπο, ό Ρώουλις θέτει τό πρός ανάπτυξη έπιχείρημά του στή θεωρητική άφετηρία τής καντιανής άρχής, ότι η δικαιοπολιτική σύσταση και η θεσμική συγκρότηση μιάς κοινωνίας δικαίου οφείλει να έκπορεύεται από τό γεγονός τής πρωταρχικής συναίνεσης, όχι ως ύποχώρηση στήν ώστική ισχύ κάποιας άνάγκης ή άποφυγής κινδύνων, αλλά ως σύμπτωση τών έπιμέρους βουλήσεων στήν άυστηρή κατηγορικότητα τών έπιτασσομένων από τόν πρακτικό λόγο και τών έκφραζομένων από τήν καθολικώς νομοθετούσα βούληση.

Αν ισχύει η μέχρι τώρα έπιχειρηματολογία μας, μέ τήν όποια κρίνουμε και αξιολογούμε τήν ανάπτυξη του ρωλιανού έπιχειρήματος, μπορούμε να καταλάβουμε τήν ύπερβολή πού διακρίνει τήν σε βάρος του Ρώουλις κριτική, όταν αυτή του προσάπτει ότι η συμβολαιοκρατική του αντίληψη «άποφιλώνει» τό ύποκείμενο τής συμβολαιικής συμφωνίας από τά μη ιδιάζοντα στά περιεχόμενα αυτής τής συμφωνίας χαρακτηριστικά. Αντιθέτως, τό έπιχείρημα του Ρώουλις δέν άποσκοπεί

στόν καθορισμό τών άρχων δικαιοσύνης και τών δικαιωμάτων, ώστε βάσει αυτής τής προεπιλογής να περιλάβει, αλλά τό έγχείρημα τής συμβολαιοκρατικής δικαιολόγησης ελαύνεται από τή θέση ότι άρχές και δικαιώματα δέν μπορούν καν να έννοηθούν, χωρίς τή δυνατότητα τής εύσύντακτης πολιτείας, όπως και η τελευταία στερείται ήθικοπολιτικής καταξίωσης, όταν δέν έξασφαλίζει τά άνωτέρω.¹⁰

Η έννοια λοιπόν τής συμβολαιικής συμφωνίας έχει ήθικοπολιτικό περιεχόμενο, μέ δεσμευτικές αξιώσεις πού άποτυπώνονται στόν εύρετικό χαρακτήρα τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου και δη και στήν καντιανή έκδοχή τής.¹¹ Τό γεγονός αυτό μάς έπιτρέπει να ύποστηρίξουμε ότι η αξιοποιούμενη καντιανή ιδέα του ύποθετικού συμβολαίου προϋποθέτει άφαίρεση από έπιμέρους ιστορικά περιεχόμενα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παροράται τό ιδιαίτερο βάρος τής ιστορικότητας. Αυτή η άφαίρεση είναι άναγκαία, στόν βαθμό πού ύποτάσσεται στήν αξίωση να ύπάρξει η μορφή του έλεύθερου πολιτικού συντάγματος ως ύποθετικής σύγκλισης και συνεκφοράς τών έπιμέρους βουλήσεων.

Έπί τής ουσίας η έν λόγω συμβολαιοκρατική μέθοδος μπορεί να άποκρούσει τήν ιστοριστική έγκληση και να άντικρούσει τίς σχετικιστικές αιτιάσεις, διότι

άναφοράς στή σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης, του ίδιου, «Έποικοδομητικές προσπάθειες. Σημειώσεις πάνω στήν ιδέα τής κατασκευής στίς κανονιστικές έπιστήμες» εις: *Περί κατασκευής, Τοπικά β΄*, Νήσος, 1996, σ. 285-299. Σε ό,τι άφορά τήν κριτική του Μ.Ι. Sonolel στήν κατασκευαστική μέθοδο, η όποια κριτική συνοψίζει τίς κριτικές άρχές του κοινοτιστικού επιχειρήματος (Μ.Ι. Sanolel, *Ό φιλελευθερισμός και τά όρια τής δικαιοσύνης*, μτφ. Κ. Γεωργοπούλου, εισαγωγή-έπιμέλεια, Γ. Μολύδας, Πόλις, 2003), υιοθετούμε τήν άνασκευαστική αυτής τής κριτικής έπιχειρηματολογίας εις Κ. Παπαγεωργίου, *Η πολιτική δυνατότητα τής δικαιοσύνης*, ό.π. βλ. επίσης, Μ. Άγγελίδης, «Κοινότητα, έλευθερία, ισότητα» εις *Άξιολογικά*, 11-12, 1998, σ.σ. 413-454.

9. Περί του «συμβολαίου», βλ. J. Hampton, *Hobbes and Social Contract Tradition*, Cambridge University Press, 1986, σ. 132-176, Μ. Άγγελίδης, *Η Γένεση του φιλελευθερισμού. Προβλήματα σύστασης του πολιτικού σε θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου: Thomas Hobbes-John Locke*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1994, σ. 87-99, Ι. Πατέλλη, *Η φιλοσοφία του Hobbes. Λόγος και αίτιότητα στή νέα φυσική έπιστήμη*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1995, σ. 103-122, ιδίως σ. 106, σημ. 2.

10. Π. Σούρλας, «Πρόσωπα και πολίτες. Όψεις του φιλελευθερισμού και του κοινωνικού συμβολαίου» εις *Ισοπολιτείας*, τ. 1, Ιχ1, 1997, σ. 130 και σ. 141, σημ. 62, καθώς και Will Kymlicka, «The social contract tradition» in P. Singer (ed.), *A Companion to Ethics*, Blackwell, 1993, σ. 186-197.

ἀναδεικνύει τή σύσταση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὄχι ὡς προϊόν βίας καί ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλά πραγμάτωσης ὑπό τήν μορφή τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐπιστροφή λοιπόν τοῦ Ρώουλς στόν Κάντ ἀποσκοπεῖ στό νά ἐνοφθαλμίσει στή θεωρητική του κατασκευή τήν ἰδέα τῆς ἔλλογης ἐλευθερίας καί τά ἐξ αὐτῆς προβαλλόμενα κανονιστικά δικαιοπολιτικά προτάγματα. Τό σημαντικότερο ἴσως ἀπό αὐτά τά προτάγματα, τό ὁποῖο ὁ Ρώουλς προβάλλει ὡς ἐμβληματικό γνώρισμα τῶν ἠθικοπρακτικῶν καί δικαιοπολιτικῶν του σκοπεύσεων, εἶναι ἡ καντιανή ἰδέα τῆς αὐτονομίας. Ἡ αὐτονομία, ἀναφερόμενη στήν ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου, ἀλλά καί ὑπευθύνου γιά τίς πρακτικές του ἐπιλογές προσώπου, συνιστᾷ προϋπόθεση γιά τήν ἀναγνώριση καί τήν ἐξασφάλιση ἴσης ἐλευθερίας σέ ὅλους. Ἡ καντιανή ἰδέα τῆς αὐτονομίας συλλαμβάνει τό ἠθικό πρόσωπο σέ συνδυασμό μέ τήν παραδοχή ὅτι ὅλοι ἀποτελοῦν ὑποκείμενα ἴσης ἐλευθερίας καί ἀξιοπρέπειας, ὥστε αὐτή ἡ παραδοχή νά ἐπέχει θέση αὐτοσκοποῦ.

Ταυτοχρόνως, σέ αὐτήν τήν καντιανή ἰδέα ἐνέχεται καί ὁ καθορισμός τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ὡς ἐξατομικευμένης μορφῆς πού μπορεῖ νά ἐκφράσει τήν ἀνθρώπινη κοινωνικότητα ἐν ταυτῶ πρός τό ἔλλογο αἶτημα τῆς ἄρσης τῶν ἐτερόνομων σχέσεων. Μέ αὐτόν

τόν τρόπο, ἡ καντιανή πρακτική καί δικαιοπολιτική φιλοσοφία, ὡς κριτική φιλοσοφία, συλλαμβάνει καί ἐξαιρεῖ τήν αὐτονομία ὡς θεμελιώδη ἀρχή τοῦ ἠθικοπολιτικοῦ πράττειν καί τῶν ὄρων πού τό δεσμεύουν καί τό καθορίζουν.¹²

Ἡ πρόοδος λοιπόν τοῦ ρωλαιανοῦ ἐπιχειρήματος στήν καντιανή πολιτική φιλοσοφία ἐπιτρέπει τήν κατανόηση τῆς ἱστορικῆς ἔδρασης τῶν ἀξιῶν, ἀλλά καί ἀποτρέπει ἀπό τό νά ἀφομοιωθοῦν αὐτές ἀπό τήν ἱστορική περίσταση κατά τήν ὁποία διατυπώνονται. Σέ αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο, μπορεῖ νά ὑπογραμμισθεῖ ἡ δικαιολογητική ἐπάρκεια τῆς συμβολαιοκρατικῆς μεθόδου καί ἡ ἐξεταζόμενη εὐρετική τῆς ἀξία: ἡ ζητούμενη συναίνεση, ὅπως περιγράφεται στήν ἰδέα τοῦ ὑποθετικοῦ συμβολαίου, κατά τήν καντιανή ἐκδοχή του, δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τόν φορμαλισμό τῶν κανόνων, ἀλ-

11. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κριτική φιλοσοφία καί λογική τῶν θεσμῶν. Ἐρευνες γιά τήν πολιτική φιλοσοφία τοῦ Κάντ*, μτφ. Ὁλγα Σταθάτου, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, 2001, σ. 168-207.

12. Κ. Σπαμάτης, *Δίκαιο καί δικαιοσύνη στήν ἐποχή τῶν ὀρίων*, Πόλις, 2000, σ. 108.

λά ἔπεται τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ δημοκρατική πλειονότητα νομιμοποιεῖται ἠθικοπολιτικῶς νά διευρύνει τό χειραφετητικό αἴτημα τοῦ συλλογικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ καί ὡς πρὸς τοὺς ἀξιακοὺς ὄρους ἀναπαραγωγῆς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Ἀπὸ τὴν προρρηθείσα θέση μποροῦμε νά συναγάγουμε τό ὅτι ἡ καντιανή συμβολαιοκρατική ιδέα σκοπεύει τὴν ἐπέλευση ἐνός ἀποτελέσματος τό ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στό αἴτημα γιά δικαιοσύνη ἐντός τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, γιά ἐλευθερία προϋποθέτουσα τὴν ἄρση τῶν προνομίων, γιά ἰσότητα καί αὐτονομία, ἀλλά καί γιά κριτική ἢ ὁποία θά πρέπει νά ἀσκεῖται ἀδιακάλυτῶς στὴν ἐξουσία ἐντός τῆς διαβουλευτικῆς συνθήκης ὅπου ἐλέγχονται οἱ ὄροι κατεξουσιασμοῦ καί ἀνελευθερίας.

Αὐτές οἱ προϋποθέσεις, κατὰ τὴ συστηματική διάρθωση μέ τὴν ὁποία ἔχουν ὡς τώρα ἐκτεθεῖ καί ἀναπτυχθεῖ, μᾶς ἐπιτρέπουν νά προσδιορίσουμε τὴ σχέση τῆς καντιανῆς συμβολαιϊκῆς ιδέας καί τοῦ ἀξιακοῦ αἰτήματος τῆς αὐτονομίας. Αὐτός ὁ προσδιορισμός ἀναδεικνύει τὴν αὐτονομία, κατὰ τὴ συνεξάρτησή της μέ τό αἴτημα περὶ ἄρσης τῆς ἀδικίας. Δηλαδή, ἡ καντιανὴ ιδέα τοῦ σεβασμοῦ, κατὰ τὴν προσδιοριστικὴ τῆς σχέση μέ τὴν ἀξία τοῦ ἠθικοῦ προσώπου, ἀναγνωρίζει

καί τὸν ὑφιστάμενο τίς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας ὡς πρόσωπο ἀξίου σεβασμοῦ. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀναγνώριση ἔπεται, μέ ἰσχυρὴ δεσμευτικότητα, ἡ ἐπιτακτικὴ ἐκφώνηση τῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ ἀδικούμενος μετέχει τῆς συνθήκης περὶ ἀπόδοσης ἴσης ἐλευθερίας σέ ὅλους –ὅπως τὴν ἐκθέσαμε ἀνωτέρω– ἄρα δικαιούται τὴν ἀναγνώριση καί ἴσης αὐτονομίας, κατὰ τὸν σκοπὸ τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ καί τῆς δικαιοπολιτικῆς καταξίωσης αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.

Ὁ Ράουλς συνδέει τό ἐπιχειρημά του περὶ δικαιολόγησης τῶν ἀρχῶν δικαιοσύνης μέ αὐτὴν τὴν προβληματική, ὥστε στηριζόμενος στὴν εὐρετικὴ ἀξία τῆς συμβολαιοκρατικῆς μεθόδου νά προβάλλει τό αἴτημα περὶ συναίνεσης ὡς ὀρθολογικῆς συμφωνίας μὴ ὀφειλόμενης σέ ἀνάγκη ἢ σέ ἀνιστορικούς καί προκοινωνικούς λόγους καί ἀρχές, ἀλλὰ ἐκπορευομένης ἀπὸ τὴν ἔλλογη ἰκανότητα τῶν δρώντων, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά κρίνουν δεχόμενοι ὡς γνωμονικὴ ἀρχὴ τῶν ἐπιλογῶν τοὺς τὸν πρακτικὸ λόγον.¹³ Ταυτοχρόνως, ὅμως, ἡ εὐρε-

13. Βλ. τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ Γ. Μολύβα, σ. 333. Ἐπίσης, J. Rawls, «Classical Utilitarianism» in S. Scheffler (ed.), ὁ.π., σ. 1-14.

τικότητα της συμβολαιοκρατικής μεθόδου εξασφαλίζει και την ανάδειξη ενός ακόμη στόχου: η συναίνεση αυτής της μορφής μπορεί να αναδείξει την αξίωση δικαιολόγησης των δικαιωμάτων ως κανονιστικό αίτημα το οποίο επιτάσσει τη δικαιολόγηση των όρων που αντιστοιχούν σε έλλογες πολιτικές ρυθμίσεις. Η επίτευξη ή, έστω, η επιδίωξη ενός στόχου αυτού του είδους επιτρέπει στο ρωλιανό έπιχειρημα να κινηθεί αποτελεσματικότερα έναντι της ωφελιμοκρατικής θεμελίωσης των δικαιωμάτων.¹⁴ Δηλαδή, η αναγωγή τους στην άρχη της μέγιστης ωφέλειας, όπως αναδεικνύεται από τον ωφελιμοσμό, περιτέλλει την ισχύ που διαθέτει ως όριο ρύθμισης των διαφορετικών επιπέδων εξωτερικής ελευθερίας, άρα εξασθενεί τη δεοντοκρατική τους επιτακτικότητα ως προς τη δέσμευση του πράττειν από τη σύννομη ελευθερία και τη δυνατότητα εξαναγκαστικής διασφάλισής της.

Αυτή η κίνηση του ρωλιανού έπιχειρήματος αποσκοπεί στη συνοργάνωση των κανονιστικών αιτημάτων που υποστηρίζονται από το έπιχειρημα με τά ευρέως παραδεκτά έλλογα κίνητρα που καθοδηγούν την πρακτική, ώστε να μένει αλώβητη η κανονιστική διάρθρωση της σχέσης όρθου και αγαθού ως ανεγνωρισμένη προτεραιότητα του πρώτου επί του δευτέρου. Με αυτόν τον τρόπο, το ξεταζόμενο έπιχειρημα αποσκοπεί, όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε, στην κατάδειξη της συνεκτικής σχέσης ανάμεσα στη διαδικασία από την οποία προκύπτουν οι άρχές και διά της οποίας δικαιολογούνται, καθώς και της καντιανής ιδέας της ήθικοπολιτικής αυτονομίας και της δικαιοπολιτικής της καταξίωσης και αναγνώρισης.

Τέτοια αιτήματα όμως αξιώνουν αυστηρή κατηγορικότητα, και ο Ρώουλος, εφόσον αποφεύγει τον φαύλο κύκλο της θεμελίωσης, αξιοποιεί την εύρετική ισχύ της συμβολαιοκρατικής μεθόδου, για να διασφαλίσει την δικαιολογητική έπιρρωση των κατηγορικών αυτών έξαρτημάτων, αλλά και για να ασκήσει –και εδώ εξαιρείται η εύρετική ισχύς της συμβολαιοκρατικής μεθόδου– τον άπαιτούμενο αναστοχαστικό έλεγχο. Παράλληλα, όμως, η χρήση της συμβολαιοκρατικής μεθόδου επιτρέπει και τον καθορισμό του πεδίου όπου συντελείται η διακύβευση των ήθικοπολιτικών αιτημάτων εν σχέσει με τά έπιμαχα, άμφίβολης κανονιστικής ισχύος, πρακτικά ζητήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, σχηματίζεται η διαδικασία εύρεσης του ζητουμένου κανονιστικού αποτελέσματος, χωρίς όμως να είναι βέβαιη εκ προοιμίου η επέλευσή του.

Υπό τό φως των άνωτέρω, η «*Δίκαιη κοινωνία*» μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε τη σχέση των δύο μερών του ρωλιανού έπιχειρήματος, όπως αυτό διασκεδάζεται ανάμεσα στην *Θεωρία της Δικαιοσύνης* και τον *Πολιτικό Φιλελευθερισμό*, ώστε να έννοηθούν ως «στιγμές» του ίδιου έπιχειρήματος. Η θεώρηση από την όπτική της «*Δίκαιης κοινωνίας*» επιτρέπει τη συστηματικότερη κριτική προσέγγιση και κρίση περί της διάρθρωσης και ανάπτυξης αυτού του έπιχειρήματος

κατ' αναλογία προς τις ιεραρχούμενες, διαφορετικές στο ύστερο έργο, στρατηγικές του άποβλέψει.

III

Έντός του πλαισίου που όρισαμε στην προηγούμενη ένότητα, μπορεί να τεθεί και τό έρώτημα περί της σχέσης ανάμεσα στην κατασκευαστική μέθοδο του Ρώουλος και τις αξίες της δημοκρατικής ισότητας, σε συνθήκες έλλογης άποδοχής αυτών των αξιών και έ-πάλληλης συναίνεσης ως προς τις πολιτικές αξίες και την πολιτική περί δικαιοσύνης αντίληψη.¹⁵

Εφόσον η έν λόγω πολιτική αντίληψη διεκδικεί ευρύτατη έλλογη συναίνεση, θά πρέπει, άφενός, να σχηματίζεται μέ όρους που θά μπορούσαν να καταστούν άποδεκτοί, ένω, ταυτοχρόνως, θά είναι άπαλλαγμένοι από περιεχομενικά γνωρίσματα κοσμοθεωρητικής ή, κατά Ρώουλος, μεταφυσικής ύψης. Σε αυτήν την περίπτωση, η πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης αξιώνει και την ήθικοπολιτική δικαιολόγηση των αξιών τις όποιες προϋποθέτει. Δηλαδή, τίθεται ζήτημα περί των κριτηρίων βάσει των όποιων η δημόσια δικαιολόγηση θά επιτρέψει στους άποδέκτες αυτής της αντίληψης να συγκατατεθούν στις εύλογες άρχές της.

Η ρωλιανή μέθοδος, λοιπόν, άποβλέπει στην εξασφάλιση της ευρύτατης έλλογης άποδοχής, αλλά αποφεύγει να δικαιολογήσει τις προαπαιτούμενες για τήν ύσταση της ίδιας της μεθόδου αξιολογήσεις και σκοπούς. Οι τελευταίες δέν αποτελούν άπλως και μόνο «περιεκτικά» γνωρίσματα, αλλά καθορίζουν και καθοδηγούν την έπιλογή και την ανάπτυξη της δικαιολογητικής μεθόδου. Η εξέταση αυτών των ζητημάτων, υπό την όπτική που αναδεικνύει η «*Δίκαιη Κοινωνία*», μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε και να κρίνουμε όχι μόνο τό πώς δικαιολογείται η έπιλογή της μεθόδου δικαιολόγησης, αλλά και τό πώς αντιμετώπιζει τις έκδηλούμενες κριτικές έντάσεις ή άκόμη και άρνήσεις. Ο Ρώουλος έπιρρώνει την πειστικότητα της πολιτικής αντίληψης, ώστε να ένισχυθεί η δυνατότητα άποδοχής της, μέ την προσπάθεια να καταδειχθεί ότι είναι έπιχειρηματολογικώς ένταγμένη στη φιλελεύθερη δημοκρατική παράδοση της οποίας καθίσταται έφικτός ο έλλογος πλουραλισμός, όπως και η διαβουλευτική συνθήκη της δημόσιας δικαιολόγησης.¹⁶

Αναδεικνύεται λοιπόν και τό πρακτικό αίτημα που άφορα την άποδοχή της πολιτικής αντίληψης έν σχέσει μέ τη δίκαιη ή άδικη πρακτική.¹⁷ Θά μπορούσε

14. Γ. Μολύβας, ό.π., σ. 270 και σημ. 184. Θεωρούμε όμως άδικη και άναιτιολόγητη την κρίση του ίδιου στην σημ. 145 (σ. 259).

15. J. Rawls, *Η Δίκαιη κοινωνία*, ό.π., σ. 333-360.

16. J. Rawls, *Ο Πολιτικός φιλελευθερισμός*, ό.π., σ. 257-264.

17. Έν σχέσει μέ την δίκαιη ή άδικη πρακτική και τό

εὐλόγως νά δεχθεῖ κανεῖς ὅτι, σέ περιστάσεις κανονιστικής ἀνασφάλειας καί ἀβεβαιότητας, μέ τίς ὁποῖες κατεξοχὴν συνδέονται οἱ μορφές τοῦ πράττειν, ἡ ἐξεύρεση τῆς ὀρθῆς ἀντιμετώπισής τους θά προϋπέθετε μίαν ἠθικοπολιτική θεωρία μέ ἰσχυρές κανονιστικές ἀξιώσεις, ἰκανή νά δικαιολογεῖ τή δικαιοπολιτική τάξη καί ὀργάνωση πού ἀντιστοιχεῖ στίς ἀξίες τῆς θεωρίας, ἀκόμη κι ἂν αὐτή ἡ σχέση διέπεται ἀπό ὀρισμένη ἰδανικότητα. Ἡ ἔλλειψη ὅμως μεταθεωρίας, ἀλλά καί πρακτικῶς προσανατολισμένου μεταθητικοῦ προβληματισμοῦ, δέν ἐπιτρέπει στή ρωσιανή θεωρία νά ἀκολουθήσει αὐτήν τή μεθοδολογική κατεύθυνση. Ἄλλωστε ἡ συγκρότηση ἠθικοπολιτικῆς θεωρίας, πού θά ἀξιώνει τόν μεταθεωρητικό ἐλεγχό της, ἄρα θά κρίνει καί ὡς μεταμεθοδολογία τίς προϋποθέσεις σύστασης τῆς μεθόδου της, ὅπως καί τῆς δικαιολογητικῆς της ἰσχύος, δέν μπορεῖ παρά νά παρακολουθεῖ τίς καθοδηγοῦσες ἀρχές ὀρισμένης φιλοσοφικῆς θέσης καί θεωρίας, γεγονός πού δέν μπορεῖ νά ἐναρμονισθεῖ μέ τή ρωσιανή θέση περί ἔλλογης ἀποδοχῆς τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης.

Ὁ στόχος τῆς ἰσχυρῆς δικαιολόγησης ἀπαιτεῖ ἐλεγχό καί διασφάλιση τῆς συνοχῆς, ἀλλά δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά παραιτεῖται ἀπό τήν ἀξίωση ἀντικειμενικότητας, δηλαδή ἀπό τήν ἀξίωση ἡ ὁποία ἐγείρεται ἐν ταυτῶ πρὸς τό αἴτημα περί γνώσης τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀλήθειας.¹⁸ Ἔτσι, ἡ συγκρότηση κανονιστικῆς θεωρίας τῆς δημοκρατίας θά τυγχάνει πλημμελοῦς καί ἐλλιποῦς δικαιολόγησης, ἐφόσον ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό γνωσιοκρατικό αἴτημα τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀλήθειας θά ἐξασθενεῖ τή δυνατότητα της νά δικαιολογήσει τό ἀπαραίτητο πρακτικό της ὑπόβαθρο.

Ὅταν ὁ Ρώσος παραιτεῖται ἀπό τήν ἀξίωση ἀληθείας, χάριν τῆς διασφάλισης τῆς ἔλλογης ἀποδοχῆς τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ἀπό ὅλους τοὺς ἐλλόγως σκεπτομένους, προϋποθέτει δογματικῶς καί ἀδικαιολογητῶς ὅτι ἡ δέσμευση στό ἀνωτέρω αἴτημα θά ἦταν ἀσύμβατη μέ τόν δημοκρατικό πλουραλισμό, ἐπειδὴ θά ἐπέτρεπε στή φιλοσοφία νά ἐκφωνεῖ ἐπιτακτικά καθοδηγητικά φθέγματα πρὸς τοὺς πολῖτες. Ἀντιθέτως, ἡ ἀποδέσμευση τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἀπό τό ἀνωτέρω αἴτημα τῆς στερεῖ τή δυνατότητα νά λαμβάνει σαφῆ θέση σέ ὅλα τὰ ἐπίμαχα ζητήματα τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν, ὅπως ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἰσότητα καί ἡ αὐτονομία, ἀλλά καί μειώνει τή δικαιολογητική ἰσχύ της ὡς πρὸς τή στήριξη αὐτῶν τῶν θέσεων.

Ἄλλωστε, σκοπός τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας δέν θά ἦταν ἡ ἐκφώνηση κανονιστικῶν παραγγελμάτων ὑπὸ τή μορφή ἀναντιρροήτως ἀποδεκτῶν καί ἀπαρεγκλίτως ἐφαρμοστέων ὑποδείξεων, ἀλλά ἡ σύσταση ἐπιχειρημάτων ἰκανῶν νά δικαιολογήσουν τήν αὐστηρή κατηγορικότητα καί τήν καθολικὴ ἐπιτακτικότητα τοῦ κανονιστικοῦ της λόγου.¹⁹ Ὁ σκοπός αὐτός, ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀσύμβατος—οὔτε πολὺ περισσότερο ἀντίθετος—μέ τόν ἐλλογο πλουραλισμό, ἀλλά μάλιστα τόν προϋποθέτει ὡς συνθήκη τῆς διαβούλευσης ἐντὸς τῆς ἔλλογης κριτικῆς καί πολιτικῆς δημοσιότητας. Ἡ ἰσχύς τῶν

ἐπιχειρημάτων τοῦ κανονιστικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου δοκιμάζεται ἐντὸς αὐτῆς τῆς συνθήκης καί μόνο τότε ἀποσκοπεῖ δικαίως στήν ἀπαίτηση τήρησης τῶν κανονιστικῶν του ἐπιταγῶν, ὅταν δηλαδή ἔχει δώσει τή μάχη γιὰ τή δικαιολογητικὴ τους ὑποστήριξη.

Ἡ ἀνωτέρω προβληματικὴ καί ἐπιχειρηματολογία ἐπαναθετὲ τό ζήτημα περί τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας καί ὄχι περί τῆς ἀπλῆς εὐλογῆς ἀποδοχῆς τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπὶ παραδείγματι τό ἐρώτημα, πού σέ αὐτό τό σημεῖο αὐτῆς τῆς ἐργασίας μπορούμε δικαιολογημένα νά θέσουμε, περί τοῦ ἐάν εἶναι, θεωρούμενες ἀπό μιά ἀντικειμενικὴ σκοπιά, ἠθικῶς παραδεκτές οἱ κοινωνικῆς ἀνισότητες, θέτει τό ζήτημα περί τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας τῶν θέσεων πού θά ἀναπτυχθοῦν καί ἐπιχειρηματολογικῶς θά ὑποστηριχθοῦν ὡς ἀπαντήσεις. Ἀκολουθῶς ὁ ἐλεγχος αὐτῶν τῶν θέσεων, καθὼς καί τῆς συνοχῆς τῶν πεποιθήσεων πού ἀναγνωρίζονται σέ αὐτές τίς θέσεις, ἐπιβάλλει τή μεταθεωρητικὴ ὀπτική καί τή μεταθητικὴ θεώρηση, ὥστε νά διατηρεῖται ἡ ἀξίωση γιὰ ἀλήθεια, γνώση καί ἀντικειμενικότητα.

Ἡ συνάφεια κανονιστικῆς καί μεταθητικῆς προβληματικῆς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας συνηγοροῦμε σέ αὐτὴ τὴν ἐνότητα, μπορεῖ νά ἐνισχύσει τή μεταθεωρητικὴ θέση γιὰ τή στήριξη τῶν αἰτημάτων τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, ἀλλά καί τίς ἀπαιτήσεις γιὰ ἀξιολογικὴ ἐξήγηση καί δικαιολόγηση τῶν περιεχομένων της καί τῶν μεθοδολογικῶν της ἐπιλογῶν. Μέ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐνισχύεται περαιτέρω ἡ συνοχὴ τῶν ἠθικῶν θέσεων καί πεποιθήσεων, ἐφόσον ἡ ἠθικοπολιτικὴ καί μεταθητικὴ τους δικαιολόγηση ἀναδεικνύει καί τό αἴτημα περί ἐλέγχου τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας τῶν ἐπιχειρημάτων πού ἀναπτύσσονται πρὸς ἐνδυνάμωση αὐτῆς τῆς συνοχῆς.²⁰

πλαῖσιο συγκρότησης τῶν δικαιωμάτων, βλ. Μ. Ἀγγελίδης, «Ἡ θεωρία τῶν δικαιωμάτων στὸν σύγχρονο φιλελευθερισμό: Ζητήματα κριτικῆς ἀνακατασκευῆς στίς θεωρίες τῶν R. Nozick, J. Rawls, J. Dworkin» εἰς: Π. Γετίμης-Δ. Γράβαρης (ἐπ.), *Κοινωνικὸ κράτος καί κοινωνικὴ πολιτικὴ, Ἡ σύγχρονη προβληματικὴ*, Θεμέλιο, 1993, σ. 73-90. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, *Φιλελευθερισμός: κλασικὸς καί νέος. Ζητήματα συνέχειας καί ἀσυνέχειας στό φιλελεύθερο ἐπιχειρημα*, Ἴδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1993, σ. 127-138, ὅπου καί κριτικὴ στό ὑπὲρ τοῦ «ἀδυνάτου τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης» ἐπιχείρημα. Ἐπίσης γιὰ τὴν σχέση τῆς θεμελίωσης καί δικαιολόγησης, μέ σκοπὸ τὴν κριτικὴν στὸν δογματισμὸ καί τὴν ἀνασκευὴν τοῦ σχετικισμοῦ, βλ. Σ. Δημητρίου, *Θεμελίωση καί Ἀνασκευὴ. Ἐπιχείρημα, νοηματικὴ ταυτότητα καί φιλοσοφικὴ ἀξιολογία*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, 2003.

18. Π. Σούβλας, «Φιλοσοφία καί δημοκρατία. Ὁ φόβος τοῦ Πλατωνισμοῦ στοὺς Rawls καί Habermas» εἰς *Ἰσοπολιτεία*, τ. IV, τχ. 1, 2000, σ. 93.

19. Κ. Σταμάτης, «Ἡ δυνατότητα μίας κριτικῆς θεωρίας δικαιοσύνης στό ἔργο τοῦ Κοσμά Ψυχολαῖδη» εἰς *Ἰσοπολιτεία*, τ. IV, τχ. 1, 2000, σ. 178.

20. Περὶ τῆς συνοχῆς καί τῆς σχέσης της μέ τὴν «ἀνα-

Στηριζόμενοι σε αυτήν την αρχή και ανασυγκροτώντας την μέχρι αυτού του σημείου επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε στις δύο προηγούμενες ενότητες, μπορούμε να συσχετίσουμε τις ανωτέρω θέσεις περί μεταθεωρίας και μεταθητικής με την πορεία του ρωλιανού επιχειρήματος. Ο Ρώουλς ορίζει το πεδίο του πολιτικού κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να δεσπόζει σε αυτό η αρχή της ανεκτικότητας (principle of tolerance).²¹ Έν συνεχεία ορίζει την έννοια του «μεταφυσικού» κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να περιλαμβάνει κοσμοθεωρητικές παραδοχές και φιλοσοφικές θεωρήσεις. Τό γεγονός αυτό του επιτρέπει να προσδιορίσει τό λεγόμενο «δεδομένο του πλουραλισμού» (fact of pluralism), ώστε να επέλθει ή διάκριση της πολιτικής αντίληψης (political conception) από τις περιεκτικές θεωρήσεις (comprehensive doctrines). Έτσι, αποβλέπει στη διεύρυνση της πολιτικής αντίληψης, ώστε να συσχετίσει τό αίτημα της έλλογης συναίνεσης με την πολιτική φιλοσοφία, προσδιορίζοντας τις συνθήκες της έλλογης διαφωνίας. Τό επόμενο βήμα του επιχειρήματος υπέρ της πολιτικής αντίληψης είναι ή σύνδεση των ανωτέρω με τή δημόσια δικαιολόγηση από την οποία θά αναδειχθεί και τό κριτήριο της έλλογης αποδοχής, όπως και ή ιδέα της αμοιβαιότητας. Επόμενο στάδιο στην ανάπτυξη του επιχειρήματος του Ρώουλς είναι ή υπεράσπιση της εποχής, σε ό,τι αφορά τις φιλοσοφικές αντιπαραθέσεις, ως μέσο απαραίτητο για τή διαφύλαξη των όριων του πολιτικού πεδίου.

Η μέχρι αυτού του σημείου ανάπτυξη του επιχειρήματος υπέρ της πολιτικής αντίληψης αποσκοπεί στον μεθοδολογικό καθορισμό της σχέσης της με τόν ελεύθερο δημόσιο διάλογο (free public reason), όπου και τίθενται ζητήματα αφορώντα την έγκυρότητα της θεωρίας, αλλά και την έδρασή της στό υπόβαθρο του δημοκρατικού πολιτικού πολιτισμού και των συνταγματικών αρχών και αξιών του. Έτσι τίθεται προς υπεράσπιση τό αίτημα της διατήρησης της ενότητας υπό συνθήκες πολλαπλότητας, ώστε να υπηρξεί τό ιδεώδες της αμοιβαίας κοσμοθεωρητικής ανοχής, αλλά και της συνεργασίας, ή οποία δικαιολογείται, έν ταυτώ προς την ανοχή, μόνο αφού θά έχει υποστηριχθεί ή διάκριση ανάμεσα σε δημόσιο (public) και ιδιωτικό (private) πεδίο.

Αυτή είναι ή έκθεση και ανασυγκρότηση του επιχειρήματος, όπως προηγήθηκε στις άλλες δύο ενότητες, σύμφωνα με τό κριτικό έπιχείρημα που αναπτύξαμε, ώστε να υποστηριχθεί, μεταξύ άλλων, ότι τό ανωτέρω έγχείρημα του Ρώουλς μένει έκθετο άπέναντι σε κριτικές ένστάσεις, ιδιαίτερας ως προς τά κριτήρια αποκλεισμού μή πολιτικών και μή έλλογων αντιλήψεων από τό πολιτικό πεδίο του έλλογου πλουραλισμού. Η πειστικότητα των θέσεων, στην οποία σκοπεύει ή ρωλιανή επιχειρηματολογία, δέν έγγυάται την ουσιαστική τους ορθότητα, ή οποία απαιτεί μεταθεωρητικό και μεταθητικό έλεγχο, αλλά και δικαιολόγηση δηλαδή θά

πρέπει να αξιώνει αντικειμενικότητα και όχι άπλως έλλογη άποδοχή.²²

Η προσπάθεια του Ρώουλς να άποφύγει τόν σχετικισμό ύπονομεύεται εκ των έσω, και τό γεγονός ότι καθίσταται δυσχερές προσπάθεια προκύπτει από τό κόστος που καταβάλλει ή θεωρία του, όπως υποστηρίξαμε στην πρώτη ενότητα, λόγω της έλλειψης μεταθεωρητικής και μεταθητικής δικαιολόγησης. Δηλαδή ή έσωτερική εξέταση άμφίβολων κανονιστικών ζητημάτων δέν έπαρκει τουλάχιστον ως προς τή σύνταξη κριτηρίων ικανών να αξιώσουν δεσμευτική ίσχύ. Άκριβώς για αυτόν τόν λόγο ο Ρώουλς διεκδικεί τή καθολικότητα ορισμένων πολιτικών και θεμελιωδών αξιών, αλλά δέν μπορεί να στηριχθεί στην μεταθεωρητική και μεταθητική θέση που θά επέτρεπε να δικαιολογηθεί ή νομιμοποίηση και ή έγκυρότητα της ίδιας της καθολικότητας. Υπό αυτήν την έννοια, ή θεωρία του είναι πράγματι άυτεξάρτητη (freestanding), εφόσον παραβλέπει την ανάγκη να δικαιολογήσει τό άν είναι άληθής ή όχι,

στοχαστική ίσορροπία», άρα και με τή δυνατότητα κριτικής ή οποία αποκτιέται, ώστε να συνέχονται οι ήθικές πεποιθήσεις, αλλά και οι προενοήσεις, ώστε να κριθούν σε ευρύτερο πλαίσιο άληθών και δικαιολογημένων πεποιθήσεων, βλ. Σ. Βιρβιδάκης, «Τό πρόβλημα της θεμελίωσης της γνώσης: Μιά σύγχρονη προσέγγιση» εις: *Έλληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 7, 1990, σ. 107-132. Βλ. επίσης Ρ. Engel, *Η Άλήθεια: Στοχασμοί πάνω σε μερικές προφανείς άλήθειες*, μτφ. Σ. Βιρβιδάκης, Scripta, 2000, καθώς και J. Dancy, *Introduction to Contemporary epistemology*, Blackwell, 1985.

21. T.W. Pogge, *Realizing Rawls*, Cornell University Press, 1991, σ. 211-218. Βλ., επίσης, S.L. Darwall, «Is there a Kantian Foundation for Rawlsian Justice?» εις H.G. Blocker - F. H. Smith (έπ.), *John Rawl's theory of social justice*, Ohio University Press, σ. 311-345, καθώς και R. Sushila, *Liberty, Equality and Social justice: Rawl's political theory*, Ajanta Publication (India), 1990, σ. 109-111 και για την «άναστοχαστική ίσορροπία», σ. 106. Επίσης, Σ. Βιρβιδάκης «Πρόβλήματα της καντιανής ήθικής φιλοσοφίας» εις Κ. Καβουλάκος (έπ.), *I. Kant. Πρακτικός λόγος και νεωτερικότητα*, Άλεξάνδρεια, 2006, σ. 29-48, ιδίως σ. 33.

22. Περί επάλληλης συναίνεσης και του έλλογου χαρακτήρα της, βλ. J. Rawls, «The Idea of Overlapping Consensus» εις: *Collected Papers*, 421-442 *Journal for Legal Studies*, 7/1, 1987, 1-25. Βλ. επίσης, Κ. Ψυχοπαίδης, *Κανόνες και άντινομίες στην πολιτική*, Πόλις, 1999, σ. 530-541, καθώς και του ίδιου ως προς τή δικαιολόγηση της δεσμευτικότητας: «Μεθοδολογικά πρόβλήματα της καντιανής κριτικής με άφρητρία τό κείμενο για τήν *Αίώνια Ειρήνη*» εις *Έλληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Έπιστήμης*, 25, 2005, σ. 8-18, ιδίως σ. 9, «Άναζητώντας τήν επιστημολογία της κριτικής θεωρίας», πρόλογος του Κ. Ψυχοπαίδη στό: Σ. Δημητρίου, *Θεμελίωση και άνασκενή*, ό.π., επίσης, *Όροι, άξίες, πράξεις*, Πόλις, 2005, σ. 443-478, όπως και τό «Υπάρχει θεμελίωση σοσιαλιστικών αξιών;» εις *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, Νήσος, 1997, σ. 199-210.

όσο κινείται εντός του πολιτικού πεδίου όπου ενδιαφέρεται μόνο για την πειστικότητα που θά της επιτρέψει να τύχει έλλογης αποδοχής. Όμως αυτή η επιχειρηματολογική κίνηση μάλλον εξυπηρετεί τον στόχο να αποφευχθεί ή θεμιτώς και νομίμως απαιτητέα λογοδοσία ως προς τό πώς κατανοείται και προσδιορίζεται τό πολιτικό πεδίο και μέ ποιά κριτήρια όρισμένες πολιτικές αντίληψεις μπορούν να ένδαικωνται σέ αυτό, ένώ άλλες άπειλούνται μέ άγωγή έξώσεως ή και έξοδελισμοϋ στόν παραλογισμό της πολιτικής υπεροχίας.

Έτσι, ή έλλειψη μεταθεωρητικού έλέγχου και μεταηθικής δικαιολόγησης διαχωρίζει τό ζήτημα της δικαιοσύνης, αλλά και της σαφούς θέσης περί των άνισοτήτων, από τά προβλήματα στά όποία υπεισέρχονται μεταηθικά έρωτήματα ως προς τό πότε μιά πρακτική είναι ουσιαστικώς όρθή και μέ ποιά κριτήρια. Η δικαιολόγηση τέτοιων κριτηρίων συνιστά μείζονα σκοπό της πολιτικής φιλοσοφίας, έφόσον έγείρει αίτημα δικαιολόγησης της αξίωσης ουσιαστικής όρθότητας και έλέγχου του περιεχομένου, αλλά και των κανονιστικών δεσμεύσεων του πολιτικώς πρακτέου.

Αυτή ή αξίωση δικαιολόγησης επιτάσσει την εύρετική πορεία προς τή διακρίδωση ουσιαστικών ήθικών λόγων ικανών να στηρίξουν μιά κανονιστική ήθικοπολιτική θεωρία, ή όποία δέν μπορεί να είναι άπλως και μόνο εύλογη και πειστική. Αυτό είναι και τό πρόβλημα στό όποιο προσκόπτει τό ρωσιανό έπιχείρημα, όταν κινείται στό έσωτερικό της κανονιστικής προβληματικής που διατυπώνει ή θεωρία, χωρίς να μπορεί να έδρασθει και στήν έξωτερική μεταθεωρητική θέση του γόνιμου μεταηθικού άναστοχασμοϋ.

Η άναζήτηση λοιπόν της γνώσης και της αλήθειας στήν ήθική και την πολιτική δέν συνιστά μεταφυσικού χαρακτήρα δογματισμό, αλλά άποτελεί άνάπτυξη του άναστοχαστικού έλέγχου ό όποιος παρακολουθεί την συλλογιστική πορεία σχηματισμοϋ των ήθικών μας παραδοχών, ώστε να υπέχουμε δικαιολογημένα την υποχρέωση επιτακτικής άπαξίωσης και ήθικής άποδοκιμασίας όλων των άνήθικών άποτελεσμάτων που προκαλεί ή άδικία και ή άνισότητα. Πρόκειται λοιπόν για τό αίτημα της αλήθειας και την αξίωση άντικειμενικής και ουσιαστικής όρθότητας, άνεξαρτήτως των προσωπικών μας προτιμήσεων, έπιθυμιών ή συναισθηματικών ροπών.

Πλέον άποσαφηνίζονται πλήρως τά κριτήρια που υπερασπίζονται αυτό τό έπιχείρημα που έχουμε ως τώρα άναπτύξει και μέ τό όποιο προσπαθοϋμε να έλέγξουμε τό ρωσιανό έπιχείρημα, στίς διαδοχικές φάσεις της άνάπτυξής του, μέσα από την όπτική της *Δίκαιης Κοινωνίας!* Η έγκατάλειψη του ρεαλιστικού γνωσιοκρατικού αίτήματος και ή υποχώρηση του αίτήματος για άντικειμενικότητα και ουσιαστική όρθότητα, άρα ή άδιαφορία για την έπιλογή θεωρητικής και μεταηθικής θέσης, οδηγεί σέ άπίσχυση την κανονιστική δυναμική της πολιτικής φιλοσοφίας και περιορίζει τή δυνατότητα ήθικοπολιτικής δικαιολόγησης των αξιακών

της αίτημάτων. Συνεπώς, ή έγκατάλειψη της δυνατότητας να άσκηθει έξωτερικός μεταθεωρητικός έλεγχος του ήθικοπολιτικού χαρακτήρα άρχών και έπιλογών κοστίζει περισσότερο από όσο μπορεί να φαίνεται: δηλαδή ή άποχή από τή διαμάχη φιλοσοφικών θεωριών, όπως και των ήθικοπολιτικών τους υποδηλώσεων και συνεπειών, άποδυναμώνει τή δεσμευτικότητα μιάς δεοντοκρατικής θεωρίας, έφόσον ό περιορισμός στά πεδία της πολιτικής αντίληψης —έτσι όπως έχει προκαθοριστεί ή ιδέα του πολιτικού— μπορεί να οδηγήσει σέ οϋδετερότητα ως προς τίς έκφερόμενες κανονιστικές κρίσεις επί των έπίμαχων και έπισφαλών κανονιστικών ζητημάτων που διακυβεύονται.

Έτσι όμως υποχωρεί και ή ισχύς του αίτήματος να διασώσουν την καθολική δεσμευτική τους έπιτακτικότητα οι ήθικοπρακτικές και δικαιοπολιτικές αξίες. Αυτές έπιζητούν την άναγνώριση της ουσιαστικής όρθότητάς τους στήν προοπτική μιάς δημοκρατικής κοινωνίας όπου τό αίτημα της ισότητας θά συνδυάζεται μέ τή δυνατότητα, ή αξιοπρέπεια και ή άυτονομία να συνυπάρχουν μέ τον συλλογικό άυτοκαθορισμό των έλευθέρων συνεργαζομένων ανθρώπων οι όποιοι συμβάλλουν στήν άναπαραγωγή των όρων ζωής της κοινωνίας και της αξιακής συνοχής της. Τά έλλογα έπιχειρήματα δέν μπορούν να άμφισβητήσουν θεμελιωδώς την ουσιαστική όρθότητα της έλευθερίας, της ισότητας και της άυτονομίας, διότι οι αξίες αυτές προϋποτίθενται, ώστε να υπάρξει ή δυνατότητα της διαδούλευσης και του ίσηορικού διαλόγου, έντός των όποιων καθίσταται δυνατή ή προβολή όλων των έπιχειρημάτων. Αυτή ή θέση, εύρισκόμενη στόν αξιακό πυρήνα της δεοντοκρατικής, κανονιστικής, ήθικοπολιτικής φιλοσοφίας υπολαμβάνει την κατάφαση στόν αξιακό δεσμό θεωρίας και πράξης, χωρίς βεβαίως να παραβλέπει τά κριτήρια των μερικών τους διακρίσεων. Ό άναπροσδιορισμός αυτής της πλατωνικής συζυγίας επιτρέπει, έκτός από τον άναστοχασμό των άντινομιών τους, και την άναγνώριση ότι προβλήματα λειτουργίας των κοινωνιών άναβαθμίζονται σέ πολιτικά και ήθικοπρακτικά προτάγματα, όταν σκοπεύουν στήν άρση των προσκομμάτων που παρακωλύουν την αξιακή πραγμάτωση των άπειλουμένων όρων άναπαραγωγής της κοινωνίας. Πλέον ή έν λόγω καταληκτική θέση, έδραζόμενη στήν έπιχειρηματολογική δικαιολογητική βάση που συγκροτήσαμε στά προηγούμενα, αξιώνει τά σχετικά έπιχειρήματα να κρίνονται επί της ουσιαστικής τους όρθότητας, δηλαδή να μήν έξαντλούνται στήν έπιδίωξη να τύχουν άπλως και μόνο έλλογης άποδοχής. Τέτοια έπιχειρήματα, χωρίς να άποσιωποϋν τό έρώτημα για τό πώς είναι μιά δίκαιη κοινωνία, άποσκοποϋν στή δικαιολόγηση των κριτηρίων βάσει των όποιων ή θεωρία μπορεί να άποφαινεται περί του πότε μιά κοινωνία είναι δίκαιη. Έρώτημα τό όποιο καταφάσκει την ουσιαστική όρθότητα της αξιακής μορφής έντός της όποιάς συνεχεται ό έπιστημονικός, και δή και ό φιλοσοφικός, λόγος μέ τή δεσμευτικότητα της πολιτικής

ΦΡΟΥΝΤ: Ο ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ ΤΩΝ ΣΚΟΤΕΙΝΩΝ ΦΩΤΩΝ

τῆς Ἐλιζαμπέτ Ρουντινεσκό

Ἡ Elisabeth Roudinesco, διευθύντρια ἐρευνῶν στό τμήμα ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Paris-VII καί συγγραφέας ἐνός *Dictionnaire de la psychanalyse* (Λεξικό τῆς Ψυχανάλυσης) ἀφηγεῖται τή ζωή, τά ἦθη καί τήν πνευματική ἱστορία τοῦ Σίγκμουντ Φρόντ, αὐτοῦ τοῦ παράδοξου Βιεννέζου, πού γεννήθηκε στή Μοραβία τό 1856 καί πέθανε στό Λονδίνο τό 1939.

Χιλιάδες βιβλία ἔχουν ἀφιερωθεῖ στόν ἐφευρέτη τῆς ψυχανάλυσης, καί πολλές δεκάδες βιογραφικά ἔργα ἐπιτρέπουν σήμερα νά γνωρίζουμε ἀκόμη καί στίς μικρότερες λεπτομέρειες καί πέρα ἀπό κάθε μαῦρο ἢ ρόζ μύθο, τή ζωή, τά ἦθη καί τήν πνευματική ἱστορία αὐτοῦ τοῦ παράδοξου Βιεννέζου, στοχαστή τῶν «Σκοτεινῶν Φώτων», τοῦ ὁποίου τό ἔργο –εἴκοσι πέντε τόμοι καί μιά τεράστια ἀλληλογραφία– ἔχει μεταφρασθεῖ σέ ἐξήντα γλώσσες.

Γοητευμένος ἀπό τόν θάνατο καί τό σέξ, ἀλλά γεμάτος φροντίδα νά ἐξηγήσει μέ ἔλλογο τρόπο τίς πιό ὤμες καί τίς πιό σκοτεινές ὄψεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὁ Φρόντ εἶχε τή μεγαλοφυή ἰδέα, στίς 17 Ὀκτωβρίου 1897, στά σαράντα ἕνα του χρόνια, νά συσχετίσει τή μεγάλη σκηνή τῶν τραγικῶν δυναστιῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας μέ τή μικρή ἰδιωτική ὑπόθεση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα, μέ τήν ὁποία ἀσχολοῦνταν ἐκτός ἀπό τόν ἴδιο καί ὄλοι οἱ ἐξειδικευμένοι ψυχολόγοι μέ βάση τή μελέτη τῶν νευρώσεων. «Κάθε ἀκροατής τῆς πρωταρχικῆς σκηνῆς», λέγει, «ὑπῆρξε κάποια στιγμή, ἐν σπέρματι, καί κατά φαντασίαν, ἕνας Οἰδίπους πού τρομάζει μπροστά στήν πραγματοποίηση τοῦ ὄνειρου του μή τυχόν μεταφερθεῖ στήν πραγματική ζωή». Καί σύμφωνα μέ τή μορφή τοῦ Οἰδίποδα προσέθεσε τή μορφή τοῦ Ἄμλετ,

ἤρωα ἐνοχοποιημένου καθώς ἐρχόταν ἀντιμέτωπος μέ τό φάντασμα ἐνός πατέρα πού διεκδικοῦσε τήν ἐκδίκησή του.

Ὅτι τό σύνδρομο τοῦ Οἰδίποδα –νά σκοτώσει τόν πατέρα καί νά νυμφευθεῖ τή μάνα– ἀπό λάθος τῶν ἰδίων τῶν ψυχαναλυτῶν ἐγινε στή συνέχεια μιά οἰκογενειοκεντρική ψυχολογία, πού πολλοί φιλόσοφοι καταδίκασαν, δέν ἀναιρεῖ τίποτα ἀπό τή δύναμη μιᾶς ἐναρκτήριας χειρονομίας πού ἐγκτεται στό νά θέσει τό σύγχρονο ὑποκείμενο ἀπέναντι στή μοίρα του: τή μοίρα ἐνός ἀσυνείδητου, τό ὁποῖο, χωρίς νά τοῦ στερεῖ τήν ἐλευθερία νά σκέφτεται, τό προσδιορίζει ἐν ἀγνοία του. Ἦταν μιά ἐπανάσταση τοῦ μύχου κόσμου ἢ ψυχανάλυση κι εἶχε ὡς πρώτη ἀποστολή νά ἀλλάξει τόν ἄνθρωπο δείχνοντας ὅτι «Ἐγώ εἶναι κάποιος ἄλλος» καί ὅτι τό «Ἐγώ δέν εἶναι κύριος στήν κατοικία του».

Ὁ Φρόνντ ὑπῆρξε ἕνας στοχαστής τοῦ ἰρασιοναλιστικοῦ καί τοῦ παράλογου ὅσο κι ἕνας θεωρητικός τῆς δημοκρατίας προσκολλημένος στήν ἰδέα ὅτι μόνο ὁ πολιτισμός, δηλαδή ἡ ἐπιλογή ἐνός νόμου ἐπιβαλλόμενου πάνω στήν παντοδυναμία τῶν φονικῶν ἐνορμησεων, εἶναι αὐτός πού θά ἐπέτρεπε στήν κοινωνία νά ξεφύγει ἀπό τή βαρβαρότητα, τήν ἐπιθυμώμενη ἄλλωστε ἀπό τήν ἴδια τήν ἀνθρωπότητα.

Τό 1905, ἤδη ἀπό τά πρῶτα του γραπτά πάνω στήν παιδική σεξουαλικότητα, τόν Φρόνντ μίσησαν οἱ ὀπαδοί ὅλων τῶν θρησκείων, πού τόν κατηγοροῦσαν ὅτι καταστρέφει τίς ἀξίες τῆς ἠθικῆς, τόν κατηγοροῦσαν ἐπίσης οἱ θιασῶτες τῶν ἐθνικισμῶν πού ἔβλεπαν στή θεωρία του τήν ἐκφραση ἐκπτώσης τῆς πατριαρχικῆς κοινωνίας, καί τέλος οἱ ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν δικτατοριῶν πού τόν ὑποπτεύονταν ὅτι σπέρνει τήν ἀταξία στίς συνειδήσεις. Ἐπιστήμη τῶν Γερμανοράδων γιά τούς Γάλλους, ἐπιστήμη Λατίνων γιά τούς Βόρειους, ἐπιστήμη ἐκφυλῆ γιά τούς ἀγγλόφωνους πουριτανούς, ἢ ψυχανάλυση θεωρήθηκε τελικά ἐπιστήμη ἐβραϊκή ἀπό τούς ναζί καί ἀστικῆ ἐπιστήμη ἀπό τούς σταλινικούς. Κατά τή διάρκεια τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ θιασῶτες τῶν «σκληρῶν ἐπιστημῶν» τήν θεώρησαν ὡς ψευτοεπιστήμη πού τῆς καταλόγιζαν ὅτι δέν εἶναι μετρήσιμη, κι ὕστερα θεωρήθηκε πάλι ὡς ἐβραϊκή καί κομμουνιστική ἐπιστήμη ἀπό τήν ἄκρα δεξιά καί τέλος ἐπιστήμη σατανική ἀπό τούς ριζοσπάστες ἰσλαμιστές. Αὐτή ἡ συνεχῆς ἀπέχθεια γιά τήν ψυχανάλυση θά παραμείνει ὡς τό πιό ἰσχυρό σύμπτωμα ἀνατρεπτικῆς ἀλήθειας γιά τή φροϋδική ἀνακάλυψη;

Γεννημένος στό Φράιμπεργκ-Πρίμπορ τῆς Μοραβίας (σήμερα τσέχικη δημοκρατία) στίς 6 Μαΐου 1856 μέ τό ὄνομα Σχλόμο-Σιγισμουῆδος Φρόνντ ἦταν γιός τῆς Ἀμαλίας Νάτανσον καί τοῦ Ζακόμπ Φρόνντ καί ἐπομένως ἦταν ὁ πρῶτότοκος τοῦ τρίτου γάμου τοῦ πατέρα του πού ἀσκούσε τό ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου βαμβακερῶν καί ὑφασμάτων. Ἀπό τόν πρῶτο του γά-

μο ὁ Ζακόμπ εἶχε ἀποκτήσει δύο γιούς, τόν Ἐμμανουέλ καί τόν Φιλίπ, πού νέος ὁ Φρόνντ τούς θεωροῦσε ὡς θεῖους του, ὅπως ἀκριβῶς καί τούς πέντε ἀδελφούς τοῦ πατέρα του. Ἀπό τόν γάμο τοῦ Ζακόμπ καί τῆς Ἀμαλίας θά γεννηθοῦν ἀκόμη ἑπτὰ παιδιά: ὁ Ἰούλιος, ἡ Ἄννα, ἡ Ντέμπορα, ἡ Μαρία, ἡ Ἄντολφιν, ἡ Πωλίν καί ὁ Ἀλέξανδρος.

Ὁ ἀγαπημένος τῆς μητέρας του πού τόν ἀποκαλοῦσε «χρυσέ μου Σίγη» καί τοῦ προέλεγε μιά λαμπρή μοίρα, ὁ Φρόνντ ἀνατράφηκε σέ μιά πολυμελῆ οἰκογένεια στό πλαίσιο τῆς ὁποίας κατεῖχε βασιλική θέση. Βασίλευε πάνω στίς ἀδελφές του μέ εὐλάβεια καί αἰσθανόταν τόσο ὡς γιός τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του ὅσο καί προστάτης τοῦ μικροῦ του ἀδελφοῦ, ὕστερα καί τῆς μητέρας του, ὅταν ἀπέθανε ὁ πατέρας του. Δέν εἶναι, λοιπόν, ἐκπληκτικό, ὅπως τό ἀποδεικνύουν ὀρισμένες κλινικές του ἀφηγήσεις, ὅτι καλύτερα κατανοοῦσε τήν ἐξέγερση τῶν γιῶν ἐναντίον τῶν πατέρων παρά τήν ἐξέγερση τῶν θυγατέρων ἐναντίον τῶν οἰκογενειῶν τους.

Τό 1860 ἐνῶ οἱ ἀδελφοί του Ἐμμανουέλ καί Φιλίπ μετανάστευαν στό Μάτζεστερ ὁ πατήρ Ζακόμπ, μετά ἀπό πολλές οικονομικές ἀτυχίες, ἐγκαταστάθηκε στή Βιέννη. Σ' αὐτή τήν πόλη, πού δέν τήν ἀγάπησε ποτέ ἀλλά ἐξῆσε ἐκεῖ ὡς τό 1938, ὁ Φρόνντ σπούδασε ἱατρική ἐνῶ ταυτόχρονα παθιαζόταν μέ τή δαρβινική βιολογία, πού τοῦ χρηοίμισε ὡς μοντέλο σέ ὅλα του τά ἐργα.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ψυχανάλυση δέν ἦταν παρά καθαρό προϊόν τοῦ βιεννέζικου ἐβραϊκοῦ πνεύματος ἀπορρέει ἀπό ἕνα κλισέ. Κι ὡστόσο, γνωρίζουμε καλά ὅτι στόν ἀντίποδα τῆς προοδευτικῆς ἀποσύνθεσης τῆς Αὐστρο-ουγγρικής Αὐτοκρατορίας ἀναδείχθηκε ἡ πόλη αὐτή «ὡς ἡ πιό γόνιμη χοάνη ἀ-ιστορικῆς κοιλτοῦρας τοῦ αἰῶνα μας», ὅπως τό ὑπογράμμισε ὁ Κάρλ Σκόρσε (Carl Schorske). Ἀπορρίπτοντας τίς αὐταπάτες τῶν πατέρων τους, πού πίστευαν στά ἀγαθά τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τά παιδιά τῆς ἀστικῆς τάξης στράφηκαν πρὸς τήν ἀναζήτηση μιᾶς ἄλλης ταυτότητας. Ἐβραῖοι ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον καί πολύγλωσσοι, ἄλλοι ὄνειρεῦτηκαν τήν κατάκτηση μιᾶς γῆς τῆς Ἐπαγγελίας, ἄλλοι μιάν ἐφικτὴ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου χάρι στήν ἐπιστροφή στούς μεγάλους μύθους τοῦ παρελθόντος: σχέδιο γιά τή δημιουργία ἐνός ἐβραϊκοῦ κράτους ἀπό τόν Τεοντόρ Χέρζλ (Theodor Herzl), ἀποδόμηση τοῦ ἐγώ ἀπό τόν Οὐγο φόν Χόφμανσταλ (Hugo von Hoffmannsthal), ἀπάρνηση τοῦ ἐγώ ἢ προσηλυτισμός σέ ἄλλα δόγματα ἀπό διανοουμένους ἐθισμένους στό ἐβραϊκό μίσος πρὸς ἑαυτόν, λατρεία μιᾶς παραβατικῆς θηλυκότητας ἢ, ἀκόμα, ἀντιστροφή ἢ «ἀπόσχιση» ἀπό τίς ἀξίες τῆς κλασικῆς τέχνης ὅπως συνέβη μέ τόν Ρόμπερ Μούζιλ, τόν Ἄρτουρ Σνίτσλερ, τόν Γκούσταβ Κλίμτ ἢ τόν Γκούσταβ Μάλερ.

Παρόλο ξένος πρὸς αὐτόν τόν μοντερνισμό, ἀντί τοῦ ὁποίου προτιμοῦσε τήν τέχνη τῆς Ἀναγέννησης ἢ τήν ἑλληνορωμαϊκή ἀρχαιότητα, αὐτό τό κίνημα ὡστόσο

σφράγισε τόν Φρόντ πολύ περισσότερο απ' όσο ο ίδιος πίστευε, έστω κι αν πάρουμε μόνο τήν αντίληψή του για ένα ά-χρονικό άσυνείδητο ή για έναν ψυχισμό άρθρωμένο σέ όρισμένες τοπικότητες (έγώ, εκείνο, υπε-ρεγώ): «σ' αυτόν αξίζει ο έπαινος», έλεγε ο Κάρλ Κρά-ους, «γιατί απέδωσε μιάν όργάνωση στην άναρχία του όνειρου. Άλλά όλα συμβαίνουν όπως στην Άυστρία».

Τό 1885, άφου άποφοίτησε ως νευρολόγος, ο Φρόντ κερδίζει μιά ύποτροφία για σπουδές στο Παρίσι. Φλε-γόταν άλλωστε νά συναντήσει τόν Ζάν-Μαρτέν Σαρκό (Jean-Martin Charcot) πού ή έμπειρία του πάνω στην ύστερία τόν γοήτευε. Ό μεγάλος μάτρ της γαλλικής νευρολογίας, ήδη διάσημος σ' όλόκληρο τόν κόσμο, ύπνώτιζε γυναίκες του λαού, έγκλειστες στο ψυχια-τρείο της Σαλπεντιέρ. Μπροστά σέ μιά συγκέντρωση διανοουμένων εξαφάνιζε τά συμπτώματά τους -παρα-λυσία ή μυϊκή άκαμψία- και στή συνέχεια τά έπανεμ-φάνιζε δείχνοντας έτσι ότι δέν ήταν καθόλου ύποκρί-τριες. Άπό τήν άλλη μεριά στο Νανσύ, ο Ίππολύτ Μπερνχάιμ (Hippolyte Bernheim), άνταγωνιστής του Σαρκό χρησιμοποιούσε τήν ύποβολή για σκοπούς θε-ραπευτικούς.

Επιστρέφοντας στή Βιέννη ο Φρόντ παντρεύτηκε, έπιτέλους, τήν Μάρθα Μπερναί μετά από πέντε χρό-νια άρραβώνα, στή διάρκεια των όποιων αισθάνθηκε μιά έντονη σεξουαλική στέρηση, στο σημείο μάλιστα νά χάνεται μερικές φορές μέσα στή νευρασθένεια. Άπό τήν ένωσή αυτή θά γεννηθούν έξι παιδιά: Ματίλντ, Μαρτέν, Όλιβερ, Έρנסτ, Σοφία και Άννα. Στο δια-μέρισμα του της οδού Μπέργκας άριθ. 19, μέ τήν ύπο-στήριξη του φίλου του Ζόζεφ Μπρέγιερ (Josef Breuer) άρχισε νά περιθάλπει νεαρές κοπέλες και γυναίκες της διεννέζικης μπουρζουαζίας πού έπασχαν από ύστερικά νοσήματα. Έπιχειρώντας νά τις θεραπεύσει χρησιμο-ποιούσε τις παραδεκτές τήν εποχή εκείνη μεθόδους: ύδατοθεραπεία, μασάζ, ηλεκτροθεραπεία. Άλλά, διαπι-στώνοντας σέ λίγο τήν πλήρη άναποτελεσματικότητα αυτών των μεθόδων έφήρμοσε κατ' άρχάς τήν ύπνωση και τήν ύποβολή, και στή συνέχεια τήν όνομαζόμενη «κάθαρη». Άπ' έδώ προέκυψε ο όρος ψυχανάλυση πού χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τό 1896 για νά όνο-μάσει μιά θεραπεία διά του λόγου, μέ διερεύνηση του άσυνείδητου χωρίς σωματική παρέμβαση ούτε ύποβολή.

Η δημοσίευση από τόν Φρόντ και τόν Μπρέγιερ, τό 1895, των *Σπουδών πάνω στην Ύστερία* υπήρξε ένα γεγονός σημαντικό. Οί συγγραφείς παρουσίασαν σ' αυτό όκτώ περιπτώσεις γυναικών, μεταξύ των όποιων της Μπέρτα Παπεχάιμ («Άννα, Ο») πού βεβαίωσαν ότι είχαν θεραπευτεί από τή νεύρωση. Γνωρίζουμε ση-μερα ότι αυτό δέν ήταν αλήθεια. Άλλά τό μεγαλειό αυτού του έργου συνίστατο στή χρησιμοποίηση από τους συγγραφείς ενός σχεδόν λογοτεχνικού ύφους, χω-ρίς χρησιμοποίηση της τεχνικής γλώσσας και πού απέ-διδε άξιοπρέπεια σέ άνώνυμες γυναίκες περιγράφοντάς τες ως ήρωίδες μιάς άνανεωτικής περιπέτειας της άν-θρώπινης ψυχής.

Μεταξύ 1887 και 1902 συνδέθηκε φιλικά μέ τόν Βίλ-χελμ Φλίες (Wilhelm Fliess), έναν βερολινέζο γιατρό θιασώτη έκκεντρικών θεωριών. Στή διάρκεια μιάς μα-κρής άλληλογραφίας μεταξύ τους άνακαλύπτουμε πώς ο Φρόντ ενδιαφέρθηκε για τήν άμφιφυλοφιλία, πώς άμφέβαλλε συνεχώς για τόν έαυτό του, πώς τόν έπια-νε ντελίριο μέ τήν κοκαΐνη χωρίς νά έγκαταλείπει τό κάπνισμα, και πώς, άφου ύποπτευτηκε τόν πατέρα του ότι ήταν ένας σεξουαλικά διεστραμμένος έχοντας άσελ-γήσει πάνω στα παιδιά του, έγκατέλειψε τήν όνομαζό-μενη θεωρία του της πραγματικής γοητείας και τήν αντικατέστησε μέ τή θεωρία του φαντάσματος. Αυτή ή μύχια έμπειρία έπιστεγάστηκε από μιά βίαιη ρήξη. Ό Φρόντ έπεξεργάστηκε μιά πρωτότυπη θεωρία των όνειρων, της σεξουαλικότητας, της άπώθησης και της έπιθυμίας. Άπό τό 1900 θά δημοσιεύσει όλα εκείνα τά έργα πού τόν έκαναν γνωστό ως έναν κλινικό ψυχο-θεραπευτή χωρίς όμοιό του και θεμελιωτή ενός νέου (έπιστημονικού) κλάδου: *Η έρμηνεία των όνειρων* (1900), *Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής* (1901), *Τρία δοκίμια πάνω στή σεξουαλική θεωρία* (1905), *Τό έφυλόλογημα σέ σχέση μέ τό άσυνείδητο* (1905), *Τοτέμ και ταμπού* (1912).

Τό 1909 προσκεκλημένος για πέντε διαλέξεις στο Clark University του Worcester, στην άνατολική άκτή των ΗΠΑ, ο Φρόντ γνώρισε μιά θριαμβευτική έπιτυ-χία μιλώντας, χωρίς σημειώσεις, στα γερμανικά και κουβεντιάζοντας στα άγγλικά μέ τό κοινό. Διατήρησε ώστόσο μιά δυομενή προκατάληψη γι' αυτή τήν πραγ-ματιστική χώρα πού ύποδέχτηκε τή διδασκαλία του μέ μιάν προβληματική άπλοϊκότητα.

Φροντίζοντας νά δώσει οικουμενική διάσταση στή θεωρία του και πιστεύοντας ότι μπορούσε νά τήν προ-στατεύσει ενάντια σέ διάφορες παραμορφώσεις ίδρυσε μιά Διεθνή συγκεντρώνοντας γύρω του πολλούς εύρω-παίους μαθητές και όμοιδατες του: Σάντορ Φερεντζί (Βουδαπέστη), Κάρλ Άμπραχαμ (Βερολίνο), Έρνεστ Τζόουν (Λονδίνο), Κάρλ Γιούνγκ (Ζυρίχη), Ραιμόν ντέ Σωσύρ (Γενεύη), Μαρία Μποναπάρτε (Παρίσι), Άντρέας-Σαλομέ (Γκέτινγκεν). Άφου ψυχαναλύθηκε ή κόρη του Άννα έγινε ή πιστότερή του κληρονόμος.

Χωρίς νά άποφύγει τις έτεροδοξίες αυτή ή πρωτο-βουλία, αντίθετα, τις εύνόησε. Καί αν ή ψυχανάλυση πέτυχε νά έδραιωθεί στο σύνολο του δυτικού κόσμου αυτό έγινε πληρώνοντας τό τίμημα σκληρών αντιδι-κιών και άποκηρύξεων πού έδειξαν ότι ή θεραπεία διά του λόγου δέν μπόρεσε νά βοηθήσει τους ψυχαναλυτές νά συνεννοηθούν μεταξύ τους και νά διαλύσουν τις έριδές τους.

Μετά τόν Α΄ παγκόμιο πόλεμο και τήν κατάρρευση της Άυστρο-Ούγγρικης Άυτοκρατορίας ή Βιέννη έπαψε νά είναι ή πρωτεύουσα του φροϋδισμού τή στιγμή μά-λιστα πού άμερικανοί έμπειροτέχνες τήν έπισκέπτο-

νταν για να μνηθούν πάνω στο ντιβάνι του μαίτρε. Αυτή την περίοδο ακριβώς αποφάσισε να ξαναδουλέψει την πρώτη του θεωρία για τό άσυνείδητο διατυπώνοντας την άποψη ότι υπάρχει μιά ένόρμηση του θανάτου προσίδια στην ανθρωπότητα (*Πέρα από την αρχή της ήδονης*). Αυτή ή άναθεώρηση, πού τον οδήγησε να συντάξει τά ωραιότερα έργα του ως θεωρητικού της κουλτούρας (*Τό μέλλον μιάς ψευδαίσθησης, Δυστυχία στον πολιτισμό*), προκύπτει ακριβώς την εποχή όπου ή διενέξικη κοινωνία, πού ήδη πλήττεται από τή δική της άγωνία, έρχεται άντιμέτωπη με τή ριζική άπάρνηση της ταυτότητάς της, καθώς δέν είναι πιά, σύμφωνα με τά λόγια του Στέφαν Τσβάιχ, «*παρά μιά άρχή άνταύγεια λυκόφωτος*», πάνω στο χάρτη της Ευρώπης.

Τό 1923 ό Φρόνντ ανακάλυψε στην άριστερή πλευρά του παλατιού του ούρανίσκου του ένα μικρό κακοήθη όγκο. Έξι μήνες αργότερα έγχειρίστηκε χάνοντας ένα μέρος της σιαγώνας του. Επί δέκα έξι χρόνια υπέστη καμιά τριανταριά έγχειρήσεις. Άπιστος έναντι του ιουδαϊσμού, έχθρικός προς κάθε τελετουργία θρησκευτικής ένταξης παράμεινε ώστόσο πιστός στην έβραϊκότητά του. Αυτόοριζόταν ως άθεος Έβραίος, οικουμενιστής και γερμανικής κουλτούρας. Τό 1930 έκφράστηκε έναντίον δημιουργίας έβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη, υπογραμμίζοντας με διορατικότητα ότι τό ζήτημα τών Άγίων Τόπων μιά μέρα θά βρισκόταν στο επίκεντρο άλυτων άντιθέσεων μεταξύ τών τριών μονοθεισμών. Μετά τό 1933 άπελπισμένος, έζησε την αναγκαστική αυτοεξορία προς τον άγγλόφωνο κόσμο όμοιόδεατών του και μαθητών του πού έφευγαν από τή γηραιά ήπειρωτική Ευρώπη, κνηγμένοι από τους ναζί.

Μετά τό Άνολους [προσάρτηση της Αύστριας στην Γερμανία, 1938] αναγκάζεται να εγκαταλείψει τή Βιέννη και εγκαθίσταται στο Λονδίνο, σε μιά ωραία κατοικία μαζί με την οικογένειά του, περιτριγυρισμένος από τά βιβλία του και τίς συλλογές του αρχαιοτήτων. Έδώ συνέγραψε τό τελευταίτο του βιβλίο, *Ό Μωυσής και ή θρησκεία του μονοθεϊσμού* στο όποιο έξηγοϋσε ότι τό μίσος άνέναντι στους Έβραίους τό τροφοδοτοϋσε ή πίστη τους στην άνωτερότητά τους ως περιούσιου λαού και ή άγωνία είνουχισμού πού υποδαύλιζε ή περιτομή ως σημείου άναγνώρισης της περιουσιότητας.

Ό Φρόνντ πέθανε στις 23 Σεπτεμβρίου 1939 αφού είχε ζητήσει από τον γιατρό του Maxschur να τον άπαλλάξει από τους πόνους του. Δέν γνώρισε ποτέ τήν τύχη πού έπιφύλαξε ό ναζισμός στις τέσσερις άδελφές του πού χάθηκαν στα σκοτάδια της Τελικής Λύσης.

Δημοσιεύτηκε στην έφημερίδα *Le Monde*,
4 Μαΐου 2006
Μετάφραση: Α.Ε.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΝΔΙΚΤΟΣ - Τεύχος 20
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κείμενα πού επιχειροϋν να άπαντήσουν σε έρωτήματα σχετικά με τις άναπόφευκτες άλλαγές στη νοηματοδότηση του πολιτισμού στους χρόνους της όψιμης νεωτερικότητας, στον τόπο μας και εύρύτερα στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο μας.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ
ΔΟΣ ΜΟΙ ΤΟΥΤΟΝ
ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ

Τό βιβλίο αυτό άναπαριστά την έσωτερική πορεία ενός άνθρώπου καθώς βιώνει χρόνια τώρα τή φυσική του ζενιτιά.

ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΑΒΑΡΑ
Η ΑΠΑΕΙΩΣΗ
ΤΩΝ ΑΕΙΩΝ

Οί νισεϊκές άπόψεις για τον «θάνατο του θεού» και τον «υπεράνθρωπο» σχολιάζονται από την χαιντεγγε-ριανή σκέψη.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΑΣΗ

Μιά προτεινόμενη και εφαρμοζόμενη αλλαγή παραδείγματος

Νάσος Βαγενᾶς, *Ποίηση και μετάφραση*, έκδ. Στιγμή 2005, σ. 175

τοῦ Γιάννη Κουβαρά

Μπορεῖ ὁ λυπομανῆς Νίκος Ἐγγονόπουλος νά μᾶς καθουχάξει διαβεβαιώνοντας –ποιητικῆ ἀδεία φυσικά– ὅτι τό δίχως ἄλλο οἱ ἄγγελοι στόν Παράδεισο μιλοῦν ἑλληνικά, τί γίνεται ὅμως μέ τήν ἐπί γῆς βαβελική κόλαση καί τά παντοῖα γλωσσικά συρματοπλέγματα ὅπου οἱ μεταφραστές, αὐτοῖ οἱ διεκπεραιωτές τοῦ ἀνέφικτου, κρίνονται ὁσονούπω ἀναγκαῖοι γιά τή διάνοιξη διαύλων σέ ἐποχή μεγίστης κινητικότητας ἀλλά καί ἀσυνενοησίας ὄχι μόνο ἀνά ὄροφο, ἀλλά καί μέ τόν γείτονα τῆς διπλανῆς χώρας; Ἐχουν τή δέουσα ἀρωγή καί σκευή; Πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση τείνει χεῖρα βοηθείας τό ὡς ἄνω βιβλίο καταθέτοντας γόνιμο προβληματισμό γιά περαιτέρω ζυμώσεις ἢ καί ἀντιρρήσεις.

Χρόνια ταμένους καί χαμένους στή μετάφραση ὁ Βαγενᾶς –ἡ ἀγρυπνία του ὑπερβαίνει τέταρτον αἰῶνος πλησιάζοντας ἤδη τή σταυρική ἡλικία– ἔχει καταθέσει σπερματικά τή μεταφραστική του θεωρία ἤδη στό κομβικῆς σημασίας βιβλίο-ἀνατροφοδότη. *Ἡ συντεχνία* 1976, ἀλλά παράλληλα καί στόν *Ποιητή καί χορευτή* 1974-1979, γιά νά τήν ἀποκρυσταλλώσει στό *Ποίηση καί μετάφραση* 1989. Ταυτόχρονα ἡ θεωρία του δοκιμάζεται ἐμπρακτα γιά νά προσγειωθεῖ στήν *Πτώση τοῦ ἱπτάμενου* 1989 καί στίς *Σκοτεινές μωλάδες* (2001) ὅπου πρωτότυπα ποιήματα καί μεταφρασμένα συνυπάρχουν ἰσοδύναμα (ὁ μεταφραστής ἀφομοιώνεται/ἀναχωνεύεται ἀπό τόν ποιητή) κατά τό προηγούμενο λ.χ. τοῦ Καρυωτάκη, τοῦ Μαλακάση, τοῦ Παπαδιαμαντόπουλου. Πέραν ἀπό ἰδιοσυγκρασιακή καί προσωπική ἐκφραστική ἀνάγκη αὐτή ἢ χρόνια ἐμπλοκή τοῦ Βαγενᾶ μέ τή μετάφραση συνιστᾷ ἴσως ἄτυπα φόρο τιμῆς τρόπον τινά στόν πα-

τέρα του πού ἐργάστηκε ὡς μεταφραστής σέ ἐκδοτικούς οἴκους.

Ἡ ἐνδειξη στό βιβλίο «Δεύτερη ἐκδοση» ἀνταποκρίνεται μόνο κατά τό ἥμισυ στό περιεχόμενο, ἀφοῦ στά 8 κείμενα τῆς ὁμώνυμης ἐκδοσης τοῦ 1989 προστίθενται ἀκριβῶς ἄλλα 8 νέα πού προεκτείνουν ἐν μέρει τά προηγούμενα ἢ ἀντιμετωπίζουν παρεμφερῆ νέα προβλήματα. Μᾶλλον ἔχουμε ἔργω ἐν προόδῳ μέ ὀρίζοντα καί δυναμική ἢ μεταφραστική ὁδύσεια τοῦ Βαγενᾶ νά φτάσει στά 24.

Ἡ μεταφραστική θεωρία καί πρακτική του ἔχει διεξοδικά μελετηθεῖ σχετικά πρόσφατα ἀπό τή Μ. Μάλλη (*Μοντερνισμός, Μεταμοντερνισμός καί περιφέρεια*, ΠΟΛΙΣ 2002) ὅπου ἐπισημαίνει τή στροφή πού σημειώνει τό μεταφραστικό «παραδειγμα» τοῦ Βαγενᾶ ἀπό τήν περιφερειακή μοντερνιστική ἀντίληψη σέ μιᾶ προσωπική μεταμοντέρνα πρακτική πού ἀντιστέκεται στά ἀντιουμανιστικά μοντέλα τοῦ μεταμοντερνισμοῦ τοῦ δυτικοῦ κέντρου.

Ὁ Βαγενᾶς πρεσβεύει ὅτι τό μετάφρασμα πρέπει νά πείθει, ὅτι εἶναι γραμμένο ἀπευθείας στή γλώσσα ὑποδοχῆς, νά ἔχει αἰσθητική αὐτοδυναμία, νά εἶναι μιᾶ ἀναδημιουργία χωρίς ἴχνη διαμεσολάβησης (τά καλλίτερα παιδιά εἶναι ἐκεῖνα πού σέ κάνουν νά ξεχνᾶς τόν πατέρα). Ἦδη ὁ τίτλος «Ἡ μετάφραση ὡς πρωτότυπο» μέ τό ὅποιο ἀνοίγει ὁ τόμος μᾶς εἰσάγει χωρίς περιστροφές στό κεντρικό του διακύβευμα. Στίς προϋποθέσεις ἐπιτυχίας τοῦ μεταφραστικοῦ ἐγχειρήματος προτάσσει ὄχι τήν κατά λέξη ἀλλά τήν κατά ἀντιστοιχίαν, τήν κατά πνεῦμα δηλαδή καί ὄχι κατά γράμμα μετάφραση, μεταμοσχεύοντας ταυτόχρονα σκέψη, αἴσθημα, μεταλήδηση τόνου. Στό κρισιμό-

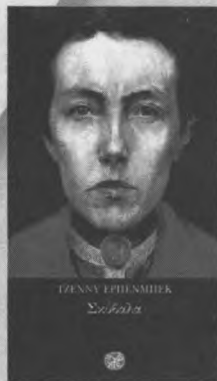
τερο δοκίμιο «Τό πρόβλημα τῆς μετάφρασης τοῦ ἐλεύθερου στίχου» πιστώνει τὴν ἀποτυχία πολλῶν νεότερων μεταφραστῶν στό ὅτι μεταφράζουν κατ' ἐξωτερικήν πανομοιουτυπία, παγιδευμένοι στήν ψευδαίσθηση ὅτι ὁ ἐλεύθερος στίχος μεταφράζεται εὐκολότερα καί στή μὴ καλή γνώση τοῦ ἔμμετρου στίχου. Στὴ συγκρότηση τῆς θεωρίας του ἔχει πατήσει στά χνάρια τῆς γραμμῆς Βηλαρᾶ-Παλαμᾶ-Καρυωτάκη (στοιχεῖα καί ἀπό τό Ἐλιοτικό παράδειγμα) ἐνῶ ἔχει ἐπιφυλάξεις καί ἐπανεξετάζει τίς μεταφραστικές θέσεις τῶν διόσκουρων τοῦ ἑλληνικοῦ μοντερνισμοῦ Σεφέρη-Ἐλύτη.

Σέ δύο νέα του μελετήματα κρίνει καί συγκρίνει τὰ ἀποτελέσματα ἐνδογλωσσικῶν μεταφράσεων, τοῦ Μαρωνίτη γιά τὴν Ὀδύσεια καί τίς δύο Ἀποκαλύψεις ἀπό τόν Σεφέρη καί Ἐλύτη ἀντίστοιχα, σέ ἄλλο ἀποτιμᾷ τὴν Ἀνθολογία Ἑπτανησιακῶν μεταφράσεων τοῦ Ροζάνη, ἐνῶ στό ἐκτενές Ἡ παγκοσμιοποίηση τοῦ Καβάφη ἀνιχνεύει μεταξύ ἄλλων τὴ συνομιλία ξένων ποιητῶν μέ τὴν καθαφική ποίηση.

Ὁ Βαγενᾶς γνωρίζει ὅτι ὁ κώδικας κυκλοφορίας τοῦ καλοῦ μεταφραστῆ τελεῖ διαρκῶς ὑπὸ αἵρεση καί ἀναθεώρηση, ὅτι «ιδεώδης μετάφραση εἶναι ἀδύνατο νά υπάρξει». Ὡστόσο κι εὐτυχῶς δέν παραιτεῖται προσπαθώντας νά ὑλοποιήσει τό σύνθημα τοῦ γαλλικοῦ Μάη «Ἄς εἴμαστε ρεαλιστές. Ἄς ἐπιδιώκουμε τό ἀδύνατο». Ἢδη ἔχει πολιτογραφῆσει –κι ὄχι ἀδύνατα– γιά πρώτη φορά στή γλῶσσα μας ξένες φωνές. Σημαντικὴ προσφορά καί φάρμακο στὸν τρόπο τοῦ ἐπαρχιωτισμοῦ. Ἐχει γραφεῖ γιά τόν Σαραντάρη θαρρῶ, ὅτι ἄξιζε τὸν τιμητικὸ τίτλο τοῦ ποιητῆ καί χωρὶς δικό του στίχο λόγω τῶν μεταφράσεών του. Αὐτὴ τὴν τιμὴ ὁ Βαγενᾶς θά ἤθελε νά τὴν διεκδικεῖ κάθε μεταφραστής/ποιητής. Θά πρόσθετα ὅτι σέ ὅλους τοὺς ἄξιους μεταφραστὲς πού ἐπιτελοῦν ἰσοτιμὸ μέ πρωτογενές ἔργο ἀξίζει νά τοὺς ἀπονεμηθεῖ ὁ τίτλος τοῦ Μεγάλου Διερμηγῆως καί κυρίως –γιατί ὄχι– καί στὸν ἄγνωστο μεταφραστή, τὸν ἀνώνυμο.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΤΖΕΝΝΥ ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σέ ψυχικές ἀβύσσους: ἡ Τζέννυ Ἐρπενμπεκ εἶναι μία ψυχρὴ ἀναλύτρια τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οἱ ἱστορίες τοῦ Μισὸν καταφέρνουν νά παρασύρουν τὸν ἀναγνώστη σέ μιὰ κατανυκτικὴ ἀνάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Ἡ πλέον ἔγκυρη βιογραφία γιά μιὰ ἀπὸ τίς πλέον ἀμφιλεγόμενες φιγούρες τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

Τρία βιβλιαράκια τῶν ΑΣΚΙ, τρεῖς σημαντικές μαρτυρίες

Στάθης Γκοσινας, *Ἄπό χιόνι...*, Βασίλης Λασκαρίδης, *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο*
καί 134 μῆνες ἐξορία, Κώστας Γκέκας, *Ἔνας ἀνταρτάκος ἀπ' τό Παλιόκαστρο*

Ἐκδόσεις Ἄρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας, καί Βιβλιόραμα, σειρά «Μαρτυρίες» 2006

Μετά τήν ἔκδοση τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων στή σειρά «Μαρτυρίες» –*Ἀναμνήσεις ἀπό τό βουνό, Ὑιός συμμορίτου καί Τό ἡμερολόγιο ἐνός Καπαλίτη ἀπό τόν Ἐμφύλιο*– ἀπό τά «Ἄρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας» καί τήν ἐκδοτική συνδρομή τῶν ἐκδόσεων Βιβλιόραμα, ἡ σημαντική αὐτή σειρά συνεχίζεται μέ τήν ἔκδοση τριῶν νέων μαρτυριῶν: τοῦ Στάθης Γκοσινας, *Ἄπό χιόνι...*, τοῦ Βασίλη Λασκαρίδη, *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί 134 μῆνες ἐξορία* καί τοῦ Κώστα Γκέκα, *Ἔνας ἀνταρτάκος ἀπ' τό Παλιόκαστρο*. Καί οἱ τρεῖς αὐτές νέες μαρτυρίες εἶναι γραμμένες μέ τρόπο ξεχωριστό, ἐνῶ ἡ κάθε μία παρέχει κάτι διαφορετικό γιά τήν περίοδο στήν ὁποία ἀναφέρεται, ἀπό τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1940, μέχρι καί τή λήξη τοῦ Ἐμφυλίου ἀλλά καί ἀργότερα. Ἡ προσωπική κατάθεση, ἡ σναισθηματική φόρτιση σέ ὀρισμένα σημεία ἀλλά καί τό πληροφοριακό ὕλικό, εἶναι αὐτά πού καθιστοῦν τίς μαρτυρίες σημαντικές καί ιδιαίτερες. Ἡ κήρυξη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου, ἡ ἐπιστράτευση, οἱ κακουχίες, ἡ πείνα, τό ἀντάρτικο, ὁ Ἐμφύλιος καί ἐξορίες, εἶναι αὐτά πού τίς συνθέτουν καί τίς χαρακτηρίζουν.

Τό τέταρτο βιβλιαράκι τῆς σειράς «Μαρτυρίες» τῶν ΑΣΚΙ εἶναι τό ἡμερολόγιο τοῦ Στάθης Γκοσινας, πού ἔχει τόν τίτλο *Ἄπό χιόνι...* Ὁ συγκεκριμένος τίτλος γίνεται ἀπόλυτα κατανοητός ὅταν κάποιος διαβάσει τό ντοκουμέντο αὐτό. Πρόκειται γιά τό ἡμερολόγιο τοῦ δικηγόρου Στάθης Γκοσινας πού ἄρχισε νά τό κρατάει ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού κηρύχθηκε ὁ ἑλληνοϊταλικός πόλεμος στίς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ἀπό τήν ὥρα πού ἐγινε γνωστή ἡ εἶδηση γιά γενική ἐπιστράτευση καί κλήθηκε ὡς στρατιώτης, ἐνῶ διακόπτεται ἀπότομα, ἀγνωστο γιατί, στίς 20 Ἰανουαρίου τοῦ 1941.

Τό ἡμερολόγιο εἶναι στήν κυριολεξία «γραμμένο στό πόδι», μέ καλύτερους συντρόφους του ἕνα χαρτί καί ἕνα μολύβι καί σέ πολλές περιπτώσεις, μᾶλλον,

ἕνα κερδί, πού φώτιζε τό ἀντίσκηνό του, στήν πρώτη γραμμῆ. Ἄπό τίς πρώτες ὥρες τῆς ἐπιστράτευσης, πού κρατᾶ τό ἡμερολόγιο, μᾶς μεταφέρει στό κλίμα. Γρήγορες προετοιμασίες γιά τήν ἀποχώρηση πρὸς τό μέτωπο, καμιόνια γεμάτα ἀπό ἀνθρώπους στιβαγμένους «σάν σαρδέλες», ἀφιξη στό Χαϊδᾶρι καί τήν ἐπομένη ἀναχώρηση γιά τή Θεσσαλονίκη. Ὅποτε τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία, κάθε στιγμή ὁ Γκοσινας συμπλήρωνε τό ἡμερολόγιό του. Μετά τή Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ τοῦς ἔδωσαν ὅλο τόν ἐξοπλισμό πού χρειαζόταν, ξεκίνησαν γιά τό μέτωπο. Ἐκεῖ ὁ Στάθης Γκοσινας, «πολεμώντας στήν Ἀλβανία», συνέχισε νά κρατάει τό ἡμερολόγιο, στά ἀφιλόξενα βουνά της, μέσα στό κρύο καί τό χιόνι, τήν ψείρα, τήν πείνα καί τίς δόμβες. Ἐκεῖ συναντᾶει καί τόν ἀδερφό του Διονύση, ὑπολοχαγό τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε τελικά στίς 17 Μαρτίου 1941 στό Πόγραδες. Τίς συναντήσεις μέ τόν ἀδερφό του τίς περιγράφει μέ ιδιαίτερα συγκινητικό τρόπο, ὅπως βέβαια κάνει καί μέ ὅλες τίς καταστάσεις πού ἀντιμετωπίζει πάνω στά βουνά. Τό ἡμερολόγιό του διακρίνεται ἀπό τή διαύγεια καί τή μεστότητα τοῦ λόγου του. Ἡ μαρτυρία εἶναι αὐθεντική, ἀμεση, γράφεται τήν ὥρα ἀκριβῶς πού ἐκτυλίσσονται τά γεγονότα τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καί ἐδῶ ἐγκείται ἡ σπουδαιότητά της. Ὅπως γράφει καί ὁ Ἄγγελος Ἐλεφάντης στό ἐπίμετρο τοῦ βιβλίου, «ὁ Εὐστράτιος Γκοσινας, πολεμιστής τοῦ Ἀλβανικοῦ, δέν ἱστορεῖ κατορθώματα καί πολεμικούς ἄθλους, ἀπογράφει αὐτά πού ζεῖ καί βλέπει. Οἱ ἡμερολογιακές του σημειώσεις διαπνέονται ἀπό ἕνα εἶδος ἡρωικῆς ἐγκαρτέρησης. Ζεῖ τά δεινά τοῦ πολέμου μέ ἀξιοπρέπεια, μέ πείσμα, ἀλλά καί μιά αἴσθηση καθήκοντος».

Ἡ μαρτυρία τοῦ Βασίλη Λασκαρίδη, μέ τίτλο *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί 134 μῆνες ἐξορία*, στήν οὐσία ἀποτελεῖ ἀνατύπωση, μέ κάποιες διορθώσεις, δύο παλαιότερων βιβλίων τοῦ Λασκαρίδη μέ τίτλο *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί Ἡμερολό-*

για τής εξορίας, τά όποια κυκλοφόρησαν τό 2003 και τό 2005 σέ έκδοση τής εφημερίδας *Η Έποχή*, σέ λίγα άντίτυπα.

Στό πρώτο μέρος τοῦ βιβλίου *Άπό τόν Δεκέμβρη στόν Έμφύλιο*, ό Βασίλης Λασκαρίδης ξεκινάει τήν αφήγησή του ενῶ βρίσκεται στό χωριό Σίρτζι (Ύπατο) Θηβών, άφού εκείνη τήν περίοδο είναι οργανωτής τής ΕΠΟΝ τής βορειοανατολικής επαρχίας. Αναφέρεται στήν περίοδο μετά τόν Δεκέμβρη τοῦ 1944 και φτάνει μέχρι τά τέλη τοῦ 1947. Ίδιαίτερης σημασίας σέ αυτό τό πρώτο μέρος είναι ή κατάσταση «ήμipαρανομίας - ήμινομimότηας» τήν όποία αντιμετώπιζει ό ίδιος αλλά και οι σύντροφοί του και τήν όποία περιγράφει μέ αρκετές λεπτομέρειες. Μέχρι τότε, δηλαδή μέχρι τά τέλη τοῦ 1947, τό ΚΚΕ, ή ΕΠΟΝ, τό ΕΑΜ, ή Έθνική Άλληλεγγύη και άλλες οργανώσεις ενῶ είναι νόμιμες, στήν πραγματικότητα λειτουργούν υπό ένα καθεστώς ήμipαρανομίας και τρομοκρατίας. Αυτό τό καθεστώς, λοιπόν, περιγράφει ό Λασκαρίδης και σέ αυτό κινείται, αναζητώντας συνεχώς ασφαλές κατάλυμα. Στό ίδιο περίπου κλίμα μās περιγράφει και τό 1ο Συνέδριο τής ΕΠΟΝ πού πραγματοποιήθηκε σέ συνθήκες παρανομίας. Παρ' όλες όμως αυτές τές αντίξοες συνθήκες ό Λασκαρίδης σημειώνει ότι ή έπιμονή τών αγωνιστών είχε άποτελέσματα. "Όπως αναφέρει και ό Στρατής Μπουρνάζος στό έπίμετρο τοῦ βιβλίου: «οί οργανώσεις μεγαλώνουν, δένουνε και ίσχυροποιούνται, αξιοποιούν τές δυνατότητες τής νόμιμης δράσης».

Στό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, *Μνήμες από τό κολαστήρι τοῦ Μακρονησιού*, ό Βασίλης Λασκαρίδης μās μεταφέρει σέ άλλο χρόνο και τόπο. Μιλáει πιά για τήν περίοδο τής εξορίας του στό Μακρονήσι από τόν Φεβρουάριο τοῦ 1949 μέχρι τόν Ιούλιο τοῦ 1950. Και εδώ ό λόγος του είναι λιτός, χωρίς μεγαλοστομίες και υπερβολές, παρόλο πού αναφέρεται στίς άπάνθρωπες συνθήκες πού επικρατούσαν, στήν ψυχολογική βία αλλά και τήν σωματική τήν όποία υπέστη ό ίδιος και οι συγκρατούμενοί του. Σέ αυτό τό κομμάτι αξίζει νά σταθοῦμε σέ δύο σημεία. Τό πρώτο είναι ό εὔστοχος τρόπος μέ τόν όποιο ό Λασκαρίδης περιγράφει τές διαφορετικές αντιδράσεις τών ανθρώπων πού βρέθηκαν στό Μακρονήσι. Άλλοι υπέγραψαν «δήλωση» και μετατράπηκαν σέ βασανιστές τών πρώην συναγωνιστών τους, άλλοι πού ήταν άμετανόητοι όδηγήθηκαν στό «σύρμα», ενῶ κάποιοι πού υπέγραψαν «δήλωση» στό τέλος τρελλάθηκαν ή σακατεύτηκαν. Τό δεύτερο σημείο στό όποιο αξίζει νά σταθοῦμε είναι ό τρόπος μέ τόν όποιο περιγράφει τές όμορφές τής φύσης, ή ρομαντική διάθεση μέ τήν όποία απολαμβάνει «ένα μοναδικό άξέχαστο ήλιοθασίλεμα», κι άς είναι στήν εξορία, αλλά και ή σκληρότητα ή και ή άποστασιοποίηση μέ τήν όποία μιλάει για τούς ξυλοδαρμούς, τούς λιπόθυμους κρατούμενους, τούς ήμimθανείς.

Τέλος, στό τρίτο μέρος αλλάζει πάλι τόπο και περι-

γράφει τές μνήμες του, όπως τές έξησε στόν Άι-Στράτη ως πολιτικός κρατούμενος σέ τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους: από τές 29 Ιουλίου 1947 μέχρι τές 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1949, από τόν Ιούλιο τοῦ 1950 έως τόν Μάρτιο τοῦ 1958 και, τέλος, από τόν Ιούνιο τοῦ 1959 μέχρι τόν Μάρτιο τοῦ 1961. Σέ αυτό τό σημείο τής μαρτυρίας ό Λασκαρίδης αφήγειται μέ άπλό μέν τρόπο τήν όργάνωση τής καθημερινής ζωής τών κρατουμένων, παρέχει δέ χρήσιμες πληροφορίες τόσο για τή μορφωτική δουλειά πού γινόταν στόν Άι-Στράτη όσο και για τές έσωτερικές αντιθέσεις. Μās δίνει πλήρη εικόνα για τό πώς είχαν καταμεμηθει οι δουλειές, στόν φούρνο, στά μαγειρεία κ.λπ., αλλά και πώς γινόταν ή σημαντικότερη δουλειά τής επιμόρφωσης. Η μαρτυρία τοῦ Λασκαρίδη άποτελει σημαντική πηγή, άφού μās δίνει μιá μεγάλη σειρά όνομάτων συγκρατούμενων του. Ύπάρχουν πολλές μαρτυρίες για τές εξορίες από πρώην έξόριστους: τοῦ Λασκαρίδη είναι από τές καλύτερες, ιδίως για τήν όργάνωση τής καθημερινότητας.

22

Η σειρά κλείνει, προς τό παρόν, μέ τή μαρτυρία τοῦ Κώστα Γκέκα *Ένας άνταρτάκος άπ' τό Παλιόκαστρο*. Ό Γκέκας παιδί, άμούστακο ακόμα, ακολουθήσε τούς άντάρτες στά βουνά, γλίτωσε τόν θάνατο μετά από έναν σοβαρό τραυματισμό, αλλά και από τήν έλονοσία, μετά από όλες τές κακουχίες πού αντιμετώπισε στό βουνό.

Περιγράφει τές καταστάσεις πού έξησε στά βουνά μαζί μέ τόν Άρη μέ άπλότητα και χωρίς νά κομπάζει, ακόμα και όταν ό ίδιος έκανε ένα άνδραγάθημα αιχμαλωτίζοντας μόνος του έναν Ιταλό στή μάχη τοῦ Γοργοπόταμου. Αίσθηση προκαλεί σέ αυτή τή μαρτυρία ή άποστασιοποίηση τοῦ γράφοντος και ή ψυχραιμία πού επιδεικνύει σέ κάποιες περιγραφές ιδιαίτερης σκληρότητας, όταν για παράδειγμα αφήγειται τήν εκτέλεση ενός ζωοκλέφτη από τόν ίδιο τόν Άρη Βελουχιώτη. Ό Κώστας Γκέκας επέξησε και μέ αυτή τή μαρτυρία, όπως λέει και ό ίδιος, «περιγράφει τήν προσωπική του συνεισφορά, τό πετραδάκι του στόν δωμό τοῦ μεγαλείου τής Έθνικής Άντίστασης».

Κλείνοντας θά μπορούσαμε νά ποῦμε ότι κάθε ένα άπ' αυτά τά τρία βιβλιαράκια προσφέρει κάτι διαφορετικό και ιδιαίτερο για τήν έποχή στήν όποία αναφέρεται. Ζοῦμε μαζί τους, μέ έναν ξεχωριστό τρόπο, τές εντάσεις, τές κακουχίες, τή στενοχώρια πού βίωσαν αυτοί οι άνθρωποι. Κι έτσι καταλαβαίνουμε καλύτερα τήν έποχή και τούς ανθρώπους. Έν αναμονή, λοιπόν, τής συνέχειας...

Φίλια Μπουγιούκου

ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ

Popolo Albanaise. Ἡ ἰταλική διπλωματία καί ἡ χάραξη τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων

Ἐκδόσεις Ἰσνάφι, Ἰωάννινα 2006

Ἀλβανός κατατάσσεται στόν Ὀθωμανικό στρατό

Καλοκαίρι 1923 - Ἰούλιος
Ἡ Ἑλλάδα τήν ἐποχή αὐτή βρίσκεται σέ δεινή θέση ὕστερα ἀπό τήν καταστροφή τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στή Μικρά Ἀσία, τήν ὀριστική ἀπώλεια τῆς Ἰωνίας καί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (τό «ὄνειρο» τῆς Μεγάλης Ἰδέας), τή μαζική συσσώρευση προσφύγων ἀπό τή Μ. Ἀσία πού πρέπει νά περιθάλλει. Ταυτόχρονα, ὕστερα ἀπό πολλές περιπλοκές (διπλωματικές καί ἄλλες) ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τῆς Λωζάνης (Ἰούλιος 1923) μέ τήν ὁποία ἀναγνωρίζεται τελικῶς ἡ ἐθνική κυριαρχία τῆς Ἑλλάδας στή Λήμνο, Σαμοθράκη, Χίο, Λέσβο, Σάμο καί Ἰκαρία, ἐνῶ ἡ Ἀνατολική Θράκη, ἡ Ἰμβρος καί ἡ Τένεδος κατακυρώνονται στήν Τουρκία. Ταυτόχρονα ὀρίζεται ὁ τρόπος ὑποχρεωτικῆς ἀνταλλαγῆς ἑλληνικῶν καί μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν μέ ἐξάιρεση τούς μουσουλμάνους τῆς Δυτ. Θράκης καί τούς Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινούπολης. Προβλήματα δυσθεώρητα, μιά ἀληθινή ἀνθρώπινη, κοινωνική καί ἐθνική τραγωδία ἀπό τήν ὁποία ἡ Ἑλλάδα θά συνέλθει μετά ἀπό δεκαετίες.

Καί αἰφνιδίως στίς 31 Αὐγούστου 1923 τρία θωρηκτᾶ, τέσσερα καταδρομικά, ἕξι ἀντιτορπιλικά καί ἓνα ὑποβρυχιο τοῦ ἰταλικοῦ στόλου κατέπλευσαν στό λιμάνι τῆς Κέρκυρας καί ἀξίωσαν ἀπό τόν νομάρχη, νά παραδώσει τήν πόλη ἐντός δύο ὥρῶν. Ὡσπου οἱ τοπικές ἀρχές νά ἐπικοινωνήσουν μέ τήν κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν ἡ προθεσμία τῶν δύο ὥρῶν ἐξέπνευσε καί ὁ ἰταλικός στόλος, μέ ἐντολή τοῦ φασίστα πρωθυπουργοῦ Μουσολίνι (πού ἔχει ἀναρριχηθεῖ στήν ἐξουσία ἀπό τό 1922), βομβαρδίζει τό φρούριο τῆς Κέρκυρας καί οἱ ἰταλικές ἀποβατικές δυνάμεις καταλαμβάνουν τήν πόλη. Ὁ βομβαρδισμός τοῦ Κάστρου κόστισε τό θάνατο σέ 15 ἄτομα καί τόν τραυματισμό ἄλλων 35, κυρίως Ἀρμενίων ἀλλά καί Ἑλλήνων προσφύγων ἀπό τή Μ. Ἀσία, πού εἶχαν στεγασθεῖ προσωρινά στό Κάστρο –περίπου 6.000.

Γιά πιά λόγο αὐτή ἡ βάρβαρη εἰσβολή τῶν Ἰταλῶν στήν Κέρκυρα, πού ἐκτός ἀπό αἷμα στοίχησε πολλά στήν Ἑλλάδα;

Τό «ἐπεισόδιο» ἐγγράφεται στήν ἱμπεριαλιστική πολιτική τοῦ Μουσολίνι πού ἐπιδιώκει νά κατακτήσει θέσεις στά Βαλκάνια, τήν Ἀδριατική καί νά θέσει ὑπό ἔλεγχο τό νεοδημιουργηθέν κράτος τῆς Ἀλβανίας. Ὡστόσο τήν ἐποχή τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Κέρκυρας δέν ἔχουν ὀρισθεῖ ἀκόμα συγκεκριμένα τά ἑλληνοαλβανικά σύνορα οὔτε, ἐπομένως, ἔχει ἀποφασισθεῖ ἡ ὀριστική τύχη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἡ Νότιας Ἀλβανίας).

Πρίν ὅμως τήν εἰσβολή τῆς Ἰταλίας στήν Κέρκυρα καί τήν κατάληψή της ἔχει σημειωθεῖ ἓνα ἄλλο ἐπεισόδιο κοντά στήν Κακαβιά, πού ἡ ἰταλική κυβέρνηση χρησιμοποίησε ὡς πρόσχημα γιά νά ἀξιώσει σοβαρές παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδας.

Στίς 27 Αὐγούστου 1923 μιά διεθνῆς ἐπιτροπή, πού ὄρισε ἡ ὀνομαζόμενη Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη, ἀποτετελούμενη ἀπό ἐκπροσώπους Ἰταλίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ἰαπωνίας, ἐξουσιοδοτήθηκε νά χαράξει συγκεκριμένα τά ἑλληνοαλβανικά σύνορα. Τό ἰταλικό αὐτοκίνητο τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἰταλό στρατηγό Ἐνρικο Τελίνι ἔπεσε σέ ἐνέδρα κοντά στήν Κακαβιά. Ἀποτέλεσμα: δολοφονήθηκαν ὁ ἰταλός στρατηγός, τρεῖς ἰταλοί ἀξιωματικοί καί ὁ Ἕλληνας μεταφραστής. Ἀπό τότε μέχρι σήμερα οἱ δράστες αὐτῆς τῆς δολοφονικῆς ἐπίθεσης δέν βρέθηκαν. Ὁ φόνος ἀπό ἄλλους ἀποδόθηκε σέ Ἕλληνες Βορειοηπειρώτες πού ἤθελαν νά σαμποτάρουν τό ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς Τελίνι ὥστε νά μήν κλείσει ὀριστικά τό «βορειοηπειρωτικό», ἀπό ἄλλους ἐνοχοποιήθηκε εὐθέως ἡ ἑλληνική κυβέρνηση, ἄλλοι θεώρησαν ὡς δράστες τούς Ἰταλούς γιά νά δημιουργήσουν τό πρόσχημα πού θά ἐνοχοποιούσε τήν ἑλληνική πλευρά, ἄλλοι ἐθεώρησαν ὅτι ἦταν ἔργο Ἀλβανῶν ἐθνικιστῶν πού ἀξίωναν τό νεότευκτο ἀλβανικό κράτος νά ἐπε-

καταθεί από τό Μαυροβούνιο ως τόν Ἀμβρακικό καί κάποιοι ἄλλοι θά τό ἀποδώσουν στούς μουσουλμάνους Τσάμηδες τῆς Θεσπρωτίας. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμη καί πολύ πρόσφατα ἔργα ἱστορίας θεωροῦν ὑπεύθυνη τήν ἑλληνική πλευρά, γιά παράδειγμα ἡ *Histoire Diplomatique de 1919 à nos jours* τοῦ J.B. Duroselle (1978).

Ὅπως καί νάχει τό πρόβλημα τῆς εὐθύνης ὁ Μουσολίνι ἀδραξε τήν εὐκαιρία καί ἐθεώρησε ὑπεύθυνη τήν Ἑλλάδα. Καί τί δέν ζήτησε ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐπαινόρθωση!

– Ἀπόδοση τιμῶν στήν ἰταλική σημαία ἀπό τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στό Φάληρο, ὑπό τήν παρουσία μοίρας τοῦ ἰταλικοῦ στόλου.

– Ἐκδήλωση συγνώμης πρὸς τήν ἰταλική κυβέρνηση μέσω τῆς ἰταλικῆς Πρεσβείας ἀπό τήν ὑψηλότερη ἑλληνική στρατιωτική ἀρχή.

– Τέλεση νεκρώσιμης ἀκολουθίας γιά τὰ θύματα τῆς Κακαβιάς στόν ρωμαιοκαθολικό ναό τῆς Ἀθήνας μέ παρουσία ὀλόκληρης τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης.

– Παραδειγματική τιμωρία τῶν ἐνόχων ὕστερα ἀπό ἔρευνα πού θά ἔπρεπε νά ὀλοκληρωθεῖ ἐντός 5 ἡμερῶν.

– Καταβολή ἀποζημίωσης 50 ἐκ. ἰταλικῶν λιρῶν πού ἡ Ἑλλάδα ὀφείλε νά καταθέσει σέ τράπεζα τῆς Ἑλβετίας.

Ἀγγλία καί Γαλλία δέχτηκαν τὰ ἰταλικά αἰτήματα. Ἡ Ἑλλάδα, τελικά, πιεζόμενη ἀσφυκτικά, ἰκανοποίησε ὅλες τῆς ἰταλικές ἀξιώσεις καί οἱ Ἴταλοι ἀποσύρθηκαν ἀπό τήν Κέρκυρα. Γαλλία καί Ἀγγλία ὅμως δέν δέχτηκαν τήν ἀλλαγὴ τοῦ μεταξὺ Ἀλβανίας καί Ἑλλάδος ἐδαφικοῦ status ἐμμένοντας στό Πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1913 πού προέβλεπε ὅτι ἡ Β. Ἡπειρος θά περιλαμβανόταν στό ἀλβανικό κράτος. Ἔτσι στίς 27 Ἰαν. 1925 ὀρίστηκαν τὰ σύνορα Ἑλλάδος-Ἀλβανίας, αὐτά πού ἰσχύουν ὡς σήμερον. Ταυτόχρονα ἀναγνωρίστηκαν στήν Ἰταλία δικαιώματα «προστασίας» ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἰταλία θά μετατρέψει τήν Ἀλβανία σέ οικονομικό προτεκτοράτο της καί τό 1939 τό νέο κράτος θά ἀποτελέσει τμήμα τοῦ ἰταλικοῦ Βασιλείου. Γνωρίζουμε τή συνέχεια: τό προτεκτοράτο αὐτό ἀπέτελεσε προγεφύρωμα τῆς Ἰταλίας γιά τήν ἐπίθεσή της κατά τῆς Ἑλλάδας (28ῆ Ὀκτωβρίου 1940).

Ὅλα αὐτά καί πολλά ἄλλα, στρατιωτικά, διπλωματικά, προπαγανδιστικά, γνωστά ἀλλά καί ὀρισμένα ἄγνωστα, περιγράφονται στό μικρό ἀλλά μεστό βιβλίο τοῦ Λάμπρου Φλίτουρη: *Popolo Albanese* (ἀρχικά ἦταν μεταπτυχιακή ἐργασία στό τμήμα Ἱστορίας τοῦ ΑΠΘ - 1998).

Ὁ Λ. Φλίτουρης πιάνει τό ζήτημα πού πραγματεύεται πολύ πρὶν τοὺς Βαλκανικούς Πολέμους, ἀπό τήν ἐποχὴ σχεδόν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Χρησιμοποιώντας τόσο τήν ἑλληνική ὅσο καί τή διεθνή βιβλιογραφία, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ ἄλλωστε γιατί εἶναι ἀπέραντη, ἀλλά καί πολλούς φακέλους τοῦ

Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, δείχνει πόσο περίπλοκο ἦταν τό ζήτημα. Ἄπτονταν εὐθέως καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεγάλων δυνάμεων, καί τῆς ἐπιθετικῆς προβολῆς τῆς Ἰταλίας καί τῆς Αὐστροουγγαρίας πού κάθε μία διεκδικοῦσε τόν ἔλεγχο τῆς Ἀδριατικῆς, καθὼς καί τῆς ἀντιστάσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Συνάμα οἱ παραπάνω ἀνταγωνισμοὶ διαπλέκονται μέ τῆς ἑλληνικές ἀξιώσεις στήν Ἡπειρο καί τῆ Νότια Ἀλβανία, τῆς σερβικῆς στή Μακεδονία καί τό Κόσοβο, ἐνῶ ταυτόχρονα παρεμβάλλεται ἀφενός ὁ ἑλληνικός ἐθνικισμός τῶν ἑλληνόφωνων καί χριστιανικῶν περιοχῶν καί ἡ γενικότερη, ἂν καί ἐντελῶς ρευστή στίς στοχεύσεις της, ἀναδυόμενη ἀλβανική ἐθνική συνείδηση μαζί καί οἱ διεκδικήσεις τῶν Βλάχων, καί τῶν μουσουλμάνων Τσάμηδων. Στά δυτικά Βαλκάνια δέν ὑπάρχουν σταθερές διαχωριστικὲς γραμμές. Γι' αὐτό καί ἡ χάραξη τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων εἶναι πρόβλημα ἐκρηκτικό παρόλο πού ὁ ἑλληνικός στρατός δύο φορές κατέλαβε τῆς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Ν. Ἀλβανίας, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση Σκουλούδη ἐνσωμάτωσε πρόσκαιρα τήν Β. Ἡπειρο στήν ἑλληνική ἐπικράτεια (1916). Παράλληλα μέσα στόν Α' παγκόσμιο πόλεμο ὁ ἰταλικός στρατός κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα τό 1917 καί οἱ Γάλλοι τήν περιοχὴ Πρεβέζης, καταλήψεις πού «ξέμπλεξαν» μέ τή λήξη τοῦ πολέμου.

Ὅσα παραπάνω ἐξέθεσα γιά τό βιβλίο τοῦ Φλίτουρη δείχνουν, νομίζω, πόσο σημαντικό καί ἐκρηκτικό ἦταν τό ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων. Ἐλαβε, τότε, τή λύση πού ἔλαβε, πότε μέ τῆς λόγχεις πότε μέ τῆς διπλωματίας πότε κάτω ἀπό τήν ἀποπνικτικὴ πίεση τῶν Δυνάμεων, ἀλλά ποτέ μέ βάση τῆς βούλησης τῶν πληθυσμῶν πού κατοικοῦσαν τήν περιοχὴ. Ἄλλωστε ὁ καθ' ἑνας ἀπ' αὐτοὺς βρισκόνταν στά μαχαίρια μέ τόν διπλανό του. Πάντως, ἐκτός ἀπό κάποιους ἀκροεθνικιστές «βρακάδες» κι «Μαβύδες», σήμερον μεταξύ Ἀλβανίας καί Ἑλλάδας δέν μποροῦν νά ἀναβιώσουν οἱ ἀνταγωνισμοὶ καί οἱ ἔριδες σάν ἐκεῖνες τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τό παλαιό ἐπεισόδιο τῆς Κακαβιάς ξεχάστηκε. Ἡ Κακαβιά ξανάγινε γνωστή στό Πανελλήνιο μόνον ὡς τόπος «ἐπαναπροώθησης» Ἀλβανῶν οικονομικῶν μεταναστῶν.

Ὅσο γιά τήν κατάληψη τῆς Κέρκυρας ἀπό τοὺς Ἴταλούς, τό 1923, δέν ἀπασχολεῖ πλέον κανέναν. Καί ὀρθῶς. Ὅμως εἶχε ὑπάρξει κι ἐκεῖνοι πού σκοτώθηκαν ἀπό τοὺς ἰταλικούς κανονιοβολισμούς ἦταν σκοτωμένοι καί νεκροί (ὅπως καί τὰ 50 ἐκ. λίρες πού ἡ Ἑλλάδα κατέβαλε στή φασιστικὴ Ἰταλία ἦταν πραγματικά, ὀλόχρυσά νομίσματα).

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΙΣΑΑΚ ΜΠΑΜΠΕΛ

Τό κόκκινο ίππικό

Διηγήματα. Μετάφραση Βασίλης Πουλάκος. Έκδόσεις Ροές - Ρώσσοι συγγραφεῖς, 2005

Ο Ίσαάκ Μπάμπελ (1894-1940), ὁ ρωσοεβραῖος συγγραφέας πού ἐκτελέστηκε τό 1940 κατά τίς σταλινικές ἐκκαθαρίσεις, εἶναι μιά ἐμβληματική μορφή τῆς μετεπαναστατικῆς σοβιετικῆς λογοτεχνίας. Εἶχε, βέβαια, ἐμφανιστεῖ καί πρῖν τήν Ἐπανάσταση στά ρωσικά γράμματα μέ ὀρισμένα διηγήματα, ὡστόσο τό σημαντικό λογοτεχνικό του ἔργο τοποθετεῖται στή δεκαετία τοῦ '20, μέ κορυφαῖο τό «Κόκκινο ἰππικό» πού κυκλοφόρησε τό 1926. Ὁ ἴδιος τή χρονιά 1920 εἶχε βρεθεῖ στό μέτωπο τῆς Πολωνίας ὡς πολεμικός ἀνταποκριτής ἐνταγμένος σέ μιά μονάδα Κοζάκων τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ κι ἀπόλυτα ταυτισμένος μέ τή μεριά τῆς Ἐπανάστασης. Στά διηγήματα τοῦ Κόκκινου Ἰππικοῦ –ὅλα εἰκόνες ἀπό τίς σκληρές συγκρούσεις στό πολωνικό μέτωπο– παρακολουθοῦμε τά πολεμικά ἐπεισόδια πού ζεῖ ὁ ὀνομαζόμενος Κίριλ Βασίλιεβιτς Λιοῦτοφ πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν συγγραφέα πού ἔχει ἀποκρύψει μ' αὐτό τό παράνομα τήν ἐβραϊκή του καταγωγή. Ὑλικό του εἶναι οἱ ἡμερολογιακές του σημειώσεις κατά τή διάρκεια τοῦ Ἐμφυλίου. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἦταν ὁ Γκόρκυ πού πρόέτρεψε τόν Μπάμπελ νά δώσει λογοτεχνική μορφή σ' αὐτές τίς σημειώσεις. Καί τό ἀποτέλεσμα ἦταν συναρπαστικό. Ὁ νεαρός, καί μᾶλλον ἄγνωστος διηγηματογράφος, μέ τή δημοσίευση τοῦ Κόκκινου Ἰππικοῦ ἐντυπωσιάζει, τό βιβλίο του γίνεται ἀνάσπαστο.

Τά μικρά διηγήματα, σάν ψηφίδες ἐνός γενικότερου πανοράματος, σάν μιά ἀρθρωτή ἀφήγηση ἐπιμέρους πολεμικῶν ἐπεισοδίων, κινοῦνται ἀνάμεσα στήν καταστροφική μανία τοῦ πολέμου καί τήν ἀπαρασάλευτη πίστη τῶν μαχητῶν Κοζάκων-συμπολεμιστῶν του στήν ἰδέα τῆς Ἐπανάστασης. Ἄπλοι Κοζάκοι ἰππεῖς, ἀξιωματικοί καί κομισάριοι, ἀκόμη καί ἡγέτες τοῦ Κόκκινου ἰππικοῦ, ἀνάμεσά τους διάσημοι πρωταγωνιστές, ἀργότερα, τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος καί στρατάρχες στόν Β' παγκόσμιο πόλεμο ὅπως ὁ Μπουντιόνι, ὁ Βοροσίλοφ, ὁ Βινογράντοφ, ὁ Τιμοσένκο –μέ τό ψευδώνυμο στά ἐν λόγῳ διηγήματα «Χλεμπνίκοφ»– χωρίς καμιά ἐξιδανίκευση περιγράφονται ἀπό τόν Ίσαάκ Μπάμπελ μέ τήν τραχύτητα πού

τούς ἐπιβάλλει ἡ σκληρή πολεμική μηχανή καί τήν ἀκράδαντη πίστη στή μεγαλειώδη ὑπόθεση γιά τήν ὁποία πολεμᾶνε. Γλώσσα ἄμεση, δέν κρύβει τίποτε, οὔτε τή δειλία οὔτε τό βόλεμα ὀρισμένων, οὔτε τήν ἀμόνητα τῶν Κοζάκων. Ἦταν αὐτή ἡ ἀμεσότητα τῆς γλώσσας καί ἡ εἰλικρίνεια τοῦ ἀφηγητῆ Μπάμπελ πού ἐντυπωσίασε τό κοινό του γιατί, χωρίς ρητορεῖες καί λογοτεχνισμούς, τό ὀδηγοῦσε μέσα στίς σκληρές πραγματικότητες τοῦ πολέμου. Ἐνα μόνο παράδειγμα - μικρό ἀπόσπασμα πρῶν μουζίκου πού κλήθηκε σέ ἀπολογία γιά κάποια παραβίαση τοῦ κανονισμοῦ:

«Τήν ἱστορία τῆς ζωῆς μου μέχρι τό 1914 τή χαρακτηρίζω οἰκογενειακή, καθώς μαζί μέ τούς γονιούς μου ἀσχολιοῦμαι μέ τά χωράφια καί ὕστερα ἀπό τά χωράφια πέρασα στίς τάξεις τῶν ἰμπεριαλιστῶν γιά νά ὑπερασπιστῶ τόν πολίτη Πουανκαρέ καί τόν χασάπη τῆς γερμανικῆς ἐπανάστασης Ἐμπερτ-Νόσκε οἱ ὁποῖοι μᾶλλον κοιμήθηκαν καί εἶδαν στό ὄνειρό τους ὅτι ἐπρεπε νά βοηθήσουν τό χωριό μου, τόν Ἅγιο Ἴβαν, στήν περιοχή Κομπιάν. Κι ἔτσι ξετυλιγόταν τό κουδᾶρι ὡσπου ὁ σύντροφος Λένιν μέ τόν σύντροφο Τρότσκι ἐστρεψαν τήν ἄγρια ξιφολόγη μου σ' ἄλλες κοιλιές καί πλευρά» (σελ. 199).

Τό ἔργο τοῦ Ίσαάκ Μπάμπελ εἶναι μικρό. Ὡστόσο, μετά τήν ἀποκατάστασή του τό 1957, γνώρισε πολλές ἐκδόσεις καί μεταφράστηκε πολύ στό ἐξωτερικό, ἰδίως στίς ΗΠΑ. Στίς ἐβραϊκές κοινότητες τῶν ΗΠΑ εἶχε μεγάλη ἀπήχηση. Ὁ Λόνοφ, πού τόσο θερμά περιγράφει ὁ Φίλιπ Ρόθ στόν *Ζούκερμαν Δεσμώνη* (ἐκδ. Πόλις), δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν Ίσαάκ Μπάμπελ. Στά ἑλληνικά, ἐκτός ἀπό τό *Κόκκινο Ἰππικό*, κυκλοφοροῦν, πάλι ἀπό τίς ἐκδόσεις «Ροές», ἡ συλλογή τό *Ἄρωμα τῆς Ὀδησοῦ* (2004) κι ἕνας τόμος μέ τίτλο «*Στό πεδίο τῆς τιμῆς καί ἄλλα κείμενα*». Ἐπομένως, μετά ἀπό ἕξι δεκαετίες, τό ἑλληνικό κοινό μπορεῖ νά γνωρίσει τό ἔργο τοῦ Μπάμπελ. Κάλιο ἀργά παρά ποτέ.

Ἄννέζα Ριβόρη